

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ | BEYKENT UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ | JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SAHİBİ

PROPRIETOR

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL
(Beykent Üniversitesi adına/ On
Behalf of Beykent University)

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

EDITOR -IN-CHIEF

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT

GENEL YAYIN YÖNETMEN

YARDIMCILARI

VICE EDITORS

Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN
Dr. A.Banu KOÇER REISMAN

YAYIN SEKRETERİ

PUBLISHING SECRETARY

İbrahim SEVİLDİ

YAYIN KURULU

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Erol EREN
Prof. Dr. Veysel GÜNAY
Prof. Dr. Ersan İLAL
Prof. Dr. Emin ÖZBAŞ
Prof. Dr. Selahattin SARI
Prof. Dr. Şermin TEKİNALP
Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK

DANIŞMA KURULU

ADVISOR COMMITTEE

Prof. Dr. Mümin ERTÜRK
Prof. Dr. Adem GENÇ
Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN
Prof. Dr. Esat HAMZAOĞLU
Prof. Dr. M.Metin KARAÖRS
Prof. Dr. Oğuz MAKAL
Prof. Dr. Ebru PARMAN
Prof. Dr. Ünsal OSKAY
Prof. Remzi SAVAŞ
Prof. Dr. Ayten SÜRÜR
Prof. Dr. Ayşe Didem USLU

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisi'nin veya Beykent Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler iade edilmez.

ISSN: 1307- 5063

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sıraselviler 34437 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 444 1997 Faks: (212) 867 55 76
www.beykent.edu.tr

Kapak Tasarım: Gaye KALAVLI (Güzel Sanatlar Fakültesi)

ISSN: 1307- 5063

**T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Sertifika No:
0208-34-010320

Beykent Üniversitesi Yayınları, No.65

Cilt Volume: 3

Sayı Number: 1

Yıl Year: 2009 Bahar Spring

www.beykent.edu.tr

EKONOMİK KRİZ VE AKADEMİK YAŞAM

Ekonomik kriz, akademik yaşamı değişik şekillerde etkilemektedir. Bu etkinin değişik boyutları bulunmaktadır:

1. Mezunlar, adaylar ve öğrenci olanlara etkileri,
2. Öğrenci velilerine etkileri,
3. Öğretim üyelerine etkileri.

Üniversite mezunları arasında işsizlik giderek artmakta, iş bulanların alabildikleri ücretler, yüksek öğrenim maliyetlerini ve fırsat maliyetlerini orta vadede bile karşılayamaz düzeyde kalmaktadır. Bu durum, üniversite adaylarının iş ümidini ve üniversiteye yönelik motivasyonlarını olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Öte yandan, öğrencilerin, öğrenmeye yönelik tutumları da bu gelişmeden olumsuz bir biçimde etkilenebilmekte ve öğrencilik süreci, marjinal bir gelişim gösterebilmektedir. Böylesi bir durum, ülkenin entellektüel sermayesinin kalitesini düşürmektedir. Küresel rekabet açısından, bunun geleceğe yönelik olumsuz etkileri de olacaktır. Bu etkilerin bir diğer olumsuz boyutunu ise, rekabetçi entellektüel sermaye kalitesi düşük bir toplumun, kendinden daha ileri bir entellektüel sermaye yaratma konusundaki potansiyel yetersizlikleri oluşturacaktır.

Veliler bakımından durum ise daha da kötü bir tablo çizmektedir. Kendilerinin erişemedikleri tüm beklentileri çocuklarına transfer eden ve onlardan üstün başarıları imza atmalarını ümit eden mezun velileri, ömürlerinin üçte birini hasrettikleri çocuklarının, üniversite mezunu olduğu halde, hala kendilerinde harçlık bekleyen bir durumda görebilmektedirler. İş bulabilenlerin bin lira civarında bir ücret alması ve aileye bağımlılığının devam etmesi veya bu ücreti uygun bulmayanların işsiz olarak aile üzerinde ek bir yük oluşturması, elem verici bir durum olsa gerek. Bu tabloya bakan komşu ve arkadaş çevresi, üniversite adayı veya öğrencisi olan çocuklarının geleceğini endişe içinde takip etmektedir. Kıt bütçelerden çocuklarına ayırbildikleri kaynaklar ise, velilerin kendi geleceklerini olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir.

Öğretim üyeleri açısından, alınan ücretler, akademik hayatın sürdürülebilirliğine olanak tanımamaktadır. Uluslar arası alanda bir kongreye katılmak, varsa, tüm birikimini harcamak anlamına gelmektedir. Bu durum yeni yayınların takibi ve bilimsel çalışmalarını yeni kaynaklarla desteklemesi sürecinde kendini daha bariz bir biçimde ortaya koymaktadır. Sınırlı olan sanal kaynak olanağı da olmasa, durum daha da ciddi bir boyut kazanabilecektir. Emekli olan öğretim üyeleri bile, son yıllarda nerede ise, günlük maaş artış düzeyi kuruş düzeyine inmiş emekli maaşlarıyla geçinemedikleri için ek iş olanakları arayışına girebilmektedirler. Bu durum, genç öğretim üyelerinin ücretlerini ve iş alanlarını da olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir.

Özetle ülkenin reel akademik hayatı ve entellektüel sermayesi, kısa ve orta vadede çok ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum, küresel rekabetçi “akademik yarışı” olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

Dergimiz üçüncü yılına girdi ve bu sayımızda, makale konuları daha fazla çeşitlenmeye başladı. Yayınlamayı bekleyen makaleler sayısında da artış oldu. TÜBİTAK ULAKBİM, bu çeşitliliği sadeleştirmemizi öneriyor. Ancak, bunun orta vadede gerçekleştirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Hele 1994’ten beri tekrarlanarak sürüp giden konjonktürel ekonomik kriz ortamında, her akademik alanda/kategoride yeni bir dergi çıkartabilmek, hem makale bulmak hem de mali yönü itibarıyla oldukça zor bir durum olarak nitelendirilebilir.

Değerli akademisyen arkadaşlarımızın bize verdikleri destek için kendilerine çok teşekkür ediyor ve yeni çalışmalarını bekliyoruz.

Saygılarımızla,

Prof. Dr. Muhittin Karabulut
Genel Yayın Yönetmeni

ECONOMIC CRISIS AND ACADEMIC LIFE

Economic crisis has got various destructive effects on academic life and these effects are observed in various dimensions in the components of academic life, such as:

1. Graduates, candidates, and students
2. Parents
3. Academics

Unemployment among the graduates rapidly increases, and the ones who are employed have to be content with a salary which is not enough to compensate the higher education cost and opportunity costs even to a reasonable extent. This, of course, discourages the new university candidates about attending a university and afterwards having a good job. On the other hand, as this negative effect shows itself also in the learning process of university students, their academic life often ends up in a marginal direction. This situation, unfortunately, decreases the quality of the intellectual resources of the country, and in terms of global competition, it will definitely have even more negative effects in the future. Consequently, such a society with low competitive intellectual resources, will be inadequate in the formation of higher level intellectual resources.

As far as the parents of the graduates are concerned, the picture gets even darker. The parents who have devoted one third of their whole life to the education of their sons and daughters are now expecting them to take a prominent place in their professions. However, these parents who have already projected all their failed aspirations in life onto their sons and daughters, inevitably feel frustrated when they find out that their adult children are still in need of pocket-money. It is sad to see that the ones who are employed are unfortunately low-paid and hence they are still dependent on their parents; and it is equally sad to see that the ones who reject low payment and prefer to be unemployed are a heavy burden on the shoulders of the parents. Anyone, a friend or a relative in the family, who looks at this picture, is worried about the future of all university students and new candidates. On the other hand, the parents who have already used up all their financial resources for the education of their kids, have to be ready to welcome a miserable life with lower living standards in the future.

As for the academics, their low salaries make their academic studies hard to be continuous. Attending an international conference sometimes means for a professor to spend all his/her life-long savings. This, again, makes it hard to follow new publications and academic studies in the field. Thanks to (limited) online sources the problem becomes less harmful. Retired professors often fail to afford their life with their retired pay which is getting less and less every day, and thus they have to look for alternative teaching positions for additional payment. This has negative effects, of course, both on the salaries and teaching positions of young professors.

To sum up, the present academic life and intellectual resources of the country, in the short or in the medium term, are faced with very serious economic problems, and this reality will be unavoidably reflected in the global "academic competition".

However, this year is the third year of our journal and as you observe in this very issue the journal consists of articles with a wide range of subjects. Also there is a rise in the number of submissions for our journal. However, TUBITAK ULAKBIM suggests reducing the range of subjects. Unfortunately, because of the conjuncture of economic recession, it seems not to be possible for us, in the medium term, to reduce the range of subjects and to publish a new journal in every academic discipline because it is very difficult to find articles in every field and to afford the financial cost of new journals.

We thank all colleagues for their support and we are expecting their new studies to be submitted to our journal.

Respectfully,

Prof. Dr. Muhittin Karabulut
Chief Editor of Journal of Social Sciences

HAKEMLERİMİZ / OUR REFREES.

Prof. Dr. Halil AKDENİZ	İşık Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN	Erciyes Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Şafak AKSOY	Akdeniz Üniversitesi (Turizm)
Prof. Dr. Cafer Tayyar ARI	Uludağ Üniv. (Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. A. Füsün ARSAVA	Atılım Üniversitesi (Hukuk)
Prof. Dr. Atilla ATAR	Anadolu Üniv. GSF (Resim)
Prof. Betül ATLI	Beykent Üniversitesi GSF (Moda Tasarım)
Prof. Dr. Aydın AYAN	Mimar Sinan Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Mustafa AYSAN	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Nazlı BAYRAM	Anadolu Üniv. İletişim (Sinema-TV)
Doç. Dr. Burak BUYAN	Beykent Üniversitesi GSF (Sinema Tv)
Prof. Dr. Münevver Ölçüm ÇETİN	Marmara Üniv.
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU	Galatasaray Üniv.(Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN	Uluslararası İlişk. / Em.
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN	Beykent Üniv. (Uluslararası İlişk.)
Prof. Dr. İlhan ERDOĞAN	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Mümin ERTÜRK	Beykent Üniv. (İİBF) (İşletme)
Prof. Veyssel GÜNAY	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ali GÜZEL	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Esat HAMZAOĞLU	Beykent Üniv. (İİBF) (Yön-Bilişim)
Prof. Dr. Öner ESEN	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Adem GENÇ	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Nurullah GENÇ	Kocaeli Üniv.
Prof. Dr. Zafer GENÇAYDIN	Hacettepe Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU	Beykent Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Ersan İLAL	Kültür Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Atilla İLKİYAZ	Gazi Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Metinay İNCEOĞLU	Beykent Üniversitesi GSF (İletişim)
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ	Beykent Üniv. (Türk Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS	Beykent Üniv. (Türk Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Oğuz MAKAL	Beykent Üniv. GSF (Sinema-TV)
Prof. Dr. Osman Z. ORHAN	Beykent Üniv. (M.Y.O)
Prof. Dr. Ünsal OSKAY	Beykent Üniv. (ileşitim) Sinema-TV
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER	İstanbul Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Ferhat ÖZGÜR	Hacettepe Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Hasan ÖZYURT	Karadeniz Teknik Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Mahmut PAKSOY	İstanbul Üniv. (İşletme)
Prof. Dr. Işıl PEKDEMİR	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Recep PEKDEMİR	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Mümtaz SAĞLAM	Dokuz Eylül Üniv. GSF. (Resim)
Prof. Dr. Selahattin SARI	Beykent Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Remzi SAVAŞ	Beykent Üniv. GSF (Resim)
Prof. Dr. Recep SEYMEN	Beykent Üniv. İİBF (İktisat)
Prof. Dr. Hüner ŞENCAN	İstanbul Üniv. (işletme) / Em.
Prof. Dr. Ayten SÜRÜR	Beykent Üniv. GSF (Tekstil-Tasarım)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Mimar Sinan Üniv.Fen-Edeb. (Tarih)
Prof. Dr. Mehmet Şükrü TEKBAŞ	İstanbul Üniv. (işletme)
Prof. Dr. Şermin TEKİNALP	Kültür Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Enar TUNÇ	Kadir Has Üniv. İİBF (Üretim Yön.)
Prof. Dr. Münevver TURANLI	İstanbul Ticaret Üniv. (İstatistik)
Prof. Dr. Tansel TÜRKDOĞAN	Gazi Üniv. GSF (Resim)

Prof. Dr. Gönül UÇELE	Bahçeşehir Üniv. (İng. Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Didem USLU	Beykent Üniv. (İng. Dili ve Edeb.)
Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK	Beykent Üniversitesi (Hukuk)
Prof. Dr. Hayri ÜLGEN	İstanbul Üniv. (İşletme)
Prof. Dr. Bülent VARDAR	Marmara Üniv. GSF (Sinema- TV)
Prof. Dr. Ertan YILMAZ	Dokuz Eylül Üniv. (İletişim)
Prof. Dr. Asım ŞEN	Beykent Üniv. İİBF (İşletme)
Prof. Dr. İsmail DALAY	Beykent Üniv. İİBF (İşletme Türkçe)
Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR	Beykent Üniv. İİBF (İktisat Türkçe)
Doç. Dr. Burak BUYAN	Beykent Üniv. GSF (Sinema – TV)
Prof. Dr. Mukerrem HİÇ	Beykent Üniv. İİBF (İktisat Türkçe)
Prof. Dr. Sudi APAK	Beykent Üniv. İİBF (Uluslararası Tic.)
Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL	Beykent Üniv. İİBF (İşletme Türkçe)
Prof. Dr. Mithat BAYDUR	Beykent Üniv. İİBF (Uluslararası İliş.)
Prof. Dr. Ayşe ERBORA	İstanbul Üniv.
Doç. Dr. VeySEL KILIÇ	Beykent Üniv. YDYO (Müt.-Terc.İng.)

KAPSAM/ SUBJECTS

İşletme Yönetimi/ Management

- Ulusal ve Küresel Yönetim/National and Global Management
- Ulusal ve Küresel Pazarlama/National and Global Marketing
- Reklam ve Halkal İlişkiler/Advertising and Public Relations
- Mağaza ve Zincir Mağazacılık/Store Management and Chain Stores
- Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi/Logistics and Supply Chain Management
- Finans ve Bankacılık/Finance and Banking
- Muhasebe/Accounting
- Üretim ve Teknoloji/Production and Technology
- İnsan Kaynakları/ Human Resources

İktisat ve Ekonomi Politik/ Economics and Political Economy

Sektörel Yönetim/ Sectorial Management

- Kamu Yönetimi/ Public Administration
- İktisat ve Ekonomi Politik/ Economics and Political Economy
- Turizm/Tourism
- Hastane Yönetimi/Hospital Management
- Eğitim Yönetimi/Education Management

Uluslararası İlişkiler/International Relations

Hukuk/Law

Eğitim Bilimleri/ Education Sciences

- Tarih/History
- Türk Dili ve Edebiyatı/ Turkish Language and Literature
- Psikoloji/ Psychology
- Sosyoloji/ Sociology
- Antropoloji/ Anthropology
- İngiliz Dili ve Edebiyatı/English Language and Literature

Bilişim Sistemleri Yönetimi/Information Systems Management

Güzel Sanatlar/Fine Arts

- Tekstil ve Moda/Textile and Fashion
- İletişim/ Communication
- Sinema-TV/Cinema-TV
- Tiyatro-Theatre

Uygulamalı Araştırmalar/Applied Research

Vaka Analizleri/Case Analysis

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa No

Türk Hukukunda Anonim Ortaklıklarda Kamuyu Aydınlatma İlkesi Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK.....	1 - 23
Statik ve Dinamik Milliyetçilik Üzerine Notlar Prof. Dr. Mithat BAYDUR.....	24 - 35
The Amendments In The Turkish Legal System In The Context Of The European Union Membership Process: Achievements and Failures Assoc. Prof. Dr. Yücel OĞURLU	36 - 52
Narcoterrorism Research Asisstant Arzu Tuncer	53 - 65
Yeltsin's Influence On The Failures Of "Russia's Choice Party" and "Our Home Is Russia Party" Mehmet Zeki GÜNAY.....	66 - 82
Basel, Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu ve Türkiye Uygulaması Dr. Turgay GEÇER.....	83 - 109
Vincent Van Gogh'un Trajik Yaşamından Artakalanlar Prof. Dr. Adem GENÇ.....	110 - 131
Sinemada Tarihin Etki Alanı Prof. Dr. Oğuz MAKAL.....	132 - 158
Modern Romanın Değişimi: Anlatıda Öznenin Dönüşümü Yrd. Doç. Dr. Orhan Kemal KOÇAK.....	159 - 174
Modern Sanatta Kadın İmgesi Yrd. Doç. Dr. Aytül PAPİLA.....	175 - 197
Söyleşi: Ekonomik Kriz mi? Yoksa Yeni Bir Kapitalizm mi? Prof. Dr. Muhittin Karabulut-Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR.....	198 - 218

TÜRK HUKUKUNDA ANONİM ORTAKLIKLARDA KAMUYU AYDINLATMA İLKESİ

Prof. Dr. Güzin ÜÇİŞİK ^[*]

ÖZET

“Kamuyu Aydınlatma İlkesi”

Genelde yanlış şirket yönetimleri ve krizlerin ortaya çıkardığı ekonomik maliyetler nedeniyle, tasarruflarını sermaye piyasasında değerlendirmek isteyen yatırımcıya şirketler ve sermaye piyasası araçları hakkında bilgi sağlamak, böylece yatırımcının bilgiye dayalı olarak karar vermesini ve yanlış yönlendirmelerden korunmasını sağlamak için bir dizi önlem yanında “kamuyu aydınlatma” da yer almaktadır. Kamuyu aydınlatma kavramı, bir ilke olarak özellikle sermaye piyasasında yer alan şirketlere yüklenen bir ödevle işaret etmektedir. Bu çalışmada “ilke”nin incelenmesinde hukuki çerçeve ile sınırlı kalınmasına özen gösterildiğinden, konunun işletme bilimini ilgilendiren yönleri kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca ilkenin Avrupa Birliği hukukundaki durumuna tarihsel gelişim içinde ve sınırlı bir çerçevede yer verilmiştir.

Kamuyu aydınlatmada önemli olan nokta, açıklanan bilgilerin şirketlerin ticari sırlarını ortaya çıkarır nitelikte olmaması, kamunun bilgi alma hakkı ile şirketin ticari sırrı arasındaki dengenin iyi korunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kamuyu Aydınlatma, şeffaflık, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), HAAO (Halka Açık Anonim Ortaklık).

ABSTRACT

The Principle of Enlightening Public

Due to the economic costs generally caused by the mismanagement of companies and crises, informing investors who want to have venture their savings in capital market about companies and means of capital market and so making them capable of having decisions on the basis of information and protecting them against any misguidance necessitates public enlightening besides a number of other measures. The concept of enlightening public, principally refers to the duty imposed upon companies acting specially in capital markets. In this study, because of the due care we paid upon studying the “principle” within the rigid framework of law and the aspects of subject matter pertinent to the discipline of business administration is out of the content. The place of the principle in European Union Law has also been briefly covered within its historical development. The important point in enlightening public is to be emphasized to set the optimum equilibrium between the right of public to be informed and that of companies not to be publicized the secrets.

Keywords: Enlightening public, Transparency, OECD (Organization of Economic Cooperation and Development), HAAO (Publicly Held Companies).

^[*] Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

GİRİŞ

1. KAMUYU AYDINLATMA KAVRAMI

Kamuyu aydınlatma kavramı, İngiliz ve Amerikan hukuklarında “disclosure”, Almanya ve İsviçre hukuklarında “Publizität”, Fransız hukukunda ise “Publucité” kelimeleriyle ifade edilmektedir¹. Sözlük anlamlarıyla bu kelimeler açma, bilgi verme, aleniyet gibi Türkçe kelimelerin karşılığını vermektedir. Ancak bu kelime, sermaye piyasası uygulamasında biraz daha geniş anlamda kullanılmaktadır². Sermaye piyasasında, bu bilgi verme ve aleniyeti sağlamak, o derecede iyi, yeterli ve zamanında olmalı ki, aleniyetin sağlandığı kişi bilinçli olarak aldatılmadan ve fakat ticari riski göze alarak hakkını kullanmaya karar verebilmelidir. OECD ilkelerinde, “disclosure and transparency” başlığı altında “kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkesi” beşinci temel ilke olarak ele alınmıştır³.

¹ Şıramur; Avrupa Topluluğu Sermaye Piyasası Bakımından Kamuyu Aydınlatma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991, s.15; Tekinalp, Anonim Ortaklıkların Bilançosu ve Yedek Akçeleri, 2. Bası, İstanbul 1979, s.10.

² Tuncer; Türkiye’de Sermaye Piyasası, İstanbul 1985 s.324.

³ OECD Kurumsal Yönetim İlkelerinin V. Bölümünde “Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık” başlığı altında “Kurumsal yönetim yapısı, mali durum performansı, mülkiyet ve ortaklığın idaresi dâhil, ortaklıkla ilgili bütün maddi konularda doğru ve zamanında kamunun aydınlatılmasını sağlamalıdır.

A. Kamuyu aydınlatma aşağıdaki hususlardaki, ama bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, şu maddi bilgileri içermelidir:

1. Şirketin mali ve faaliyet sonuçları ile işletme kâr-zarar hesabı
2. Şirket hedefleri
3. Büyük hissedarlar ve oy kullanma hakları
4. Yönetim Kurulu üyeleri ve kilit yöneticilerle ilgili ödüllendirme politikası ile; vasıfları, seçim süreci, diğer şirketlerdeki üyelikleri ve yönetim kurulu tarafından bağımsız olarak görülüp görülmedikleri de dâhil yönetim kurulu üyeleri hakkındaki bilgiler
5. İlgili taraf işlemleri
6. Öngörülebilir risk faktörleri
7. Çalışanlar ve diğer paydaşlar ile ilgili konular

Türk Ticaret Kanunu, ilgililerin işletmenin iktisadi ve mali durumu hakkında mümkün olduğu kadar doğru bir fikir edinebilmek için envanter ve bilançoların ticari esasları gereğince eksiksiz, açık ve kolay anlaşılır bir şekilde düzenlenmeleri gerektiğini vurgulamış (TTK. 75/1) ve pasiflerin, özellikle bütün borçların, şarta bağlı ve vadeli olsa bile, itibari değer üzerinden hesaba geçirileceğini belirtmiş (TTK. 75/3)⁴, yıllık bilançoların yapısını belirlemiş (TTK. 459-465), Anonim Şirketlerin tedrici kuruluşlarında izahname (m. 281), sermaye artırımında hazırlanacak izahnameyi düzenleyen 393. md., “malumat alma” başlığı altında ortakların şirket hakkında bilgi edinme haklarını düzenleyen 362 ve 363. maddelerini öngörmüştür. Ayrıca ortakların ödemiş veya ödeyecek oldukları sermayenin kaydında da TTK. 75 gereğince, açıklık ve

8. Kurumsal yönetim yapısı ve politikaları, özellikle de kurumsal yönetim kurallarının veya politikasının içeriği ve uygulama süreci

B. Bilgiler, kaliteli muhasebe standartlarına, mali ve mali olmayan bilgilendirme standartlarına uygun olarak hazırlanmalı ve açıklanmalıdır.

C. Mali tabloların, şirketin mali durumunu ve performansını her açıdan doğru bir şekilde yansıttığı güvencesinin yönetim kuruluna ve hissedarlara objektif olarak verilebilmesi amacıyla yıllık denetim; bağımsız, yetkin ve uzman bir denetçi tarafından gerçekleştirilmelidir.

D. Dış denetçiler, hissedarlara karşı sorumlu olmalı ve denetimin gerçekleştirilmesinde gerekli mesleki ihtimamı göstermekle şirkete karşı yükümlü olmalıdır.

E. Bilgi yayma kanalları, ilgili bilgiye, kullanıcıların eşit şekilde, zamanında ve masrafsız olarak erişimini sağlamalıdır.

F. Kurumsal yönetim çerçevesi, analiz veya tavsiyelerin güvenilirliğini zedeleyecek maddi çıkar çatışmalarından bağımsız bir şekilde, analizciler, brokerler, kredi derecelendirme kuruluşları ve diğer kişi veya kuruluşlarca yatırımcılar tarafından alınan kararlarla ilgili analiz veya tavsiyelerin hazırlanmasını sağlayan etkin bir yaklaşımla desteklenmelidir.” şeklinde düzenlenmiştir, bkz.

http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/ccd/C2203785753C6156C225733E00254729?OpenDocument

⁴ Anonim ortaklığın bilançosu konusunda daha fazla bilgi için bkz. Tekinalp/Poroy/Çamoğlu, Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, İstanbul, 2005, s.776 vd.; Tekinalp, Bilanço, s.57 vd.; Çevik, Anonim Şirketler, Ankara 2002, s.1213 vd.; Tekil, Anonim Şirketler Hukuku, İstanbul 1998, s.346 vd.; Karayalçın; Muhasebe Hukuku Kavramlar İlkeler Başlıca Sorunlar Yeni Gelişmeler, Ankara 1988, s.88 vd.; Tikveş; Ticaret Şirketleri, s.99; Domaniç; Anonim Şirketler Hukuku ve Uygulaması, TTK Şerhi C.II, İstanbul 1988, s.833, 601, 602.

doğruluk prensiplerine uyulması zorunlu olduğu ve bu prensiplere uyulmaması yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğuna sebep olduğu halde (TTK. m.336/1, 2, 3), özellikle uygulamada bu hükümler ihtiyacı karşılayamamışlardır. Ticaret Kanunu'nda daha çok ortaklar arası menfaat ilişkileri düzenlenmiş ve bunlar arasındaki denge kurulmaya çalışılmıştır. Türk Hukukunda gerçek anlamda kamuyu aydınlatma ilkesinin, hukuk sistemine girişi, 1982 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile gerçekleşmiştir. Oysaki Avrupa'da, kamuyu aydınlatma ilkesi İngiltere'de doğmuş, bu kavram 1862 tarihli Şirketler Kanunu, Companies Act ile ortaya çıkmış, buradan diğer ülkelere yayılmıştır⁵. Amerika'da ise 20. yüzyılın başlarında, halkın aldatılmasını önlemeye yönelik birtakım kanunlar peş peşe çıkarılmıştır⁶. Mavi Gök Kanunları olarak anılan bu kanunlar, Sermaye Piyasasında oldukça artan hileli ve aldatıcı işlemlere karşı yatırımcıya güvence sağlamak amacı ile Amerika'nın neredeyse tüm eyaletlerinde kabul edilmiş olan kanunların genel bir adıdır⁷. Ancak bu kanunlar

⁵ Kamuyu aydınlatma ilkesinin kaynağı İngiliz hukukudur. Anonim Ortaklıkların İngiltere'de hem sayı hem de hacim olarak gelişip çoğalmalarının XVI. ve XVII. Yüzyıllara rastlıyor olması, ilkenin kaynağının İngiltere olduğunu göstermektedir (Bkz. Eğilmez, İngiltere'de Sermaye Piyasası, Maliye Dergisi, S.60, Kasım-Aralık 1982, s.49). Zira sözkonusu tarihte henüz ortada ABD diye bir devlet dahi bulunmamaktadır. Kamuyu aydınlatma ilkesinin kaynağının İngiltere olduğunu ve ilkenin ABD hukukuna buradan geçmiş bulunduğunu gösteren diğer bir sebep de, çoğu Amerikan hukuk müessesesi ve kavramının İngiliz Hukukuna dayanmasıdır (İmregün, Amerikan Ortaklıklar Hukukunun Ana Hatları, İstanbul 1968, s.34). Konumuzu teşkil eden kamuyu aydınlatma ilkesi de bu niteliktedir. İlkenin İngiliz Hukukunda gelişimi konusunda bkz. Allison John R./ Prentice Robert A.; Business Law Text and Cases in the Legal Environment, 6th Edition, New York, San Diego, London, Tokyo 1994, s.795. Ancak unutmamak gerekir ki, genel olarak tüm sermaye piyasası açısından ve özel olarak kamuyu aydınlatma ilkesi yönünden bir çok ülkede temel alınan hukuki düzenlemeler 1933 ve 1934 tarihli, ABD'ne ait olan Menkul Kıymetler ve Menkul Kıymetler Borsası Kanunudur.

⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Kabaalioglu, Sermaye Piyasasında Kamuyu Aydınlatma İlkesi, İstanbul 1985; s.32 vd.; İhtiyar, Sermaye Piyasası Hukukunda Kamuyu Aydınlatma İlkesi, İstanbul 2006, s.11 vd., Yanlı, Halka Açık Şirketler ve Kamunun Aydınlatılması, İstanbul 2005, s.217 vd.

⁷ Bu düzenlemelerin ortak ana gayesi, hileli işlemler karşısında yatırımcıların korunmasıdır. Bu konuda fazla bilgi için bkz.; Choper Jesse, H. / Coffee John C./Morris. C. Robert: Cases and Material on Corporations, 3rd Edition, Boston, ABD, 1989, s.336;

kamuyu aydınlatmaya değil, daha ziyade ön inceleme ve izin yolu ile halkın aldatılmasını önlemek amacına yönelik kanunlardır. Amerika’da gerçek anlamda ilk defa kamuyu aydınlatma ilkesi 1993 yılında Menkul Kıymetler Yasası (Securities Act) ile kabul edilmiş ve bu yasa ile ABD’de kamuyu aydınlatma ilkesinin uygulanmasını denetleme üzere SEC (Securities Exchange Comission) kurulmuştur. SEC görevi şirketlerin ve menkul kıymetlerin sağlamlığını ölçmek ve bu yargıya göre ihraç izni vermek değil, tasarruf sahibine şirketle ilgili bilgileri tam ve doğru olarak sağlamaktır⁸. Şirketlerin ve menkul kıymetlerinin özellikleri, kamuoyuna doğru ve ayrıntılı bir şekilde sunulacak, ancak kararı yatırımcı bizzat verecektir⁹.

Kara Avrupa’sı Hukukları ise daha ziyade şirket pay sahiplerini birey olarak, menfaat gruplarını ve azlığı korumak, bunlar arasında menfaat dengesini kurmak için düzenlemeler getirmişlerdir. Kamunun aydınlatılması gerektiği bilinmekle birlikte gelecekte ortak olacakları, sermaye piyasasını korumak için çaba gösterilmiştir. Bu konuda her bir ülke kendi tarihi ve ekonomik olaylardan kaynaklanan düzenlemeler yaparak, sözkonusu ilkeyi giderek daha etkili hale getirmişlerdir¹⁰.

Türk Sermaye Piyasası Hukuku’nun gelişimi ise, ABD hukuk sisteminde olduğu gibi gerçekleşmiş, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile ABD ilk düzenlemelerde olduğu gibi ön izin müessesesini benimsemiş, menkul kıymetlerin halka arzını ön izne bağlamış, kamuyu aydınlatmadan ziyade ön izni verecek makam olan “Sermaye Piyasası Kurulu’nun aydınlatılmasını” ön plana

Emerson Robert W.; Business Law The Easy Way, New York, ABD. 1994, s.198; Christianson Stephen G.: Business Law Made Simple, New York, 1995, s.106.

⁸ Bu konuda fazla bilgi için bkz. İhtiyar, s.15 vd.; Arkan.; Halka Açık Anonim Ortaklıkların Özellikleri ve Dış Denetimleri, Ankara 1976, s.90 vd.

⁹ Karşlı; Sermaye Piyasası, Borsa Menkul Kıymetler, İstanbul 2003, s.495.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Tekinalp, Bilanço, s.18-24; Yanlı, s.179 vd.

almıştır. 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun "Menkul Kıymetlerin Halka Arzı ve Satışı"nı düzenleyen 4-10. Maddeleri halka arz izninin verilmesi esnasında Kurul'a verilmesi gerekli bilgileri belirlemektedir. Sermaye Piyasası Kurulunca belgeler üzerinde yapılacak inceleme sonucu, belgelerin tam ve doğru olarak sunulduğu ve incelemeye esas alınan ilkeler yönünden, başvuruda bulunan ortaklığın, halka arzda bulunmasının uygun olduğu kanaatine varıldığında "halka arz izni" verilecek (SerPK. m.5/1), açıklamaların yeterli ve gerçeğe uygun bulunmadığı veya halka arzın kamu yararına aykırı düşeceği ya da halkın istismarına yol açacağı kanısına varıldığı takdirde başvuru red edilecektir.(SerPK. m.5/3)¹¹. SPK.'nın bu incelemede göz önünde tutacağı ilkeler ise, 1982 tarihinde yayınlanan Seri: I No:1 tebliğinde belirtilmiştir¹². Bunlar, "ortaklık yönünden gereklilik, yeterlik ve kaynaklar arasında denge, halk yönünden ise verimlilik ve güven"dir¹³. Böylece sermaye Piyasası Kanunu ilk şekliyle Liyakat sistemini benimsemiştir¹⁴. Nitekim SPK, eski başkanı Türk de kurulun üstlendiği görevi şu şekilde açıklamaktadır: "gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasası kendi doğal gelişimine bırakılamaz. Geçmişle bu alanda ortaya çıkan olumsuzluklar, sıkı bir düzenleyici mekanizmanın yokluğuyla yakından ilişkilidir. SPK., sermaye piyasasını geliştirmek,

¹¹ Sistemin tenkidi konusunda bkz., Domaniç, Anonim Şirketler Hukuku Uygulaması TTK. Şerhi, C.II, İstanbul 1988, 253; Somer, Sermaye Piyasası Kanunu Hükümlerinin Türk Ticaret Kanunun Tedrici Kuruluş Sistemi Üzerine Etkileri, İstanbul 1990., s91-92.

¹² 24 Mart 1982 T. 17643 S. RG., Tebliğin bu genel ilkeleri çağdaş kamuyu aydınlatma ilkelerine ters düştüğünden doktrinde eleştirilmiştir, bkz. Kabaaliğlu, Kamuyu Aydınlatma, s.145; Tekinalp; Sermaye Piyasasının Hukuki Yönü ve Sorunları, Çeşitli Tasarılar Üzerine Genel Olarak Bir İnceleme, İUHF Mecmuası, S.1-4, 1973, s.445 vd.

¹³ Akmansu, "Sermaye Piyasası Kanunun Getirdikleri", Türkiye'de Sermaye Piyasası (Araçlar ve Kuruluşlar), Seminer Tebliğleri – Tartışmalar, Panel, İstanbul 1984, s.24.

¹⁴ Liyakat sistemi hakkında fazla bilgi için bkz. TYSON, William C: "Amerika Birleşik Devletlerinde Menkul Değerlere İlişkin Düzenlemelerin Yasal Yönleri", Türk Sermaye Piyasasında Son Gelişmeler, OECD - SPK Konferansında Sunulan Tebliğler, Çeşme, İzmir 30 Haziran - 5 Temmuz 1985, s.204-205.

düzenlemek ve denetlemek, hukuki yapıdaki boşlukları doldurmak amacıyla kurulmuştur”¹⁵.

Daha sonra Sermaye Piyasası Kanunu’nda 1992 tarihinde 3794 s. yasayla yapılan değişiklikle, ABD, gelişime uygun olarak, izin sisteminden vazgeçilerek, kamunun aydınlatılmasının sağlanması, yatırım risk-getiri değerlendirilmesinin piyasaya bırakılması ilkesine dayalı “kayda alma” sistemi benimsenmiştir. Sermaye Piyasası Kanunu’nda, Sermaye Piyasasını düzenlemekle yetkili kurumların en önemli görevinin “kamunun aydınlatılmasını” sağlamak olduğu gerçeğinden hareket edilerek, yeni düzenlemede, konsolide mali tablolar dahil her türlü mali tablo ve raporların kurulca belirlenecek ilke standart ve formlara göre hazırlanıp kamuya duyurulması öngörülmüştür. Ortaklığın, olumlu ve olumsuz bütün yönleriyle açıklattırılması, yani tam bir “disclosure”un yapılması düşünülmüştür. Halkı aydınlatma sisteminin temelini oluşturan, yatırıma ilişkin son değerlendirme, yatırımcıda kalmak üzere, bir kamu kuruluşunun denetimi altında, halkın eksiksiz aydınlatılması temel ilke olarak benimsenmiştir. Ayrıca, Sermaye Piyasası Kanunu, ihraççıların ve sermaye piyasası kurumlarının, konsolide olanlar dahil kamuya açıklanacak ve gerektiğinde kurulca istenecek malî tablo, rapor ve bilgileri tesbit olunacak şekil ve esaslara, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uyacak şekilde düzenlemekle yükümlü olduklarını belirtmiş (m. 16/I)¹⁶ ve Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasası Kanunu kapsamına giren ortaklıkların ve aracı kurumların düzenlemek ve yayımlamak zorunda oldukları malî tabloların çıkarılmasında yardımcı olmak, bunların sağlıklı karşılaştırmalar ve tahliller yapılmasına elverişli, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun şekilde değerlendirilmelerini sağlayarak, sermaye

¹⁵ Türk: Son gelişmeler semineri, s.322.

¹⁶ Bu konuda fazla bilgi için bkz. Yalkın, Muhasebe Standartları Açısından Sermaye Piyasası, SPK, 15. Yıl Sempozyumu, Ankara, 1998, s.210 vd.

piyasasına açıklık getirmek; ortaklıkların malî durumlarının güvenilir bir şekilde izlenebilmesine imkân hazırlamak amacıyla standart genel hesap ve kullanım esaslarını düzenlemek üzere tebliğler çıkarmış¹⁷, bu tebliğlerde, malî tabloların, bu tablolardan yararlanan kişi ve kuruluşların karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde, yeterli, açık ve anlaşılır şekilde açıklanması, ayrıca malî tablolarda, finansal bilgilerin açıklanması yanında gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olaylara da yer vermesi gerektiği belirtilmiştir (m.10)¹⁸. Bu aydınlatma sadece halka arz (ihraç) aşamasında değil, şirketlerin yaşadığı sürece söz konusudur. Şirketler yaşayan varlıklardır, durumlarında iyiye veya kötüye doğru değişiklikler her zaman olabilir. Bu nedenle bu değişikliklerin izlenmesini mümkün kılabilecek bir kamuyu aydınlatma sisteminin oluşturulması şarttır. Sermaye Piyasası Kanununun 3794 s. Kanunla değiştirilmesinden önceki dönemdeki düzenlemeler sadece bilanço, kâr ve zarar hesabı, yıllık rapor, denetçi raporu, yılsonu veya ana tablolar gibi belirli dönem sonu belgelerinde, menkul kıymetlerin halka arzında, kamuyu aydınlatma ilkelerine uyulmasını

¹⁷ Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ, Seri:XI, No:11 (RG. 01.03.1995 T., 22217 s. RG.) Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ, Seri XI, N.1 (29.01.1989 T., 20064 s. RG); 26.7.1989 tarihli Seri:XI No:3 “Sermaye Piyasasında Ara Malî Tablolar ve Raporlarına İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ” 28.11.1990 Tarihli Seri:XI, No:6 “Menkul Kıymetler Yatırım Fonları Mali Tabloları ve Raporlarına İlişkin İlke ve Kurallar” hakkındaki (28.02.1990 T., 20447 s. RG) SPK tebliğlerindeki ilke ve formlara uyulması zorunludur. Bu standart ilke ve formlara uygun bulunmayan malî tablo ve raporların kamuya açıklanması yasaktır. Aracı kurumların faaliyetlerindeki özellikler nedeniyle bunlar için 31.1.1992 Tarih ve Seri:V No:6 (31.01.1992 T., 21128 s. RG.) SPK tebliği ile “Aracılık Faaliyetlerinde Belge ve Kayıt Düzeni” esaslara bağlanmış, ayrıca aynı tarih ve Ser:XI No:7 SPK Tebliği ile “Aracı Kurum Hesap Planı ve Planın Kullanım Esasları” (31.01.1992 T., 21128 s. RG.) belirlenmiştir. Bu tebliğ ile SPK.’nın 29.1.1989 tarihli Seri:XI No:2 tebliğindeki aracı kurumlara ilişkin esaslar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu durumda aracı kurumlar, Seri:XI No:1 SPK’nun Tebliği’nde belirlenen standart mali tabloların hazırlanmasına dayanak teşkil eden hesapların işleyişinde Seri:XI, No:7 SP Kurulu Tebliği’nde yer alan hesap planına uymak zorundadırlar. Ayrıca menkul kıymetlerini halka arz eden ortaklıklardan bilanço aktif toplamı 10 milyar TL, brüt 50 kişiyi aşması kriterlerinden en az ikisine sahip ortaklıklar ile aracı kurumlar yıllık bilanço ve gelir tablolarının yanı sıra ek malî tablolar da düzenlemek zorundadırlar.

¹⁸ Seri XI, No.1.

hüküm altına almaktayken, değişiklikle, belirli dönemlere inhisar etmeyip, gerekli olan her halde ilkenin uygulanmasını öngören sürekli kamuyu aydınlatma kavramı yerleşmiş (SerPK. m. 16/1, 22/h), bunun yanında, birleşme, blok satış, hisse senedi el değiştirmeleri, sermaye artırım, tahvil çıkarımı gibi hallerde (SerPK. m. 16/3, 16/A) kamuyu aydınlatma ilkelerinin uygulanması öngörülmüştür. Sermaye Piyasası Kanunun “Kamunun Aydınlatılmasında Özel Durumlar” başlıklı m.16/A gereği ve tasarruf sahiplerinin, ortaklıkların ve diğer ilgililerin zamanında, tam ve doğru bilgilendirilerek sermaye piyasasının açıklık ve dürüstlük içinde işleyişini sağlamak amacıyla SPK tarafından çıkarılan “Özel Durumların Kamuya Açıklanmasına İlişkin Esaslar Tebliği” çıkarılmıştır¹⁹.Kamunun sürekli aydınlatılmasında kısa aralıklarla ara raporlar yayınlanması ve özel durumlarda özel rapor düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Borsada menkul kıymetleri işlem gören şirketlerin üç aylık aracı kurumların da altı aylık dönemler itibariyle, bir önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırmalı ara bilanço ve gelir tablosu düzenlemeleri öngörülmüştür²⁰. Düzenlenen bu tablolar ilan edilir.

Yeni sisteme göre, Sermaye Piyasası Kurulunun üzerinde durması gereken tek nokta “kamuyu aydınlatma” olmalıdır. Şirket yaşadığı sürece, yatırımcıya tüm bilgiler sağlanmalı, yatırımcı kendine sunulan bilgileri incelemeli, gerekli görürse uzmanlara, bu amaçla kurulmuş firmalara başvurmalı, bundan sonra bir karara varmalıdır. Kararı veren yatırımcı olduğundan bu kararın sorumlusu da o olmalıdır.

¹⁹ Seri VIII, No: 54, (06.02.2009 T. 27/33 s. RG.) Bu tebliğ 20.07.2003 T. 25/74 s. RG. Yayımlanan Seri VIII, No: 39 sayılı Özel Durumların Kamuya Açıklanmasına İlişkin Esaslar Tebliği’ni yürürlükten kaldırmıştır.

²⁰ Altuğ, Menkul Kıymetlerin Borsada İşlem Görme Koşulları, Yatırımcıların Korunması ve Kamunun Aydınlatılması, Menkul Kıymetlerin Hakla Arzı ve Borsada Piyasa Çalışması, Seminer, Tebliğler, Panel, İstanbul 1994, Yatırımcının Korunması, s.93.

2. TANIMI

Kamuyu aydınlatmanın tanımı Sermaye Piyasası Kanunu’nda verilmemiştir.

Tekinalp, kamuyu aydınlatma kavramını “ortaklık pay sahipleri ve alacaklılarının menfaatlerini korumaya ve haklarını bilinçli ve etkili bir şekilde kullanmaya yardım eden; gelecekteki pay ve tahvil sahiplerinin ve sermaye piyasasının diğer ilgililerinin aldatılmalarını önleyip, ortaklık yararına kazanılmalarını sağlayan; özel ekonomik gücün, milli iktisadın gereklerine ve faydalarına uygun çalışmasını gerçekleştiren, gerek iç, gerek dış denetimi kapsamı içine alan ilkelerin tümüdür”²¹ şeklinde tanımlamış; Poroy ise “iç ve dış denetime rağmen ve onunla birlikte, gerek hisse senedi sahiplerinin, gerek katılmayı düşünenlerin en iyi korunmalarının yolu A.Ş.’nin faaliyeti hakkında gerçek, açık ve yeterli bilgi sahibi olmalarıdır. Bilanço, rapor, izahname, sirküler gibi belgeler gerçekler hakkında tam bilgi verecek usul ile yeterli ayrıntıları gösterecek modellere göre düzenlenmelidir, açıklanmalıdır”²² şeklinde kamuyu aydınlatma kavramının sınırlarını belirlemiştir. Kavramın kaynağı olan Amerikan Hukuku’nda teorik bir tanımlama getirilmemiş olmakla birlikte, bu kavrama yüklenecek anlamı yargı kararları açıkça göstermekte, mahkemelerde verilmiş kararlar, bu ilkenin uygulanışı itibariyle yol gösterici olmaktadır.

Sermaye Piyasası Kanunu’nun genel gerekçesinde Sermaye Piyasasını düzenlemekle yetkili kurumların en önemli görevinin “kamunun aydınlatılmasını” sağlamak olduğundan hareketle tasarıda, konsolide malî tablolar dahil her türlü malî tablo ve raporların kurulca belirlenecek ilke, standart ve formlara göre hazırlanıp kamuya duyurulmasını öngörmüş²³, fakat yasada bir tanım getirmemiştir. Sermaye Piyasası Kurulu’nun yayımladığı

²¹ Tekinalp, Bilanço, s.53.

²² Poroy/Tekinalp/Çamoğlu, s.254.

²³ Kocahasanoglu, Sermaye Piyasası Kanunu ve Uygulaması, İstanbul, 1999. s.21.

tebliğlerde sürekli kamuyu aydınlatma ilkesinden bahsetmekle birlikte, bu tanıma rastlanmamaktadır. Gerçekten kamuyu aydınlatma, geçen yüzyılın sonundan itibaren bilinmesine, özü değişmemesine ve temel ilkeleri itibariyle hep aynı kalmasına rağmen uygulama alanı, yani kapsamı itibariyle hep genişleme göstermiştir²⁴. Başlangıçtan günümüze kadar vazgeçilmezliği her zaman korunan ama üzerinde en fazla tartışılan konuların başında gelmiştir²⁵. Üzerinde bu kadar tartışılan ve kapsamı sürekli genişleyen bir kavramı bir kanun maddesiyle tanımlamak, hem kavramın unsurlarını tesbit bakımından karşılaşılan zorluk, hem de kavramın tarihinde gözlemlenen genişlemeyi frenlemek bakımından sakıncalıdır. Kanun koyucular bu sakıncaları görerek kavramın tanımını doktrine ve uygulamaya bırakmışlardır.

Sermaye piyasası güven esasına dayandığından bunu sağlayacak ortam, bu piyasaya yatırım yapanların şu veya bu şekilde aldatılmaması ile oluşur. Halkın aldatılmaması ise, halka açıklanan veya açıklanması gereken tüm hususlar hakkında ilgilileri bilgilendirme ve gerçeğin ortaya konulması ile gerçekleşir. Bu durum kamuyu aydınlatmadan başka bir şey değildir.

3. KAPSAM

Sağlıklı bir sermaye piyasasının oluşabilmesi, yatırımcının yaptığı yatırımın koşullarını çok iyi bilmesine bağlıdır, bu nedenle yukarıda belirtildiği gibi kamuyu aydınlatma ilkesinin kapsamı çok geniştir ve bu kapsam sürekli değişmekte, gelişmekte ve genişlemektedir.

Kamuyu aydınlatma kavramı, sermaye piyasası araçlarının halka arz aşamasında da şirketlerin işleyişi sırasında da ortaya çıkmakta, şirkete ilişkin olumlu bilgiler yanında, olumsuz bilgilerin de açıklanmasını gerektirmektedir. Örneğin yurt

²⁴ Tekinalp, Bilanço, s.11.

²⁵ Şiramur, s.16.

dışında satışı yapılacak olan bir üretimin maliyetine eklenecek olan gümrük vergisi ile kota v.s. gibi yükümlülükler mutlaka bildirilmelidir. Ancak, ileri sermaye piyasalarına örnek teşkil eden Amerikan uygulamasında çok önceden beri olumsuz bilgilerin verilmesi aranırken olumlu bilgilerin verilmesi yeni ve sınırlı olarak halkın aldatılmasına sebep olmayacak şekilde kabul edilmiştir²⁶. Ayrıca imalat sırrı veya ticari sır niteliğini taşımayan bilgilerin de kamuya açıklanması gerekir. Hangi bilgilerin imalat veya ticari sır olup olmadığının, olayın özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekir. Bir şirketin hammadde kaynakları, bu kaynakların yeterli olup olmadığı, diğer şirketlerle rekabet şansı ticari sır olarak kabul edilemez, ancak, bir kimya endüstrisinin üretimde kullandığı formüller, bir şirketin imalat sırları, ticari sır teşkil eder, çünkü bunlar yatırımcıyı ve ortakları ilgilendirmez. Onları ilgilendiren, yapılan üretimin rekabet şansı, kârlılığıdır.

Kamunun aydınlatılması kavramında “kamudan” kast olunan, gerek şimdiki, gerekse gelecekteki ortakları, tahvil sahiplerini, her türlü sermaye piyasası araçları sahiplerini, ortaklık alacaklılarını, işçileri, hatta maliye bakımından vergi işlemlerinin doğru yapılabilmesi için devleti de kapsar²⁷ ve devamlı değişiklik gösterir.

Kamunun aydınlatılması halka arz aşamasında (Birinci el piyasada) ve halka arzdan sonraki (sürekli kamunun aydınlatılmasında) aşamada değişiklik göstermekte, kamunun aydınlatılmasının temel taşlarını izahname, sirküler gibi belgeler teşkil ederken, halka arzdan sonra kamunun aydınlatılması, yıllık rapor ve belgelerin, dönemsel rapor ve belgelerin açıklanmaları ile mümkün olmaktadır.

²⁶ Kabaalioglu, Sermaye Piyasasında Kamuyu Aydınlatma İlkesi, İstanbul 1985, s.67.

²⁷ Bu konuda bkz. Tekinalp, Ü.; Bilanço, s.31 vd.; Şıramur, s.21.

Sermaye piyasası hukukunda önemli ilke, bütün menkul kıymet sahiplerinin ve satın alanların doğru bilgi almalarını sağlamaktır. Hedef, sermaye piyasası araçlarını ihraç eden ortakların kamuya geniş ve doğru bilgi vermesidir. Ayrıca Sermaye Piyasası Kanunu'nda, halka açık bir anonim şirket ile ilgili halka açıklanmamış önemli bir bilgiyi, şirket ile özel bir ilişkisi nedeniyle veya herhangi bir nedenle elde eden bir kişinin, özel menfaat sağlamak amacıyla bu bilgiyi kullanarak şirketin menkul kıymetleri üzerinde ticaret yapması da önlenmek istenmiştir²⁸. Böylece artık kamuyu aydınlatma, kapsamlı, sürekli, dinamik bir uygulama halini almıştır. Kamuya açıklanacak bilgiler, açıklamadan yararlanacak kişi ve kuruluşların karar vermelerine yardımcı olacak şekilde, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük mahiyette kolay erişilebilir ve eşit biçimde ve olması gereken zamanda kamunun kullanımına sunulmalıdır²⁹.

Anonim Ortaklıklar, yaşayan kuruluşlardır. Devamlı gelişme ve değişime gösterirler. Bu nedenle ilgililere³⁰ şirkette meydana gelebilecek değişiklikler hakkında devamlı olarak bilgi verilmesi gerekir. SerPK. m.16/A ilk fıkrasına göre "Halka açık anonim ortaklıkların sermaye ve yönetiminde kontrolü

²⁸ Insider Trading (içeriden öğrenenlerin ticareti).

²⁹ SPK, Kurumsal Yönetim İlkeleri, Şubat 2005, s.21 (www.spk.gov.tr/ofd.kurumsalyonetim/kurumsalyonetimilkeleri.pdf, E.T., 11.02.2005). Ayrıca TTKT.'nda da benzer nitelikte bir ifadeye yer verilmektedir. Söz konusu tasarıya göre "Anonim Şirketlerin finansal tabloları, Türk Muhasebe Standartları'na göre şirketin malvarlığını, borç ve yükümlülüklerini, özkaynaklarını ve faaliyet sonuçlarını, tam, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaçlara ve işletmenin niteliğine göre uygun tarzda, şeffaf ve güvenilir olarak gerçeği, dürüst, aynen ve aslına sadık surette yansıtacak şekilde çıkarılır" (m. 515).

³⁰ İlgililer kavramına, yöneticiler, pay sahipleri, çalışanlar, şirketin kendisi, şirket alacaklıları, şirkete kredi verenler, tasarruflarını sermaye piyasasında değerlendirmek isteyenler, Türkiye'de faaliyet gösteren veya faaliyet göstermek isteyen yabancı şirketler ve ayrıca idari otoriteler ve vergi daireleri de girer. Kamuyu aydınlatma ilkesi, özel ekonomik gücün gizlilik yoluyla özgürlükçü iktisadi yapıyı bozmasına karşı etkin bir tedbir olarak görülmelidir (Bu konuda bkz. İhtiyar, s.98, dn.142).

sağlamak amacıyla pay sahiplerine çağrıda bulunarak hisse senedi toplama girişiminde bulunulmasına veya genel kurullarda oy hakkını kullanmak için vekalet istenmesinde veya ortaklığın pay dağılımının önemli ölçüde değişmesi sonucunu veren hisse senedi el değiştirmelerinde, sermaye artırımlarında, birleşme ve devirlerde, menkul kıymetlerin değerini etkileyebilecek önemli olay ve gelişmelerde Kurul, küçük pay sahiplerinin korunması ve kamunun aydınlatılmasını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapar". Bu kanun hükmü ile kanun koyucu, yatırım kararını etkileyebilecek her yeni olay ve gelişme karşısında kamuyu aydınlatmayı Kurul'a bir görev olarak yüklemektedir. Burada amaç, ortaklıkla ilgili gelişme ve değişmelerden tüm piyasa ilgililerini zamanında haberdar etmek ve böylece onlara yeni veriler doğrultusunda hareket etmek imkânı sağlamaktır³¹. Sermaye piyasası ilgililerinin kendilerine sunulan bilgilerden gerçek anlamda yararlanabilmeleri için, hakkında açıklama yapılması istenen olay veya durumlarla ilgili tüm bilgilerin anlaşılabilir bir şekilde piyasaya aktarılması gerekmektedir. Aksi halde, piyasa katılımcılarının gerçek duruma uygun sağlıklı bir yatırım kararı vermeleri mümkün olmayacaktır³². Yatırımcıya sunulması gereken bilgiler, yatırım kararını etkileyebilecek öneme sahip olan bilgilerdir. TTK. özellikle mali tablo ve raporlarda aktif ve pasiflerde bulunan bütün değerlerin tamamının ilgili kalemlerde yer almasını zorunlu kılmaktadır (m. 75/1). Yargıtay vermiş olduğu bir kararında yeniden değerlendirme fonunun kâr gibi gösterilip zarardan düşülmesini TTK.'nın 75. maddesindeki bilançonun gerçekçi olma ilkesine aykırı bulmuştur³³. SerPK. m. 7/2'e göre izahname ve sirkülerde yer alan bilgilerin, gerçeği dürüst bir biçimde yansıtmasından ihraççılar sorumludur (SerPK. m. 7/2). İncelemeler sonucunda

³¹ Tanör, Türk Sermaye Piyasası, Halka Arz, İstanbul 2000, s.212.

³² Karacan, Bankaların Kamuya Açıklanan Mali Tabloları, İstanbul 1983, s.50; Kayar, Anonim Ortaklığın Mali Durumunun Bozulması ve Alınacak Tedbirler, Konya 1997, s.19; İhtiyar, s.73.

³³ Yargıyat 11. HD. 24.12.1990, E.7829, K.8306, Eriş, Ticari İşletme ve Şirketler, Cilt1, Ankara 2004, s.1184

açıklamaların yeterli olmadığı ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtmayarak halkın istismarına yol açacağı sonucuna varılırsa, gerekçe gösterilerek, sermaye piyasası aracının kurul kaydına alınmasından imtina edebilir (SerPK. m5/3). Şirketlerin gerçek durumunun açıkça belirtilmesi esası, TTK. Tasarısı'nda "gerçeği aynen ve dürüstçe yansıtmak" (m. 199/2/4), "dürüst resim ilkesi" (m. 398/1) ve "gerçeği dürüst, aynen ve aslına sadık bire surette yansıtmak" (m. 519/1) şeklinde ifade edilmekte, ayrıca tasarının değişik maddelerinde bu hususa açıkça yollama yapılmaktadır (TTKT. m.200, m. 349/1, m.403/8, m. 457/1, m.518/1, m. 549/1). Ayrıca Tasarıda kamuyu aydınlatma ilkesi açısından önemli bir aykırılığı ifade eden gizli yedek akçe uygulaması sona erdirilmektedir (TK. 458)³⁴.

³⁴ TTK. "Gizli Yedek Akçe" başlığını taşıyan 458. m. göre "Şirket işlerinin devamlı inkişafını veyahut mümkün mertebe istikrarlı kar payları dağıtılmasını temin bakımından münasip ve faydalı olduğu takdirde, aktiflerin bilanço günündeki kıymetlerinden daha aşağı bir kıymetle bilanço'ya konması şeklinde veya başka suretle gizli yedek akçe ayrılması caizdir". Maddenin birinci fıkrasında gizli yedek akcenin ancak "şirket işlerinin devamlı inkişafını veyahut mümkün mertebe istikrarlı kâr payları dağıtılmasını temin etmek bakımından münasip ve faydalı olduğu takdirde" ayrılabilceği belirtilmekle beraber, kullanılan kavramların belirsizliği sebebiyle gizli yedek akçe ayrılması yönünden bir sınır getirmediği sonucuna varılabilir (Bu konuda bkz. Tekinalp, Bilanço, s.380). Ayrıca gizli yedek akçe ayrılmasında, aktiflerin bilanço günündeki kıymetlerinden daha aşağı bir kıymetle bilanço'ya konabileceği veya "başka bir suretle de gizli yedek akçe ayrılabilceği" belirtilerek, yönetim kuruluna sınırlamaya tabi tutulmayan geniş bir hareket alanı tanınmaktadır. SerPK. 15. m. göre ise "...Yasa hükmü ile ayrılması gereken yedek akçeler ile esas sözleşmede belirlenen birinci temettü ayrılmadıkça, ertesi yıla kâr aktarılmasına karar verilemez" (m. 15/2). Böylece SerPK.'da halka açık anonim ortaklıklarda gizli yedek akçe ayrılması kanun hükmüyle sınırlanmakta ancak tamamen ortadan kaldırılmamaktadır.

4. KAMUYU AYDINLATMA İLKESİNİN TÜRK TİCARET KANUNUNDAKİ ORTAKLARIN BİLGİ ALMA HAKKINDAN FARKI

Türk Ticaret Kanununda “Malumat Alma Hakkı” ortak başlığı ile düzenlenen 362 ve 363. maddelerinde³⁵ hiçbir pay sahibine gerçek manada bir bilgi alma hakkı sağlamayacak bir düzenleme yapılmıştır. 362. maddede pay sahiplerine tanınan hak bilgi alma hakkından ziyade, maddede belirtilen belgelerin incelemeye açık tutulması ve pay sahiplerine ulaştırılmasına yönelik olup, bu esaslar şirket yönetimine ait bir görev olarak belirtilmiştir. 363. maddede ise bilgi alma hakkı tamamen yönetim kurulu ile genel kurulun takdirine bırakılmakta, ortaklara çok sıkı şartlara tabi olarak şirketin ticari defter ve yazışmalarını inceleme hakkı verilmektedir. Bu talebin reddi halinde mahkeme yoluyla amaca ulaşmasına yer verilmemesi maddenin temel eksikliği

³⁵ **Madde 362** - “Kar ve zarar hesabı, bilanço, yıllık rapor ve safi kazancın nasıl dağıtılacağı hususundaki teklifler, murakıplar tarafından verilecek raporla birlikte umumi heyetin adi toplantısından en az on beş gün önce şirketin merkez ve şubelerinde pay sahiplerinin emrine amade bulundurulur.

Bunlardan kar ve zarar hesabı, bilanço ve yıllık rapor, toplantıdan itibaren bir yıl müddetle pay sahiplerinin emrine amade kalır. Her pay sahibi masrafi şirkete ait olmak üzere kar ve zarar hesabıyla bilançonun bir suretini isteyebilir.

Hamile yazılı hisse senetleri ihracedilmiş ise yukarda adı geçen vesikaların pay sahiplerine açık bulundurulduğu keyfiyeti 37 nci maddede anılan gazeteden başka esas mukavele ile muayyen şekilde dahi ilan olunur.

Pay defterine kaydedilen nama yazılı hisse senedi sahiplerine ayrıca tebligat yapılır.”

Madde 363 - Pay sahipleri, şüpheli gördükleri noktalara murakıpların dikkat nazarlarını çekmeye ve lüzumlu izahatı istemiye salahiyetlidirler.

Şirketin ticari defterleriyle muhaberatının tetkiki yalnız umumi heyetin açık bir müsaadesi veya idare meclisinin kararıyla mümkündür. İncelenmesine müsaade edilen defter ve vesikalardan öğrenilecek sırlar hariç olmak üzere, hiçbir ortak şirketin iş sırlarını öğrenmeye salahiyetli değildir. Her ortak, her ne suretle olursa olsun öğrenmiş olduğu, şirkete ait iş sırlarını, sonradan ortaklık hakkını zayi etmiş olsa dahi, daima gizli tutmaya mecburdur. Bu mecburiyeti yerine getirmiyen ortak, meydana gelecek zararlardan şirkete karşı mesul olduğu gibi şirketin şikayeti üzerine, her hangi bir zarar umulmasa dahi, bir yıla kadar hapis veya beş yüz liradan on bin liraya kadar adli para cezasıyla veya her ikisiyle birlikte cezalandırılır.

Pay sahiplerinin malumat alma hakkı esas mukavele ile veya şirket organlarından birinin kararıyla bertaraf veya tahdidedilemez”.

niteliğindedir³⁶. Bu eksiklik TTKT. ile doldurulmuş, talebi red edilen pay sahibine mahkemeye başvuru imkanı tanınmıştır. TTKT.’na göre “bilgi alma veya inceleme talepleri cevapsız bırakılan, haksız olarak red edilen, ertelenen pay sahibi, reddi izleyen on gün içinde mahkemeye başvurabilir. İhtilaf basit muhakeme usulüne göre incelenir. Mahkeme kararı bilginin genel kurul dışında verilmesi talimatını ve bunun şeklini de içerir. Mahkeme kararı temyiz edilirse, acele işlere özgü usule tabi tutulur” (m.436/5). Ayrıca tasarıda her sermaye şirketinin web sitesi açması zorunlu görülmüş, tasarıda ve diğer kanunlarda yer alan, pay sahiplerinin ve ortaklarının aydınlatılmasının öngörüldüğü kanunlara bu web sitesinde yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir (m. 1524). Böylece pay sahibi genel kurulda soracağı pek çok sorunun cevabını web sitesinden elde edebilecek, genel kurul sırasında sorulabilecek gereksiz soruların önüne geçilebilecektir³⁷.

Sermaye Piyasası Kanunun amacı, “tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak amacıyla, sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin, hak ve yararlarının korunmasını, düzenlemek ve denetlemektir” (m.1). Kamuyu aydınlatma da bu amaca yöneliktir. Kamuyu aydınlatmada asıl amaç, mevcut pay sahipleriyle birlikte, piyasadaki diğer ilgilileri daha açık bir deyişle muhtemel pay sahipleriyle, alacaklıları aydınlatmak ve yatırımcıları korumaktır. Kamuyu aydınlatma ilkesi yatırımcıyı

³⁶ Kabaalioğlu, Türk Hukuku’nda ve Mukayeseli Hukukta Finansal Bilgi Alma Hakkı, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, S.21-22, Ağustos-Kasım 1980, s.27; Tekinalp, İşletme İlgililerinin Finansal Bilgi Elde Etme Hakkı, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, S.21-22, Ağustos- Kasım 1980, s.18, 20; Pulaşlı, Şirketler Hukuku, Adana, 2003, s.214; Kayar, s.22.

³⁷ Karasu, Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Anonim Şirket Pay Sahibinin Bilgi Alma Hakkı, Batider, 2005, c. XXIII, S.2, s.100.

korumak açısından en elverişli hukuki araçtır³⁸. Bilgi alma hakkındaki temel hedef ise pay sahiplerini bilgilendirerek ortaklık içindeki menfaatleri dengelemek, pay sahiplerinin şirket işlerinin kontrolü ve oy hakkı gibi paya bağlı haklarını daha bilinçli bir şekilde kullanmalarını sağlamaktır. Kamuyu aydınlatmada tüm sermaye piyasası ilgilileri bu yolla sağlanan bilgilerden yararlanmaktadır. Hâlbuki bilgi alma hakkında sadece mevcut pay sahipleri şirket hakkında bilgi edinebilmektedir. Ayrıca kamuyu aydınlatma gereğince elde edilen bilgiler ilgililerin şahsi taleplerine yer vermeyen, SerPK. ve ilgili kurul tebliğleriyle belirlenen bilgilerdir. Bilgi alma hakkında ise pay sahibi, kendisine sunulan hususlar dışında da ek bilgiler elde edebilir (TTK. m. 363)³⁹.

Kamuyu aydınlatmada ise ilgili kişinin merak ettiği ve şüpheli gördüğü hususlarda izahat isteyebilmesi veya soru sorarak ek bilgi talep edebilmesi mümkün değildir⁴⁰. Ancak Sermaye Piyasası Kanununun özel durumların kamuya açıklanması zorunluluğunu getiren hükmü (m. 16/A) kamuyu aydınlatma yükümlülerinin Sermaye Piyasası ilgililerine devamlı olarak bilgi verme yükümlülüğünü kapsamaktadır. Bilgi alma hakkı, kapalı (aile tipi) anonim ortaklıklarda ilgililerin menfaatlerini korumak açısından getirilen, fakat yeterli olmayan bir hukuki yoldur. Tasarı ile getirilen düzenlemeye, özellikle inceleme talebinin gerekçeye dayandırılması ve talebin reddi halinde pay sahibine mahkemeye başvurma imkanı tanınması açısından, mevcut düzenlemeye göre amaca elverişlilik açısından çok daha uygun bir hüküm getirilmiş olmakla birlikte (TTKT, m. 437) ihtiyaçları karşılayamamakta, yatırımcının korunmasını tam sağlayamamaktadır.

³⁸ İhtiyar, s.109.

³⁹ Tekinalp (Poroy/Çamoğlu), s.580; Kaya, Anonim Ortaklıkta Pay Sahibinin Bilgi Alma Hakkı, Ankara 2001, s.21, 30; Turanboy, Halka Açık Banka ve Hissedarların Korunması, Ankara 2002, s.54.

⁴⁰ İhtiyar, s.205.

5. BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNU ÇERÇEVESİNDE BİLGİ VERME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

2003 yılında yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (BEHK) ile herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğu düzenlenmiş (BEHK m. 4) ve bu Kanun kapsamına, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetleri de dahil edilmiştir (BEHK m. 2). Kurum ve kuruluşlar, bu Kanun'da yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere gerekli idarî ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdürler (BEHK m. 5). Ancak bilgi edinme başvurusu, başvuru alan kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan veya görevleri dolayısıyla bulunması gereken bilgi veya belgelere ilişkin olup, kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz sonucunda oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler (BEHK m. 7/I, II). Bilgi Edinme Hakkının Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelikte⁴¹ İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kamu tüzel kişisi olduğu ve sözkonusu kanun hükümlerinin İMKB'ye de uygulanacağını belirtmiştir. Ayrıca Ser.PK'da Sermaye Piyasası Kurulunun kamu tüzel kişiliğine sahip olduğu açıkça belirtildiğinden (m. 17) SPK da bu yönetmelik hükümlerine tabidir. İMKB ve SPK ihraççıların ve sermaye piyasası kurumlarının bilgi ve belgelerini ellerinde bulundururlar. Bunlar yalnızca kamuya açıklanması için verilen bilgi ve belgelerle sınırlı olmayıp, gerekli görülen hallerde bu kamu tüzel kişilerin istenen belgeleri de içine alır. Ancak ticari sırlar bilgi edinme hakkı kapsamı dışında tutulmuştur (BEHK m. 23).

⁴¹ RG, 27.04.2004, s: 25445.

SONUÇ

Kamuyu aydınlatma ilkesinin temel amacı, tasarruflarını sermaye piyasasında değerlendirmek isteyen yatırımcıya, yatırım yapacağı şirket ve sermaye piyasası araçları hakkında bilgi sağlamak, böylece yatırımcının bilgiye dayalı olarak karar vermesini ve yanlış yönlendirmelerden korunmasını temin etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için, şirketler tarafından sunulan bilgilerin, bağımsız kuruluşlar tarafından analiz edilip piyasaya yansıtılması gerekir. Sermaye piyasasında bu görevi SPK'nın yerine getirir.

Sermaye piyasası araçlarının Kurul kaydına alınması başvurusunda SPK yapmış olduğu inceleme sonucunda açıklamaların yeterli olmadığı ve gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmayarak halkın istismarına yol açacağı sonucuna varılırsa gerekçe göstererek başvuru konusu sermaye piyasası aracının Kurul kaydına alınmasından imtina edebilir (Ser.PK m. 5/III). Ayrıca sermaye piyasası araçlarının ilk defa halka arz edildiği birincil piyasada halkın bilgi sahibi olmasını temin eden izahnamede bulunması gereken bilgiler SPK tarafından belirlenir (Ser.PK, m. 6) ve bilgilerin yatırımcının eline geçmesi için derhal ticaret siciline tescil ve ilan edilir. Halkı sermaye piyasası araçlarını satın almaya davet eden sirküler ve ilanların esasları da Kurul tarafından belirlenir (Ser.PK m. 6/I, II). Ayrıca SPK yatırımcının tam, doğru ve dürüst bir şekilde bilgilendirilmesi, HAAOlara katılan küçük pay sahiplerinin büyük pay sahipleri ve yönetime karşı korunması, piyasa etkinliğinin sağlanması, piyasada güven ortamının kurulup devam ettirilmesi, sermaye piyasasının uluslararası bir nitelik kazanması için gerekli her tedbiri almakla görevlidir (Ser.PK m. 22). SPK'nın bu görevlerini yerine getirebilmesi ancak çok iyi işleyen bir kamuyu aydınlatma sistemiyle mümkün olabilir. Sermaye Piyasası Kurulu'nun görevi, tüm yatırımcılara sunulan bilgilerin bu kişiler tarafından anlaşılır şekilde olmasını sağlamaktır. Aksi durum kamuyu aydınlatma ilkesinden beklenen yararı ortadan kaldırır. Ayrıca açıklanan bilgilerin şirketlerin ticari sırlarını açıklar nitelikte

olmaması, kamunun bilgi alma hakkı ile şirketin ticari sırrı arasındaki dengenin iyi korunması, hakların korunması açısından önem taşımaktadır. Kamuyu aydınlatma ilkesinin sınırını HAAO'ların ticari sırları çizecektir. Gerek OECD ilkelerini, gerekse Sermaye Piyasası mevzuatının getirdiği düzenlemeleri bu hususta nazarı itibare alınarak değerlendirmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akmansu, Mehmet; “Sermaye Piyasası Kanununun Getirdikleri”, Türkiye’de Sermaye Piyasası (Araçlar ve Kuruluşlar), Seminer Tebliğleri – Tartışmalar, Panel, İstanbul 1984

Allison John R. / Prentice Robert A.; Business Law Text and Cases in the Legal Environment, 6th Edition, New York, San Diego, London, Tokyo 1994

Altuğ, Osman; Menkul Kıymetlerin Borsada İşlem Görme Koşulları, Yatırımcıların Korunması ve Kamunun Aydınlatılması, Menkul Kıymetlerin Halka Arzı ve Borsada Piyasa Çalışması, Seminer, Tebliğler, Panel, İstanbul 1994, Yatırımcının Korunması

Arkan, Sabih; Halka Açık Anonim Ortaklıkların Özellikleri ve Dış Denetimleri, Ankara 1976

Choper Jesse, H. / Coffee John C. / Morris C. Robert; Cases and Material on Corporations, 3rd Edition, Boston, ABD, 1989

Christianson Stephen G.; Business Law Made Simple, New York 1995

Çevik, Orhan Nuri; Anonim Şirketler, Ankara 2002

Domaniç, Hayri; Anonim Şirketler Hukuku ve Uygulaması, TTK Şerhi C.II, İstanbul 1988

Eğilmez, Mahfi; İngiltere’de Sermaye Piyasası, Maliye Dergisi, Kasım-Aralık 1982

Emerson Robert W.; Business Law The Easy Way, New York, ABD, 1994

Eriş, Gönen; Ticari İşletme ve Şirketler, C.I, Ankara 2004

İhtiyar, Mustafa; Sermaye Piyasası Hukukunda Kamuyu Aydınlatma İlkesi, İstanbul 2006

Kabaalıoğlu, Haluk; Sermaye Piyasasında Kamuyu Aydınlatma İlkesi, İstanbul 1985

Kabaalioglu, Haluk; Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Finansal Bilgi Alma Hakkı, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, S.21-22, Ağustos-Kasım 1980

Karacan, Ali İhsan; Bankaların Kamuya Açıklanan Mali Tabloları, İstanbul 1983

Karasu, Rauf; Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Anonim Şirket Pay Sahibinin Bilgi Alma Hakkı, BATİDER 2005, c. XXIII, S.2

Karayalçın, Yaşar; Muhasebe Hukuku Kavramlar İlkeler Başlıca Sorunlar Yeni Gelişmeler, Ankara 1988

Karşı, Muharrem; Sermaye Piyasası, Borsa Menkul Kıymetler, İstanbul 1983

Kaya, Arslan; Anonim Ortaklıkta Pay Sahibinin Bilgi Alma Hakkı, Ankara 2001

Kayar, İsmail; Anonim Ortaklığın Mali Durumunun Bozulması ve Alınacak Tedbirler, Konya 1997

Kocahasanoglu, Osman Selim; Sermaye Piyasası Kanunu ve Uygulaması, İstanbul 1999

Poroy/Tekinalp/Çamoğlu; Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, İstanbul 2005

Pulaşlı, Hasan; Şirketler Hukuku, Adana 2003

Somer, Mehmet; Sermaye Piyasası Kanunu Hükümlerinin Türk Ticaret Kanununun Tedrici Kuruluş Sistemi Üzerine Etkileri, İstanbul 1990

Şıramun, Sevim Serpil; Avrupa Topluluğu Sermaye Piyasası Bakımından Kamuyu Aydınlatma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991

Tanör, Reha; Türk Sermaye Piyasası, Halka Arz, İstanbul 2000

Tekil, Fehiman; Anonim Şirketler Hukuku, İstanbul 1998

Tekinalp, Ünal; Anonim Ortaklıkların Bilançosu ve Yedek Akçeleri, 2. Bası, İstanbul 1979

Tekinalp, Ünal; İşletme İlgililerinin Finansal Bilgi Elde Etme Hakkı, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, S.21-22, Ağustos-Kasım 1980

Tekinalp, Ünal; Sermaye Piyasasının Hukuki Yönü ve Sorunları, Çeşitli Tasarılar Üzerine Genel Olarak Bir İnceleme, İÜHF Mecmuası, S.1-4, 1973

Tikveş, Özkan; Ticaret Şirketleri ve Uygulama, İstanbul 1990

Tuncer, Selahattin; Türkiye'de Sermaye Piyasası, İstanbul 1985

Turanboy, Asuman; Halka Açık Banka ve Hissedaların Korunması, Ankara 2002

Tyson, William C.; “Amerika Birleşik Devletlerinde Menkul Değerlere İlişkin Düzenlemelerin Yasal Yönleri”, Türk Sermaye Piyasasında Son Gelişmeler, OECD – SPK Konferansında Sunulan Tebliğler, Çeşme, İzmir 30 Haziran – 5 Temmuz 1985

Yalkın, Yüksel Koç; Muhasebe Standartları Açısından Sermaye Piyasası, SPK, 15. Yıl Sempozyumu, Ankara 1998

Yanlı, Veliye; Halka Açık Şirketler ve Kamunun Aydınlatılması, İstanbul 2005

STATİK VE DİNAMİK MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE NOTLAR

Prof. Dr. Mithat BAYDUR^[*]

ÖZET

Bu makale farklı ulus-devlet ve milliyetçilik tanım ve yaklaşımlarını analize dayanmaktadır. Farklı tarih ve sosyo-politik dönemlerde milliyetçilik tanımlarının değişik açılardan değerlendirildiğini işaret etmektedir. Ayrıca, makalede etnik merkezli milliyetçilik tanımları yerine, çok merkezli tanımların daha kucaklayıcı veya dışlayıcı olmadığına tanık olduğumuzu ifade ediyoruz.

Anahtar kelimeler: Ulus-devlet, milliyetçilik, çok merkezlilik

ABSTRACT

This article is based on diverse nation-state concepts and the analysis of different nationalistic approaches. It evaluates the definitions of nationalism from the points of diversified angles in the different historical and socio-political periods. Beside this, in this article, instead of ethno-centric nationalistic approaches, we try to confirm that we are witnessing that poly-centric nationalistic views and practices are more inclusive rather than exclusive dynamics.

Key words: Nation-state, nationalism, poly-centric.

^[*] Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

GİRİŞ

Siyasal projesi, “millet”e tekabül eden ve milleti oluşturabilmenin, milleti bir arada tutabilmenin ve milleti yüceltebilmenin kaygılarını ideolojisinin odağına koymuş olan milliyetçilik, ana zemini itibarıyla bir millet inşa etmenin bilincidir.¹ O halde, milliyetçiliği yeknesak, değişmez, homojen bir ideoloji olarak değil, millet oluşumunun evrim sürecinde başat rol oynamaya çalışırken, yapısal değişikliklerden etkilenmeye açık, devingen bir akım olarak görmek gerekir.²

Milliyetçilik ideolojisinin Avrupa kökenli bir orijini olması itibarıyla, şunu söyleyebiliriz ki, 1830 devrimlerini takiben, 1848 ayaklanmaları sonrası, dönemin “zeitgeist” ı yine de liberal iklimden besleniyordu.³ 19. yüzyılın ilk yarısında tanık olduğumuz bu milliyetçilik, başka ülkelere saldırı ve tecavüz hakkını kendinde bulabilen, saldırgan ve hatta kuduruk bir ideoloji değil, dünyanın başka siyasal aktörlerden de oluştuğunu, *apriori* kabullenen, barışçıl bir küre içinde, kendine ayrılan yeri almaya hazır bir önkabuller manzumesiydi.⁴ Bu romantik milliyetçilik atmosferi, 19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren değişecek, liberal derisinden kurtularak bir baskı ve yayılma evresine dönüşecektir.

Bunun temel sebeplerine dair, bu teorinin Sosyal Darwinizm, ırkçılık ve militarizm gibi düşünce ve akımlarından derinden etkilenip beslenme istidadı gösterebilir. Darwin’in biyolojik determinizmi insan bilimlerine aktaran Herbert Spencer, “O’nun temel kitabı”nı, (*The Origins of Species*) ve “tür”lerle ilgili temel tezlerini insan toplumlarına çevirme işlemiyle birlikte, adeta Thomas

¹ Kohn, Hans, *The Idea of Nationalism*, New York, MacMillan, 1960, s. 4.

² Lepawsky, Albert, *The Search for World Order*, New York, Appleton-Century Croftd, 1971, s. 47.

³ Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System*, New York, Academic Press, 1974, s. 96.

⁴ Öke, Mim Kemal, *Ermeni Meselesi*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 27.

Hobbes'un argümanlarına paralel ya da örtüşür bir tabiat düzlemi çıkarımıyla, "en güçlü'nün" kazandığı bir tahayyülü hayata geçirmeye katkıda bulunmuştur.⁵

Bu noktadan hareketle, varolan siyasal iklimin bozulmasına, felsefi arkaplanda katkıda bulunularak, Morgenthau'nun çarpıcı ifadesiyle, "Milletler, artık ortaklaşa benimsenen, paylaşılan ve aralarındaki güç mücadelesinin amaç ve araçları üzerinde etkin kısıtlamalar koyabilen ortak inançlar ve değerler çerçevesi içinde çarpışmamaktadırlar. Yeni sahnede, herkesçe kabul edilmiş bir siyasal ve moral sistem yerine, muzaffer milletlerin siyasal ve moral değer ya da inançlarına göre oluşturulmuş yeni bir evrensel ve moral daire olacaktır."⁶

Böylece ideolojinin süratle içeriğinin boşaltılarak mutasyona uğrayabildiği (ya da uğratılabildiği) bir iklimde, "millet" tanımında bir ortak "rıza" (consensus) var mıydı? Var olabilir miydi? Bunlardan en kolay yanıtı Walter Bagehot verir, "Millet'i bize sorduğunuz zaman bunun ne olduğunu bilir, ne var ki hemen açıklayamaz, ya da tanımlayamayız."⁷

Joseph Stalin, "milletlerin tarihsel olarak evrilmiş, istikrarlı bir dil, toprak ve ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışa vuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluk olduğu", açıklaması bilinen ve genel kabul gören ortalama bir tanımlamadır.⁸

Fakat Hobbesbawn, konuyu irdelerken, "millet"i ortalama bir tariftten öteye, bir iki boyuttan farklı bir düzleme taşıması bu netameli konunun önünü açacaktır; "milliyeti ister politik, ister kültürel veya başka bir boyuta indirmek mümkün

⁵ Fieldhouse K., *Modern Imperialism, Western Overseas Expansion and Its After*, Lexington 1969, p. 89.

⁶ Morgenthau, H.J., *Uluslararası Politika*, (Çev.Baskın Oran), Ankara, 1970, Cilt 1, s. 321.

⁷ Bagehot, Walter, *Physics and Politics*, Londra, 1997, s.20-21. (Nakleden: E.J. Habsbawn, *Milletler ve Milliyetçilik*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 12.)

⁸ Stalin, J., *Marxism and the National and Colonial Question*, Londra, 1955, s. 8. (Nakleden: E.J. Hobbsbawn, *Milletler ve Milliyetçilik*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s. 19)

değildir. İnsanlar gerek din, dil, kültür, gelenek, gerekse tarihsel arka plan ve kanbağı kalıplarıyla kimlik biçemezler.”⁹ Hobbsbawn, milliyet konusundaki bu ilk yaklaşıma ilaveten çok daha çarpıcı bir analizi dikkat çekicidir. Hobbsbawn, milliyetçiliğin bazen var olan kültürleri alıp onları milliyetçiliğe çevirirken, bazen de kültürleri yok ettiğini ileri sürer.¹⁰

Ancak Hobbsbawn bu tezinde yalnız değildir. Benzer biçimde, Benedict Anderson’da, Hobbsbawn’a katkıda bulunacak kendi argümanını ileri sürer; “Millet toplumsal olarak yaratılmış bir kavramdır. Bir çeşit kültürel oluşumdur. Bir işbirliğinin kümülatif bir finalitedisir. (Buradaki vurgu bana ait.) Kendisiyle aynı inancı paylaşan insanların hayaliyle, millet, tahayyül edilen bir siyasi topluluktur.”¹¹ H.Seton-Watson ise, bir milletin üyelerinin arasında başat belirleyici faktörün, “dayanışma” duygusu olması gerektiğinin vurgusunu yapsa da yine de bilimsel bir millet tanımı yapabilmenin imkansızlığını anlatır.¹²

Özellikle, 20. yüzyılın ilk çeyreği ve son çeyreği arasındaki dönem, ulus-devletin, içindeki ekonomik ve siyasi haklar mücadelesinin verildiği bir siyasal ünite olduğu konusundaki kanaat, genel kabul gören bir uzlaşma alanıdır.

Avrupa Birliği’ndeki gelişmeler, küresel çapta gözlemlenen bilgi, eğitim, terör, silah üretimi ve sermaye ile çevre gibi alanlarda, ulus-devletin egemenlik alanlarını hayli törpüleyen dinamikler, bir anlam da çağdaş dünyada ulusal bağımsızlığın da sınırsız olmadığı kanaatini güçlendirdiği açıktır.¹³

Herşeye rağmen, egemen millet ve devlet anlayışının, varolan ve yaşanan dinamikler karşısında, irtifa yitirdiği tezi giderek güçlense de, her ünitenin

⁹ Hobbsbawn, a.g.e., s. 23.

¹⁰ A.g.e., s. 25.

¹¹ Anderson, B, *Imagined Communities*, Verso, London, 1991, s. 8.

¹² Seton-Watson, H., *Nations and States; An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, London, 1977, s. 5.

¹³ Held, D., *Farewell to Nation-State, Marxism Today*, December 1988, s. 12-14.

(milli-devlet) içinde tanıma dair tartışmalar alevlenmektedir. Örneğin, Kedourie'ye göre, "milliyetçi politikalar dünyayı ulusal çizgilerle ayırarak, yeni çatışma alanları doğurmuş, gerilimleri arttırmış ve politikayla ilgilenmeyen masum insanlar için felaket getirmiştir."¹⁴

O'na göre, milliyetçilik bireyden millete tabi olmasını istemekte, politikada ölçümün kaçmasına yol açma tehlikesi taşımaktadır. Millet, tapınılacak bir ontolojik nesne haline gelirken, diğer toplumsal ve bireysel unsurlar ikincil duruma düşerler.

Kedourie'nin bu analizi ve eleştirel tutumu belki bir anlamda Marksist görüşlere de dolaylı yoldan bile olsa, destekler niteliktedir. Zira, Marksizme göre millet tarihsel olarak geçici bir olgudur. Yani, ulus-devlet temelde burjuvazinin gereksinimlerinden doğmuş tarihsel bir tezahürdür.¹⁵

Ancak milliyetçiliğin total bir ideoloji olarak, teorik söylemlerinin dışında, reel-politik bir düzlemde farklı pozisyonlar takındığının ifade edebiliriz. Bu noktada, örneğin Marx, milliyetçilik adına yukarıda zikrettiğimiz analizi yaparken, Polonya'nın bağımsızlığını, Rusya'nın batı-Avrupa'ya doğru yayılarak oradaki muhafazakar iktidarlara karşı tampon bir görev üstlenmesini desteklemiştir.

Karl Deutsch, milliyetçiliğin fonksiyonel yanına vurgu yaparken, bu ateşleyici ideolojinin yoğun bir iletişim ağı ile, yöresel anane ve törelerin, daha geniş ölçekte, ulus-devlet lehine törpülenerek, ortak bir ahlaki ve siyasal kimlik oluşacağından söz eder.¹⁶ Bu sofistike ve hatta W. Bagehot'un dediği gibi, ne olduğunu hissedip ama tanımlayamadığımız bu ideoloji, giderek körün fili tarifine dönüşecek, bu konuda çalışan hemen herkes farklı bir boyutundan

¹⁴ Kedourie, E., *Nationalism*, Duckworth, London, 1971, s. 17-24.

¹⁵ Kiernan, V.G., "On the Development of a Marxist Approach to Nationalism, *Science and Society*, No:34, 1970, s. 95.

¹⁶ Deutsch, Karl, *Nationalism and Social Communication*, Boston, MIT Press, 1966, s.181-94.

konuya yaklaşacaktır. Örneğin, E.Gellner, sanayileşme çağının bir türev ideolojisi olduğu gerekçesiyle, milliyetçiliğin sanayileşme, refahtan pay alabilme istek ve dürtüsünün, devletle ilişkilendirilerek ortaya çıktığını savunur.¹⁷

Bu konuda bu denli farklı yaklaşımların, değerlendirme ve analizlerin ortaya çıkmasını, sanırım her ülke ya da toplumların kendi özgül tarihsel arkaplanlarında aramanın bizi doğru tespitlere yaklaştıracağını düşünebiliriz.

Bu anlamda, Türkiye'nin de kendi özgül tarihinin, yukarıda zikrettiğimiz farklı yaklaşım ve analizlerinden kesişen, ya da örtüşen bölümleri olabileceği ihtimali dahilindedir.

Ancak, yukarıdaki teorik çözümlemelerdense belki W.Bloom'un, milliyetçilik konusundaki yaklaşımı, Türkiye'nin kendi tarihsel deneyimine yakın bulunabileceğinin az bir ihtimal olmadığı vurgusunu yapmalıyız. W.Bloom'a göre, "toplumsal bunalımdan geçiş durumlarında insanlar genellikle yeni kimlik arayışlarına girerler ve bunun temelinde de yeni siyasi deneyimler ve gerçekler karşısında psikolojik güvenlik arayışı yatar."¹⁸ Bloom, bireylerin aradıkları psikolojik güvenliğini milliyetçilikte bulduklarını ve ulusal topluluğun çıkarlarına uygun olarak hareket ettiklerini iddia ediyor.¹⁹ Burada milliyetçilik, güvenli olarak geçmişe dayandırılmış bir kimlik arayışı isteğine hitap eder. Milliyetçilik, Bloom'a göre; kültürel çöküş dönemlerinde de birleştirici bir rol oynayan bir dayanışma ruhunu ve ortak taahhütleri doğurur.

Değişik kültürel kimliklerin birarada varlığı, toplumsal yaşamın sağlıklı bir ifadesidir. Ancak R.R. Premdas'ın, tam bu noktada, bir itirazı veya bir uyarısı

¹⁷ Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983, s.142.

¹⁸ Bloom, W., "Personal Identity, National Identity and International Relations", Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s.148.

¹⁹ Bloom, s.154.

vardır; “Modernleşme farklı insanları birbirine yaklaştırırken, kıskançlık duygularını arttırır. Aynı siyasal proje içindeki farklı etnik gruplar, sömürülme, tahakküm altında kalma ve ayrımcılığa maruz kalma korkuları proje içindeki etnik gruplardan birini ya da birkaçını bilinç anlamında kışkırtabilir.”²⁰

Bu yaklaşıma A.D.Smith soğukkanlı yaklaşarak, “polycentric milliyetçilik” ve “etno-centric milliyetçilik” ayrımlarını getirerek, *etnocentric* milliyetçiliğin, millet içinde değişik yönelimlere karşı toleranslı olmadığının vurgusunu yaparak, *polycentric* milliyetçiliğin bu sancılı olgunun üstesinden gelebileceğini zımnen ifade eder.²¹

Ancak, Türkiye “özel”inde, *polycentric* milliyetçi algılamının uygulanabilme güçlüğü, Türk milliyetçilik ideolojisinin inşa edici elitlerinin, merkeziyetçi, buyurgan ve sosyal mühendislik kaygılarıyla dokunmuş formasyonların ya da pozisyonlarının bizatihi bir engel oluşturması olgusunda yatmaktadır.

Tam bu noktada, Türkiye dinamiğini anlayabilmeyi ve algılayabilmeyi kolaylaştıracak bir teorik ayrımı daha belirtmekte yarar olmalıdır ki; sivil-territoryal milliyetçilik ve etno-jeneolojik milliyetçilik ayrımıdır. Sivil territoryal milliyetçilik farklı etnik unsurları, farklı dil ve kültürleri ortak bir proje etrafında toplayabilme becerisini göstererek, belli bir toprak üzerinde hukuki vatandaşlığı tesis edebilmektir. Etno-jeneolojik milliyetçilik ise, belli bir toprak parçası üzerinde kan bağı ve homojenite arayan, vatandaşlığı ve etnisiteyi bir tekabüliyet ilişkisinde değerlendiren bir anlayıştır.

Sivil-territoryal olanı Batı Avrupa ve Anglo-Sakson türü kapsamı alanı içinde meşruiyet bulurken, etno-jeneolojik olanı Doğu Avrupa ve Orta-Doğu’da hayatiyet bulmuştur.

²⁰ Premdas, R.R., “Secessionist movements in Comperative Perspective”, Pinter Publications, London, 1992, s.105.

²¹ Smith, A.D., *Theories of Nationalism*, Duekwoth, London, s. 66.

Örneğin, bugün Fransız milleti projesi içinde, Franklar, Basklar, Brötonlar ve Yahudiler kendilerine yer bulup Fransız Devleti ile bir problem yaşamıyorlarsa bu sivil-territoryal bir projedir.

Balkanlar, Orta-Doğu, İsrail, Polonya ve eski Çekoslovakya bu projeyi hayata geçirebilme liyakatını sergileyemiyorlarsa, kısmen etno-jeneolojik bir daire içindedirler.

İlk proje, sivil-territoryal olanı bir Fransız modeli olarak ele alınabilir. İkinci yaklaşım, etno-jeneolojik olanı ise, Alman milliyetçiliği paralelinde romantik çerçevede bir proje olarak değerlendirilebilir.

Türk milliyetçiliği, modernizmle gelenek arasında bir uyum problemiyle ilgili olarak ortaya çıktığından, Batı materyalizmi ile Doğu'nun maneviliği arasında hassas bir denge arayışı, Türk milliyetçiliğini orijinal bir düzleme iter.²² Yani, bir başka deyişle, Türkiye'de Fransız tipi, sivil-territoryal, hukuki bir vatandaşlık retoriği açılımı iddiası olmasına rağmen; uygulamada, istenen, arzulanan, tahayyül edilen ve nihayet “yapılanan” Alman tipi, Doğu motifli, bir etno-jeneolojik bir milliyetçilik anlayışı vardır. Bu itibarla, Türk milliyetçiliği iki yüzlüdür. Aynı anda hem Fransız, hem de Alman milliyetçilik özelliklerini taşır.

Bu, modernist anlayışın bir tezahürü olan radikal inkılapçı aktivist anlayışla birlikte, toplumda oluşan zihinsel kırılmalar da olduğu gibi, milliyetçilikte de zihinlerde bir yarık, çatlak oluşturduğu aşikardır. Yani, hem medeniyetçi, hem kültürcüdür. Bu itibarla, Almanlar kendi devletini kurarken, Türk entelejansiyası devletini kurmuş, içini dolduracak milletini aramaktadır.²³

²² Kadioğlu, Ayşe, *Cumhuriyet İdaresi Demokrasi Muhakemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.41.

²³ Kadioğlu, a.g.e., s.57.

Bir başka deyişle, Türk milliyetçiliğinin retorik olarak düzlemde açılımı, 1923-1926 arası en azından hukuksal metinlerdeki pozisyonu, sivil-territoryal ve medeniyetçidir. Ancak, homojenite kaygısı, dindaşlık üzerinden arkadaşlık ve yandaşlık yaratma çabası, tehcir ve mübadele pratiği düzleminde; aynı noktada senkronik biçimde, etno-jeneolojik ve kültürelidir. Bu çerçevede Türk milliyetçiliğinin paradoksal bir biçimde aydınlanma zihniyetin yanı sıra bir tür romantizm içerdiğini ifade etmek abartı sayılmamalıdır.²⁴

Kuşkusuz, süreçte Cumhuriyetin toplumsal mühendislik projesinin çoğul kimlikler üzerinde resmi, monolitik, yukarıdan biçimi ve modeli tayin edilmiş, dışlayıcı bir kimlik inşasının katkısı büyüktür.

Tayin edici güç, milletini modeli ve biçimiyle inşaaya yöneldiği için, konjonktür ve *zeitgeist*'in da etkisiyle, vatandaşlığın da momentumunu belirleyecektir. Artık, birey devlet için vardır ve “hak” yok, “vazife” vardır.

Yeni devletin ve yeni milliyetçilik ideolojisinin, yukarıda zikredilen Batı tipi yaklaşımlar çerçevesinde, “Türk milleti” derken, tahayyül ettiği kuşkusuz bir Türk profili vardır. Bu, belirleyici iradenin zihnindeki, retorik düzlemindeki Türklükten başka, bir ikinci ve sahici bir Türklük fikri olduğudur.²⁵ Devletin gözünde Türklük ve vatandaşlık artık özdeş değildir, aynı şey değildirler. Yurttaşın hak ve özgürlüklerini, yükümlülüklerini tamamlayan çoğu anayasal maddede, “herkes” ya da “vatandaşlar” ibaresi kullanılırken, kamu hizmetine girme ve milletvekili seçilme haklarını düzenleyen maddelerde, “her Türk” ibaresi kullanılacaktır.²⁶ Bu itibarla, cumhuriyetin milliyetçilik ideolojisinde, Türklüğün tarif edildiği kurucu metinlerde ve stratejik pozisyonlarda, Türklük artık muğlak bir kategoridir.

²⁴ Kadioğlu, a.g.e., s.51.

²⁵ Yeğen, Mesut, “Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaş”, *Cumhuriyet ve Kürtler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.103.

²⁶ Yeğen, Mesut, a.g.e., s.104.

Aslında, cumhuriyetin Türk milliyetçiliği açılımının dinsel bazda cereyan ettiği varsayımı bile şüphelidir. Zira, tehcir ile milli mücadele öncesi, Anadolu'da sadakatinden şüphe edilen önemli bir unsur, Misak-ı Milli sınırları, ya da Anadolu ötesine taşınırken, Milli Mücadele sonrası mübadele ile, Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanlar ülkeden terke zorlanırken, Balkanlı olup Türkçe konuşmayan Müslümanlar ülkeye davet edilip iskan politikasına tabi kılınmışlarsa da, yeni açılmış bu şemsiye milliyetçiliğin İslami zemin kaygısı dahi kaygandır.

Çünkü, cumhuriyet kuran ve milliyetçi ideolojinin arka planındaki siyasal irade sahibi kadrolar birer Osmanlı eliti olarak, 1908- 1914 sürecinde, II.Meşrutiyetin Osmanlıcılık şemsiyesi altında denemeye çalıştığı; özgürlük, eşitlik, dayanışma yelpazesinin sadece Balkan ve İstanbul hristiyanlarında yırtılmadığını, 1912'de Müslüman tebalı Arnavutlarca da delindiğini ortak hafızalarda tutuyorlardı. Bu noktada Kürt gruplar Türkleşebilir unsurlardan sayıldı. Ama onlarına asıl belirleyici faktörü devlete sadakatla ölçülecekti. Dolayısıyla, gönüllü bir entegrasyon ve hatta gönüllü asimilasyon devletin asıl beklentisi olacaktı.

Merkeziyetçi, seküler ve cumhuriyetçi bir rejimi ihdas eden kadrolar, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan 1922'ye kadar tam çeyrek yüzyıl bitmeyen bir savaş ve ideoloji ikliminde soludular. Hele, Balkan Savaşı, Birinci Cihan Harbi ve Milli Mücadele bu kurucu kadroları dışarıya karşı hep temkinli olmaya zorladı. Bir imparatorluk çözülmüştü. 17 milyon kilometre kare toprak, 780.000 kilometre kareye inmişti. Özellikle Balkan Savaşı ve Sevr projesi arasındaki 1908-1920 süreci asla unutulmamıştır. Dolayısıyla, aynı dinsel gruptan ama farklı etnik gruptan olan Kürt meselesi, Cumhuriyet tarihi boyunca, bu mesele ile dışarıdan parmak uzatanlar arasında bir korelasyon arama ihtiyacını uyandırmıştır. Ama, yukarıda sözünü ettiğimiz K. Deutsch'un argümanı olan, ortak bir iletişim kurulamaması, iktisadi zeminde ortak bir pazarın inşa edilememesi, 1950'ler ile 1990 arasında görece piyasa ekonomilerinin

uygulanması ile oluşan mobilizasyon süreci ve belli bir sermaye birikiminin oluşması, bahsettiğimiz dönemin, tam da Soğuk Savaş dönemine rastlaması itibarıyla, meseleyi görece dondurmuş ise de, 1990'lar sonrası “mesele” uykudan uyanmıştır.

1980'lerden başlayarak agresif piyasa ekonomilerini küreselleşmenin, “sosyal devlet” bağlamında negatif tezahürleri, soğuk savaşın bitimiyle farklılaşan stratejik çıkarlar; *ethno-centric* milliyetçi projeleri işlevsiz kılmıştır.

Millet, statik bir nesne değil, politik bir süreçtir. Millet, sürekli devinen bir oluşumdur. Kendimizi, kimliğimizi anlamlandırmaya çalıştığımız bir projede homojenlik aramak yerine, farklılıkları bir paratoner gibi çekebilecek bir cazibe odağını, bir imparatorluk birikimi ve özgüveniyle oluşturabilme basiretini gösterebilmemiz, biricik seçeneğimizdir.

Polycentric dediğimiz, hoşgörülü ve köşeleri olmayan bir yerni milliyetçilik anlayışını, bir emperyal devlet edasıyla hayata geçirebilmemiz biricik bir tavrımız olmalıdır.

KAYNAKÇA

Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, Verso, London, 1991.

Bloom, William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Deutsch, Karl, *Nationalism and Social Communication*, Boston, MIT Press, 1966.

Fieldhouse David, *Modern Imperialism, Western Overseas Expansion and Its After*, Lexington 1969.

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983.

Habsbawn Eric.J., *Milletler ve Milliyetçilik*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.

- Held, David, “Farewell to Nation-State”, *Marxism Today*, December 1988.
- Kadioğlu, Ayşe, *Cumhuriyet İdaresi Demokrasi Muhakemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kedourie, Elie., *Nationalism*, Duckworth, London, 1971.
- Kiernan, V.G., “On the Development of a Marxist Approach to Nationalism”, *Science and Society*, No: 34, 1970.
- Kohn, Hans, *The Idea of Nationalism*, New York, MacMillan, 1960.
- Lepawsky, Albert , *The Search for World Order*, New York, Appleton-Century Croftd, 1971.
- Morgenthau, H.J., *Uluslararası Politika*, (Çev.Baskın Oran), Ankara, Cilt 1, 1970.
- Öke, Mim Kemal, *Ermeni Meselesi*, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul, 1986
- Premdas, Ralph., “Secessionist movements in Comperative Perspective”, Pinter Publications, London, 1992.
- Seton-Watson, H., *Nations and States; An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, London, 1977.
- Smith, Anthony, *Theories of Nationalism*, Duekwoth, London, 1986.
- Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System*, New York, Academic Press, 1974.
- Yeğen, Mesut, “Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa”, *Cumhuriyet ve Kürtler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

THE AMENDMENTS IN THE TURKISH LEGAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION MEMBERSHIP PROCESS: ACHIEVEMENTS AND FAILURES ^[*]

Assoc. Prof. Dr. Yücel OĞURLU ^[**]

ABSTRACT

Within the framework of Turkey's full membership into the EU, the economic, social, political and fiscal requirements asked from Turkish Governments are largely related to legal system. The constitutional amendments in post 2000 era have been an embodiment of ongoing struggle on human rights. Under this conceptual framework, this paper presents an analysis of the modifications made in Turkish legal system by the means of a series of constitutional amendments and legislative changes.

It is a subject of hot discuss to what extent the harmonization program has achieved these targets and to what extent domestic and international expectations were met. The post 2000 amendments and changes in the sphere of law function as a means of transformative power in other spheres like economic, political and social areas. While human rights-centered amendments in constitutional law and following changes in criminal law are welcome, those in administrative law field are not at the same level.

In this article, I will try to shed light upon the meaning and effects of the constitutional and legal amendments and the tensions arising within this context in the post 2000 era. However, my purpose is not to create a chronology of Turkey-EU relations, but just to present a brief summary of that relation before the main subject.

Keywords: Constitutional amendments, human rights, Turkey-EU relationships

ÖZET

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci çerçevesinde, Türkiye'den beklenen ekonomik, sosyal, siyasal ve mali gereklilikler, hukuk sistemi ile de önemli oranda ilgilidirler. Türkiye'de anayasa ve mevzuatta 2000 yılı sonrasında yapılan hukuki değişiklikler, özellikle insan hakları merkezli, süregiden bir çalışmanın somutlaşmasıdır. Çalışma, bu kavramsal çerçevede, sözügeçen dönemde yapılan anayasal değişiklikler ve mevzuattaki diğer değişiklikler dizisi aracılığıyla Türk hukuk sisteminde yapılan dönüşümün bir analizini sunmaktadır.

Sözkonusu hedefler ile yurtiçi ve uluslararası beklentilerin ne kadarının karşılandığı gündemin her zaman sıcak konularından birisi olmuştur. 2000 yılı sonrasında hukuk alanında yapılan değişiklikler, ekonomik, siyasal ve sosyal sahalarda hukukun dışında kalan diğer alanları da dönüştürücü bir güç olma görevini yerine getirmiştir. Anayasa Hukukunda yapılan insan hakları merkezli değişiklikler; Ceza Hukukunda ve onlarla aynı seviyede olmasa da İdare Hukukundaki diğer değişiklikler AB tarafından olumlu bulunmaktadır.

Bu çalışmada, 2000 yılı sonrası hukuki değişiklikler bağlamında, anayasal ve yasal değişikliklerin anlam ve etkisi ile, bu çerçevedeki diğer tartışmalara ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, çalışmanın amacı, bir Türkiye-AB ilişkileri kronolojisi oluşturmak değil, ana konu bakımından, ilişkilerin kısa bir özetini sunarak değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa değişiklikleri, insan hakları, Türkiye-AB ilişkileri

[*] This paper has been presented at the International Symposium's Panel I on "Turkey: Turkey-European Union Relations", The 2007 Middle East & Central Asia Politics, Economics, and Society Conference, September 6 – 8 2007, University of Utah, Salt Lake City, USA. Here below, it is with some changes in references.

[**] Beykent University, Faculty of Law, Administrative Law Department

I. INTRODUCTION

Considering its historical background, Turkey has been under a great influence from the West for about two hundred years. Following the establishment of EEC after WW II, Turkish relations with this supranational Unity underwent such a big transformation that ordinary international relations have been left behind and a new mode of relation between the sides has started to be shaped: relations characterized by ordinary international relations were replaced by supranational ones.

In this article, the focus will be on the reform sphere that arises from constitutional and legislative changes that is a very crucial point that Turkish side emphasizes for EU membership. In fact,, each subheading in this article is wide enough to be dealt with in a separate article; thus they will be mentioned only with their names, but not analyzed in detail. However, it will be dwelled upon the basic subjects such as fundamental freedoms and the contemporary approaches to the relations between the state and individual. On the other hand, I will try to expose what these relations mean for both sides comprehensively. Presenting the brief chronology of the “*rise and fall*” relationship with the milestones will make it easier not only to follow but also to understand the meaning of the modifications and amendments in Turkish Law. However, my purpose is not to create a chronology of Turkey-EU relations, but just to present a brief summary of that relation before the main subject.

Turkey applied to EU membership as early as 31 June 1959 and that application was accepted the same year and the preliminary consultations were started. The main consultations began on 13 January 1972 and Turkish side applied to EU for full membership on 14 April 1987. Nevertheless, the process went on with some zigzags because of some domestic political instabilities such as military interventions (two) and Cyprus War 1974 (and concomitant crises) in this

period. Even though the issue of the EU membership of Turkey loses both domestic and international support from time to time, it illustrates a supply-demand graphic taking shape in accordance with expectations and concerns in international level and mainly economic concerns of Turkish people.

Post 1990 relations turned into an intensive relationship that aims at quality rather than just fulfilling the requirements for EU membership. In this period, Turkey demonstrated its decisiveness and thus the process accelerated. One of the clear-cut indicators of that acceleration is the approval of Turkey-EU Custom Union Agreement on 13 December 1995. *(Kırışman; zen, 2005:123)* In this way, Turkey, apart from other candidates, is the first country that accepts the CU and exposed to unilateral commitments before the candidacy process and therefore, illustrates how decisive and serious about the membership Turkish side is. In December 1999, The EU Helsinki Council, after long debates, officially declared that Turkey is an EU candidate country with equal status as other candidates. *(ner, 2004: 27; Ulusoy, 2005:1)*

In December 2000, the EU General Affairs Committee accepted Association Agreement Document with Turkey; Later, Revised Association Agreement Document was put into process on 12 June 2003. In this way, an important step has been taken for Turkey's membership. *(İKV, online 01.08.2007)*

It was stated in European Commission's Recommendation Text on Progress and Impact Reports on 6 October 2004 that Turkey fulfilled the political criteria and upon those accession negotiations with Turkey. As the first step Turkey was recommended to open a screening process and it was started with science and research on 20 October. While the screening process was going on, many opposing opinions on Turkey's membership were put forward from "no membership forever" to "privileged partnership" *(Karakas,online 2007:5;*

Seyrek, online, 2007:3); and a full membership to the EU could be in 2013 with the most optimistic estimate.

It has been widely made an impression in public opinion in Turkey that economic and political criteria expected from Turkey are apart from those of other candidate countries whose economies are very similar to Turkish economy (*Çınar, 2005:17*). Although East European countries, which are highly undeveloped in comparison to Turkey, are welcome to EU membership very rapidly, the fact that Turkey is still waiting at the door causes disappointment and weariness. In addition, according to those opinions, Turkey suffers from ethnic and religious prejudice of Europeans; hence, the relationship became a “*one sided love*”; this transformation triggers a process that will end up with an inevitable separation. And that progress is closely observed particularly by various groups; those with economic expectations and those with political expectations (the liberals, moderate Muslims, ethnic and marginal groups).

It has been considered by different groups that the amendments and changes in legal issues are containing both threats and opportunities for Turkey and when the amendments within the legal system are concerned, the describing element of the relations between EU and Turkey is that of ‘love and hate’.

No doubt that the expectation of EU from Turkey is centered on political transformation of Turkey; however, Turkish side insistently focuses on economic and legal transformation. In spite of these contradictory positions, a rapid progress is still going on. However, to me, the proceeding years of 2000, the willingness of different governments to maintain the programs sounds like a proof of a consensus and common will in Turkish Parliament..

Even if the harmonization process of Turkish law to EU legislation seems relatively a trivial beginning in the struggle of Turkey for the EU candidacy

process, it is actually connected with a quite wide area, because at the same time, it requires a long term transformation process. In this frame, Turkey started a period of transformation in which all of its legislation was tried to be harmonized with the EU requirements, and these are called “*harmonization packages*”. (Karluk;Tonus, 2004 :6-8) Today, there are still efforts to complete the opened negotiations about the “*harmonization packages*” following one another very fast. The law, as a slow and hard changing area -in Turkey and in similar developing countries- has been transformed very rapidly in decades, especially in the second five years.

1. The Dynamics of Transformation

By taking European countries as a model, the codification studies was concluded by the 1930s and that legislation was kept without any changes, but in the course of time the legislation became insufficient and only some slight changes were realized. It was tried to be restored by changing only some articles of the old laws by the end of the 1990s, and in this way, the reform demand coming from the society was tried to be met. Once this scene assessed, it can be said that the social and economic needs did arise first, and then, the changes in law came under the heavy pressure of the transformation of socio-economic structure. This process embodied itself in the modifications and amendments more frequently in legislative area soon after Turkey passed to free market economy and political democracy. From then to the end of the 1990s it has appeared as a scene of classical transformation with a low tempo.

While slight modifications in the legislation from 1960 to 1990 were worthwhile, the modifications from 1990 to 2003 aimed at restoring outdated provisions of legislation in a low tempo. In this period, it was tried to meet partly the necessity for the raising trend of extension of human rights and fundamental freedoms all over the world in the late 1970s.

Thereby, Turkish law kept to be fostered mostly from German, Swiss, French and Italian domestic laws by the end of the 1990s. However, its transformation went on entirely under the influence of national dynamics. Whereas ongoing process of modification, that was highly accelerated during the period 2000-2007, was composed of the modification for harmonization process to the EU. In fact, it is seen that almost entirely under the effect sphere of the EU law system and -not other countries- the EU legislation was directly accepted as a base and foundation in the last two decades; thus, both an effect and a foundation the external dynamics had an increased effect.

From this point on, I will focus on the extension and dimensions of the transformation under the influence of the EU law. Needless to say, it is impossible to exhaust all the reforms in hundreds of acts achieved so far, thus we will just select certain issues which were of importance in that transformation.

2. The Scope and Dimension of the Transformation of Law

a. The Transformation of Law as Means

The EU accession negotiations were opened with Turkey on 3 October 2005 on 35 titles which cover whole socio-economic life from customs and environment to agriculture and free movement. Thus, it requires changing almost all legal regulations about relevant titles. That means new laws, amendments or changes are firstly required to be rearranged for advancing any titles such as agriculture or fiscal policy. That also means that new laws on every new opening title are required to be revised and made changes in relevant areas. In that case, the law is a means that ensures to provide the harmonization of each title. On the one hand, as a result of that, the law leads to transformation, and on the other, it

completes the transformation. From this point on, the law functions as an “*altering and changing*” means.

To the extent that the law functions as a transformative means in all areas, it is also transformed by itself. Thus, one of the titles of the screening has been “*Judiciary and Fundamental Rights*”. Under this title, a detailed screening meeting has been held in Brussels in October 12-13, 2006:

- Firstly, in the scope of Judiciary, the autonomy and impartiality of judiciary, quality and effectiveness of judiciary and Judiciary Reform issues have been screened.

- Secondly, struggle against impropriety and the judicial and administrative reforms on fundamental rights have been screened.

- Thirdly, under the title of fundamental rights, fundamental human rights, rights of children, access to Justice, procedural protection measures, minority rights, cultural rights, and finally, protection of personal information have been screened.

- Lastly, under the title of the rights of citizenship, right to voting and right to be elected in local elections and free movement and right of diplomatic protection in the EU have been screened. (*İKV, online, 01.08.2007*).

Besides a modification in legislation, it is expected that the law will turn into a qualified public service with the use of ITC technologies. In this frame, all the phases of judiciary can be carried out with technologies in National Judiciary Network Project. (*Oğurlu, 2007: 402*)

b. Transformation Coming with Harmonization Packages

The essential modifications carried out in both Private and Public Law are considered to be attempts for harmonization with the EU law and to meet social requirements. On the other hand, many subjects which were criticized for years by the Turkish law scholars have been changed. The changes or attempts for changes are totally in key areas that have great importance in Turkish law such as civil law, penal law and administrative law as well as constitutional law.

The most important step to fulfill the demands of the Copenhagen political criteria is the major revision of the Constitution. Two crucial constitutional reforms in 2001 and 2004 and eight following legislative packages were adopted by Turkish Parliament. Changes in several laws, regulations, decrees and circulars followed them. **(2004 Regular Report, 2004:164.)** Thirty-four Articles of the Turkish Constitution have been amended within the package of constitutional amendments aiming at revising the essential issues such as improving human rights, strengthening the rule of law and restructuring democratic institutions. **(Tanlak, online, 2001: 4-5)**

The New Turkish Civil Code 4721, as a main law of Private Law, changed all the *démodé* provisions which came into force in this period.

The New Penal Code 5237 and the Code on Criminal Procedure 5271 came into force in 2005. In addition, related to 170 acts were revised with The Law on Changing of Several Acts for Harmonization to Basic Penal Acts.

Following 2002, the harmonization packages one after another revised almost every field. Particularly, 2nd, 6th and 9th harmonization packages have a very broad scope and they were well discussed in public opinion **(Emerson; Derviş, 2004:11)**. Let us look over the main issues of them.

It denoted the facilities for other “*languages and cultures apart from Turkish language and culture*” . They will be permitted to the association depending on ethnic origin by a change in old Association Act which prohibited this sort of associations in the 2nd harmonization package. 6 th harmonization package which modified 10th acts and 8 th article of Struggle against Terrorism abrogated. Changes covered the area of radio and TV broadcasting in languages and dialects other than Turkish.

22nd term Legislation Year of Parliament was the year of the most radical and effective decisions. This term includes 261 acts which mainly aim at harmonization with the EU legislation. The 9th harmonization package is the most extensive one. It is emphasized in the general reason of the act that the modification aims at providing harmonization to the 13th Protocol to The Convention of Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and last constitutional amendments. In addition, other acts were modified according to these modifications. In the frame of relevant package, Turkey signed Protocol No. 13 with the ECHR on 9 January 2004, and concerning the abolition of the death penalty was signed on 9 January 2004.

- State Security Courts were abolished and some competencies of them were transferred to Serious Felony Courts.

- The number of the representatives of Military National Security Council was reduced and the membership of military officials to some councils and boards such as High Audio Visual Board and the High Education Board ended up with amendments.

Other regulations in the same period are as follows:

- Petrol Market Act was adopted in the Parliament and restored for free market rules in this sector under the criticism that foreign capital would abuse the Turkish underground sources.

- A new press law has removed the barriers in the freedom of expression in press and it was regulated in the constitution. The sanctions which were always criticized such as imprisonment and the closure of publications, the halting of distribution and the confiscation of printing machines were abrogated by the new law. The new and slight fines are replaced of them.

- An essential act for public interest, namely Access to Information Act which was subject to debates was initiated in 2004. Thus, citizens can easily get access to information related to themselves except state secrets.

- Very crucial acts about public administration such as The Base Law on Public Administration, The Law on Special Provincial Administrations, The Law on The Municipalities and Metropolitan Municipalities were adopted by the Parliament between the years 2004-2007. However, all these laws were vetoed by the President on the ground that the acts conflicted with the constitutional provisions related to the unitary character of the Turkish State. **(2005 Progress Report, 2005:11)** After the second revision, the President prevented the acts by sending them to Constitutional Court. The same result was valid for The Law on Public Employees that would change the entire public servant regime.

- The Law on Public Fiscal Administration was regulated in 2003 for providing the discipline of fiscal regime.

- The Ethical Board for Public Servants was established to enforce the code of ethics for public employees that entered into force in April 2005.

-The Law on Establishing the Intermediate Courts of Appeal came into force on 1 June 2005 for reducing the case load of the Court of Cassation.

- Electronic Signature Act prepared a good ground for both e-commerce and e-state.

- The new Law on Associations that contributes towards the strengthening of civil society initially passed in July 2004.

- New Police Duties and competence Act adopted in 2002 and Criminal Procedure Code provides the person who is arrested by the police with the right of accessing to justice, the prohibition of arbitrary arrest and informing of the reason for their arrest, informing their relatives and shall be brought before a court within twenty four hours.

- The new Violence in Sport Act that regulates highly detailed and heavy sanctions for prevention of violence in sport competitions was initiated.

- Some other new acts such as films, cultural establishments and cultural conservation areas were adopted.

c. Ongoing Studies

After The Ministry of Justice screened over all legislation by the end of 2006, 118 non-applicable acts were sent to sub-committee of The Justice Commission of The Parliament. The draft for Act on Abrogation of Some Acts Which Lost the Ability of Application was adopted in Parliament and thus 118 acts, which some of them are strange or funny for today, such as The Law on Marshall Aids and The Law on Paper Bags which are non-applicable were abrogated. In addition, 46 more rules were abrogated and 14.000 regulations were reduced to 4.500.

Moreover, there exist some other drafts in the subcommittees of the Parliament. The first draft about the EU acquis and international private law and procedure law which was prepared to modify some international agreements are also in the subcommittee.

New commercial code draft is also on the agenda as a plan.

Though Public Inspection Act (also known as Ombudsman Act) was not approved for the reason that it did not follow the Turkish constitutional system, but it was still adopted in the parliament later. Nevertheless, the Constitutional Court decided to stop the enforcement. The draft of the Public Administration Reform act is also waiting in line.

The transformation in the process of harmonization up today is not limited to the modifications and amendments. Turkish government that holds the power today declared the Harmonization Program to the EU acquis to public on 17 April 2007. The program which includes the legal modifications and regulations for Harmonization Program to the EU acquis during the 2007-2013 period is composed of 412 pages (*İKV, online, 01.08.2007*). It is clear that the issue of transformation and harmonization of Turkish law is becoming a public policy, after full membership -if it happens-, it will cover a long process.

As it is stated in the EU Progress report, a “*significant progress took place also on the ground; however, the implementation of reforms remains uneven*”. (**2004 Regular Report, 2004:164**) In fact, most of the “*uneven*” problems arise from the applicators who do not know the new changes exactly. In the course of time, the changes and amendments will be taken roots.

3. Some of the Supports and Criticisms

There have been both support and criticism from several groups and institutions for the various harmonization studies carried out until now. We will study these under two headings.

a. Supports

The hundreds of amendments and changes that have been carried out by the Turkish government in the context of harmonization to the EU have all been done with the support of the Parliament. In other words, the biggest supporter has been the Parliament itself. Public support, support of the EU centers of universities, support from some academics, and the continuous support of some NGOs such as İKV, TUSİAD and MUSİAD must be taken into consideration (*Terzi, 2006:17-18*).

There are different levels of support from the judiciary itself. For example, it was mentioned by the High Court Chief Judge in 2003 that mission of the State Security Courts was over and these courts had to be cancelled and their files had to be sent to the Serious Felony Courts. The Chief Judge of High Court also brought attention to the urgent renewing and changing of many regulations that could no longer answer the needs of the society. These suggestions have been taken into consideration with the EU harmonization process and are being satisfied.

b. Criticisms

Although there appears to exist a concrete support of Turkish people for the EU membership, when it comes to the issues such as recognition policies and human rights with political consequences, that support is replaced with an observable opposition from many different groups. The main criticism towards this change

and transformation process is from a nationalist based criticism ground on a fear that it may lead to the separation of the state.

As the responses of the Government, to the claims by the opposition that the changes will cause “*separation in the state*”, is that the changes do not originate from outside and do not only have the purpose of membership to the EU, but they are mainly for the needs of the public.

It is seen that in the sharpest opposition towards the changes in Turkish law made in harmonization for the framework of the EU legislation comes from the parties and groups that have nationalist and etatist roots. For that reason, the law, sometimes, as an issue of escalating tension both among opposing actors in Turkey and between the EU/Turkey (between etatist elites for example political elites, NGO's) is still a hot topic of the agenda.

Taking into consideration that these reactions are sometimes supported by different segments of the society, the factors that affected this must be emphasized. It can be seen that the anti-EU discourse rose especially during the time of the July 2007 elections and the observation can be summarized in five topics.

- First criticism is that western countries would exploit Turkey's economic reservoir and underground sources by the privatizations on behalf of them.
- Second criticism is that the right given to ethnic groups would bring the country first to federation, then to separation.
- Third criticism is that the Turkish industry would be weakened against the strong EU members' industries.

- Fourth criticism is that the laws that were invoked as harmonization leave the police force ineffective and prevent the fight against ethnic terror.
- Fifth criticism is that the applications not even existing in the EU countries would be imposed on Turkey. For instance, there are some articles in the criminal codes of the EU member states like article 301 of the Turkish Penal Code which includes a provision about protection of State against terrorist, separatist and theocratic attacks.

4. Some Results from Changes

After the amendment in the Article 90 of the Constitution, the international conventions that are duly put into effect will carry the force such as the acts. That provides that when an international agreement has been ratified, it becomes an internal part of the domestic legal system and shall be directly enforced. This crucial amendment made the EU agreements an internal part of Turkish Legislation.

It is seen that Turkish law has begun to change as manner, understanding and style. Turkish law that has been released from the influence of German, French and Italian law is trying a new style alongside the EU law. For instance, it can be felt that a switch from French to American law in both administration and administrative law, a switch from Italian penal law to German penal law. However, while doing that, the main reference is always the EU legislation.

-With the modifications from the Constitution to regulations, a more liberal model is trying to be formed. While the administrative structure is trying to be modernized, the state-centered regime is trying to be turned into more individual-centered one.

-The change, while causing old laws to become obsolete, has forced law-applicators to renew their knowledge on Turkish law.

As a conclusion, it is seen that Turkish Law is still going through a significant transformation process despite the resistance of some domestic actors. After the presidential election on 28 August 2007, Turkey, with a President who is very well known as pro-EU, has the chance that the process and progress of Turkey in the way of the EU will accelerate.

REFERENCES

ÇINAR, Sema, (2005) “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılma Kriterleri Açısından Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile Karşılaştırılması”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.4, S.2, Bahar 2005, ss.15-37.

CEC (Commission of The European Communities) (2004), 2004 Regular Report On Turkey’s Progress Towards Accession Brussels: 6.10.2004, Sec(2004) 1201.

EMERSON, Michael; DERViŞ, Kemal; ÜLGEn, Sinan; GROs, Daniel, (2004), “The European Transformation of Modern Turkey”, CEPS Paperback Series (CEPS Paperback Series), S.3, ss.11-24.

EC (European Commission), (2005), 2005 Progress Report. Brussels, 9 November 2005, SEC (2005) 1426.

EC (European Commission), (2004), 2004 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession, SEC(2004) 1201, Brussels, 6.10.2004.

İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), (2007), <http://www.ikv.org.tr/kronoloji.php>, 01.08.2007.

KARAKAS, Cemal, (2006) “Gradual Integration – A Sustainable, Alternative to Both Sides”, Centre For European Studies, Bilgi Üniversitesi, EU-Turkey Agenda, No.9, Mayıs 2006, Online, <http://www.bilgi.edu.tr/+othersites/docs/cesbulletin9.pdf>, (20.07.2007), ss.1-7.

KARLUK, S. Rıdvan; TONUS, Özgür, (2004), “Avrupa Birliği’nin Genişleme Perspektifinde Türkiye’nin Yeri”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, 5-9. 05.2004, ss.1-19.

KIRIŞMAN, Armağan; ÖZEN, Ginar, (2005) “Changing Patterns In Turkey-EU Relations: From Eligibility To Candidacy And Beyond”, The Turkish Yearbook, C.36, 2005, ss.119-138.

OĞURLU, Yücel. (2007), “e-Government Applications and its Effects on Public Service in Turkey”, 7th European Conference on e-Government (ECEG 2006), 20-25 June 2007, The Hague (Lahey): Haagse Hogeschool, ss.395-404.

ÖNER, Selcen, (2004), “The Limits of European Integration: The Question of European Identity”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.3, S.2, Bahar 2004, ss.27-38.

SEYREK, Demir Murat, (2005), “Annual Update: Turkey’s Road To The EU”, Online, http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_38.pdf, (30.08.2007), ss.1-7.

TANLAK, Pınar, (2002), “Turkey EU Relations In The Post Helsinki Phase and The EU Harmonization Laws Adopted by The Turkish Grand National Assembly In August 2002”, Sussex European Institute, Brighton, Working Paper No.55 <http://www.sussex.ac.uk/sci/documents/wp55.pdf>, ss.1-18.

TERZİ, Özlem, (2006), “Is a Europeanised Turkish Foreign Policy Possible?” The Role Of The Contested EU Perspective in Bringing About a Transformation in Turkish Foreign Policy, The Project On Turkish Foreign Policy In The Pre-Accession Process To The European Union, 2006, ss.1-29.

Turkish Legislation Bank of Prime ministry, www.basbakanlik.gov.tr.

ULUSOY, Kıvanç (2005). “Turkey’s Reform Effort Reconsidered: 1987-2004”, Working Paper, Robert Schuman Centre for Advanced Studies 28, Fiesole, ss.1-23.

NARCOTERRORISM

Research Asisstant Arzu Tuncer ^[*]

ABSTRACT

The aim of this article is to analyse the structure of narcoterrorism and the object targeted by criminal organizatios; and also especially the designation of ‘narcostate’ will be examined as a new terminolgy. Furthermore, The article will scrutinize the operational instruments of criminal organizations while pointing out common interests of drug traffickers and terrorists in order to provide a decisive perspective on the concept of narcoterrorism and evaluate the approach taken in combating the threat of narcoterrorism. Finally, the counter-measures of narcoterrorism taken by countries will be illustrated and a set of recommendations will be presented so as to offer a new insight into the countries to perform effectively against transnational crimes.

Keywords: Drug trafficking; Money laundering; Narcostates; Narcoterrorism; Terrorism; Terrorist Organizations; Transnational crime .

ÖZET

Bu makalenin yazılmasındaki amaç, narkoterörün yapısını ve suç örgütlerinin hedeflediği amacı analiz etmek ve özellikle yeni bir terim olan ‘narcostate’ yani narkotik ülkenin çıkış noktasını irdelemektir. Ayrıca, narkoterör kavramına belirleyici bir bakış açısı getirilebilmesi ve bu tehdite karşı verilen savaştaki yaklaşımın değerlendirilebilmesi için suç örgütlerinin faaliyetlerinde kullandıkları enstrümanlar, uyuşturucu kaçakçıları ile teröristlerin müşterek menfaatlerine dikkat çekilmek suretiyle bütün boyutlarıyla ele alınacaktır.

Son olarak, devletler tarafından narkoteröre karşı alınmış olan önlemler incelenecek ve devletlerin sınıraşan suçlarda etkin rol oynaması ve onlara yeni bir anlayış kazandırmak için bir dizi tavsiyelerde bulunulacaktır.

[*] Research Assistant Arzu Tuncer, International Trade Department, Business and Administration Faculty, Beykent University, İstanbul-Turkey; email: av.arzutuncer@hotmail.com

I. INTRODUCTION

The concept of narcoterrorism originates from drug trafficking and terrorism that are networked. In other words, narcoterrorism is the reflection of the illegal drug trade which increases drug production and provides pervasive abuse of drugs; and also it is the illegal use of power which terrorizes public security and public health. Drug dealers penetrate into the legal economy and launder drug money in order to finance terrorism. To keep up with drug money laundering, drug enforcement officers should be operated by chasing the source of money and freezing of assets and they should also be cooperated with the national financial managing authorities of the country.

Narcoterrorism characterizes a new version of organized crime phase. Despite the traditional drug cartels, the new system is much more self-ruling because of possessing paramilitary forces. Narcoterrorism brought about 'narcostate' which is a model of state where the drug traffickers manipulate the exercise of power of the central government by exploiting economic, political and paramilitary force such as Afghanistan and Colombia. Drug criminals causes terrorism to hamper justice so as to change politics of the country and to operate illegal drug trade. A coordination of anti-drug and anti-terror policy can be exercised to deal with both threats.

In terms of domestic fight against drugs, drug-addicted people must be cured, and also drug enforcement agents must be trained and educated by the international competent's colleagues in order to stop the demand for illegal drugs. Above all, the government is liable to raise the awareness of public that the drug money feeds terrorist and paramilitary forces which target to dissolve the country. To fight against narcoterrorism on the international level, the International Criminal Police Organization such as Interpol and the World

Customs Organization synchronize international drug enforcement. Besides, the United Nations coordinate administrative measures in order to control production and distribution of drugs.

Narcoterrorism is increasingly linked to the narcotics-producing regions of the so-called Golden Crescent and the Golden Triangle. The drug consumer countries which are mostly developed countries, consider drug problem as a liability of producer countries and criticize them not to solve the problem at source by taking serious measures at customs against illegal production and distribution of drugs. On the other hand, producer countries which are mostly developing countries, indicate that the demand of the consumer countries keep the drug trade alive. They request from the consumer countries to cut down their demand by preventing legal or illegal use in their countries, treating drug addicts and using drug enforcement so as to eradicate the drug trade market.

II. THE CONCEPT OF NARCOTERRORISM

Narcoterrorism is the complex of drugs, violence and illegal exercise of power which threatens democracy and the superiority of law. Terrorist attacks are designated as ‘narcoterrorism’ to describe operations by drug traffickers using terrorist methods, such as the use of car bombs, assassinations and kidnappings, against drug enforcement police in Colombia and Peru in order to influence politics of the country so as to benefit from the financial incomes of drug trafficking easily and killed judges so as to impede justice. Drug cartels, mafia or other criminal organisations whose actions are defined as the challenge of drug traffickers to influence the policy of government by the systematic threat or use of violence”. (Callavani, 2004: 6-14)

III. OBJECTIVES

Political aspect of motivation is a major factor in categorizing an organisation as ‘terrorist’. The driving force is mainly financial gain for criminal organizations that pose a challenge to the state such as the judicial section and law enforcement agencies. Politically-motivated organisations desire to control the state and society concluding to reform the state and society structure to fit their ideological conviction. (Makarenko, 2001: 7)

In reference to International Drug Conventions 1988, narcotic drugs and psychotropic substances may be used only for medical use. In some consumer countries such as the Netherlands and Germany, needle-exchange programs have been applied to stop the spread of HIV and Hepatitis C within and outside the drug using community. However, the illegal drug trade has a commercial approach to produce and distribute drugs. Drug dealers and terrorists take advantage of the atmosphere of drugs and corruption while carrying out their lucrative operations. (Hartelius, 2008: 3-4; Jelsma & Pien, 2004: 2)

The objective of religiously-based group such as al-Queda is to change current structure of the society and rebuild in their sense of order with strictly religious motifs . In contrast, drug traffickers want to make profit in the economy with less intervention to the state structure. Their activities benefit greatly from societal disorder and negligible government control over state and population. (Collier & Hoeffler, 1998; Miller & Damask, 1996: 124)

IV. NARCOSTATES

Criminal organizations like so-called ‘Mafia’ have been operating in drug trade during the post-war era. Traditional syndicates have built up more flexible system such as cartels where the form of operations are frequently modified.

Terrorist groups are composed of religious and political-based organizations and also paramilitary groups. For instance, Colombian paramilitary groups used armed forces to compel the United States to release drug criminals. In the post war period, Communist countries carried out government-based narcoterrorism for political and commercial reasons. For instance, Bulgaria has transferred the large amount of heroin to Europe to carry interest. North Korea as well, has been involved in drug smuggling through diplomatic channels. (Napoleoni, 2005: 43; Lee, 2004: 296)

The name of 'narcostate' is used in illustrating countries where the drug traffickers manipulate the authority of the government via political, financial and paramilitary force. Afghanistan, Colombia and Burma are called 'narcostates'. Therefore, taking measures against illegal drug trade in these countries became extremely complicated and drug enforcement did not implement since the political power had been passed on to drug traffickers and invalidated international drug control. For instance, Colombian drug traffickers got off the ground of legal field and managed to abolish the article providing the extradition of criminal citizens to other countries. (McCoy, 2003: 23; Lee, 1989: 223)

V. MUTUAL INTERESTS OF CRIMINAL ORGANISATIONS

Use of the term narcoterrorism is involved in both drug trade and terrorism which indicates a cooperative link between organised crime and terrorism. Therefore, a coordinated policy approach is encouraged. Narcoterrorism could mean the merger of drug trafficking and terrorism in one organisation. It is difficult to clarify the precise character of such cooperation. However, through

arrests of drug traffickers, law enforcement officials have ascertained of interaction between terrorists and individuals in the drug trade. Seizures also verify that the interaction has international characterization .

The common characteristics of terrorist and drug organizations are composed of criminal activities. Both types of organizations have strong economic resources that they can utilize advanced technologies in order to build up a security protection of their own and against disclosure of the members. They also launder illicit drug money so as to avoid taxes and rule out forfeiture.

In addition to common structures and interests, their cooperation can also be based on the principals of mutual gain. These organisations neccesitate supplies and services, such as weapons and techniques of money laundering that can be acquired by trading or sharing resources between organisations. They apply advanced methods in shipments such as reloading of cargo, re-registrating in several countries and using false identity papers to cover the place of origin. They also publish instructional brochures to educate their members. (Bjömehed, 2004: 309)

To obtain evidence with regard to criminal operations, drug enforcement officials and intelligence service infiltrate into criminal organizations by sending in officers with false indentities.

The similarities established by drug and terrorist organizations provide them to exchange intelligence and technical methods. Their common motive is that to weaken society in order to enlarge their profits and their political influence. The vicious concept-based activities are guided by political and religious motives whilst the drug syndicates have simply commercial motives. (Kenney, 2007; Nordstrom, 2007)

Both narcotics and terrorist organisations are criminal in international law no matter what their activities are stimulated by politics or economics. The concealment from law enforcement officials is crucial for the endurance of the terrorist organisations and individual members. Drug traffickers and terrorists pay attention to remain non-disclosure by the authorities. Many of the organisations have internationalised during the past decade and carry out transnationally. (Makarenko, 2001: 3-4; Miller & Damask, 1996: 125-126)

VI. OPERATIONAL INSTRUMENTS OF CRIMINAL ORGANIZATIONS

The profit of the narcotics trade is difficult to ascertain by reason of the criminal feature of the activity. It relies on where the income is acquired because the value of narcotics change depending on where they are sold and purchased, and production rates also vary according to market demand. A decreased supply of narcotics could actually increase the profit gained by terrorist organisations involved in the drug trade. For instance, after the sanction on poppy cultivation in Afganistan the prices of Afghan opium considerably increased in the region. Terrorist groups also use these channels for laundering money such as the hawala system or the black market peso exchange. Therefore, the eradication or replacement of corps should be performed by evaluating drug trade market in producing countries. (Hutchinson, 2002: 4)

Due to severe law enforcement and counter-measures, both criminal organisations have had to spread the authority in order to remain obscure. Thus gang-leaders did not need to check out the organizations strictly which secured

net of organizations more flexible atmosphere in involving in illegal activities to gain finances. (Dishman, 2005: 238)

Drugs and weapons are of interest to both narcotics organisations and terrorist groups for military and economic purposes. Weapons became easy to acquire after the dismantling of the Soviet Union and security set of rules. Therefore a large number of weapons circulated on the illegal market at the end of the ColdWar. (Bjömehed, 2004: 310; Bailes, 2004)

Elusive resources can be used as an inducement for cooperation and communication. For instance, drug traffickers have expert knowledge of methods and routes for illicit transfer and transportation of narcotics, information for the relocation of goods and people. They can also exploit the expert knowledge in military tactics, missiles and skills of explosives that terrorists occupy. Moreover, knowledge of route network is vital for narcotics and terrorist organisations. For instance, Balkan routes, from Afghanistan through Iran, Turkey, Bulgaria, Macedonia and Albania and from there into Europe are also capable of transporting other illegal goods or people. In recent years the Balkan route has lost its importance due to the war in former Yugoslavia and to increased border security in Iran. The Northern route has gained importance, allowing narcotics to move from Afghanistan through the Central Asian states, passing into the Caucasus into Russia, the Baltic states and on toward Scandinavia and Europe. (Dishman, 2005: 246)

VII. COUNTERMEASURES OF NARCOTERRORISM

After the terrorist attacks of September 11, the perspective against drugs has changed. It has been recognized that drug abuse is financing terrorism. Although activities such as treatment services try to reduce domestic drug demand by

warning the damage of drug habit for drug addicts, the fight against drug requires international and cooperative remedies. (Davids, 2002: 103; Bejerot & Hartelius, 1984: 28)

The weakness of most countries is to lack a systematic method to intervene against the demand for drugs by law enforcement agency. Drug addicts are considered as passive victims and are not seen as kingpin in the expansion of the drug market eventhough they spread their drug habits to the public which act as a marketing means. (Dalrymple, 2006: 38)

The nature of the war against drugs varies depending on whether it concerns a producing, transit or consumer country. The link of counter-drug and counter-terrorism measures within national judicial legislations illustrates that policy and practical countermeasures must overlap in order to fight against the organisations involved and impede loopholes in law enforcement as a result of lack of coordination and cooperation. (Bjömehed, 2004: 314-316)

The cooperation between law enforcement and intelligence agencies is advocated on a national, regional and international level in order to strengthen a global response to this severe challenge to international security. Security devices and customs equipments can be used for detecting bombs and narcotics. Training of national and foreign law enforcement officials can benefit counter-crime measures. For instance, British initiatives as the international effort to combat the narcotics trade have trained and equipped Afghan security forces for this purpose.

The United States has a crucial influence over the identification of narcoterrorist organizations. For instance, UCK guerilla in Kosovo was called as a terrorist organization carrying out heroin trading. When the political situation

changed in the former Yugoslavia, the Kosovian guerilla was declared as a liberation movement. The Vital Interdiction of Criminal Terrorist Organisations proposed Act of the United States would give the right to investigate drug dealers, terrorists and narco-terrorists. It would also facilitate the condemnation of drug dealers verified to have a connection to terrorist organisations and promote severe punishments. (Lee, 2004; Brock and McCoy, 2003)

The United Nations Drug Conventions and the United Nations Office of Drugs and Crime control the production and distribution of drugs under the name of administrative measures in order to impede the national legalization of drugs in adhering states. The United States encourages the growing of alternative crops by providing equipment other than growing drug plants in order to create a new source of income for farmers. In addition, a foundation based on international law to cooperate in drug enforcement is recommended in reference to the United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances. The countermeasures against narcoterrorism are operated by the authorities of the member states while international drug enforcement is organized through the International Criminal Police Organization and the World Customs Organization. The mutual agreements and bilateral cooperation play an essential role in drug enforcement operations. (Bjömehed & Makarenko, 2002)

International conventions and cooperative bodies with the UN and Financial Task Force provide legal authority for exchange activities against money laundering by tracking and freezing assets before illegal profits are converted into legal assets in reference to the 1988 UN Convention Against Illicit Trafficking.

The counter-narcotics and counter-terrorism measures are subject to intelligence gathering to receive information on networks, shipments, money laundering

systems and plans of forthcoming activities or attacks. Institutions have increased their cooperation on intelligence to enlarge information gathering. For instance, the Drug Enforcement Administration Financial Investigations Section has links to assist in intelligence gathering and perform investigations with both the Financial Crimes Enforcement Network and to the Federal Bureau of Investigation's Financial Review Group that are responsible for tracing money laundering in the United States. (Hutchinson, 2002: 4-5)

VIII. CONCLUSION

The war against narcoterrorism remains ineffective depending on inadequate organization and deficient measures. To perform effectively in the fight against drug trade, plantation of opium poppy should be replaced with new crops such as coffee which should be granted gratis by the government to the farmers in order to disrupt the production of drugs. In addition, low-income rural areas should be supported to realize economic development.

Furthermore, the awareness of public should be raised in the threat for narcoterrorism and national drug intervention strategies should call for a coordination of enforcement, treatment and therapy services in order to reduce demand for drugs. It should be also bared in mind that the use of drugs out of medical treatment is to fund for narcoterrorism and quasi organised crimes.

Finally, it should be realized that measures taken against money laundering should be incorporated more effectively to any investigation and prosecution of drug crimes. Accordingly, model projects in drug prevention and treatment by police or customs authorities and social services of other countries should be adopted. If necessary, a special military force should be built up against drug

syndicates and narcoterrorists; and also the extradition mechanism of drug criminals for prosecution should be executed in other countries.

BIBLIOGRAPHY

Bailes, Alyson J.K : *The Business of Security*, Axess Magazine, Issue 6, Axess Publishing AB, 2004.

Bejerot N & Hartelius J : *Drug Abuse and Coutermeasures*, Ordfront publisher, Stockholm, 1984.

Björnehed, Emma : *Narco-terrorism- The Merger of the War on Drugs and the War on Terror*, Global Crime Journal, Volume 6, Issue 3&4, Routledge press, August-November 2004.

Brock D : *The World of Narcoterrorism*, The American Spectator press, June 1989.

Calvani, S. : *The Crime-Terrorism Nexus- How does it really work?* , A Conference on Organised Crime, Narcotics Trafficking, and Terrorism, United Nations Perspective paper, 2004 : http://www.sandrocalvani.com/docs/20080920_Speeches_040312.pdf. (Erişim: 05.06.2009)

Chris Dishman : *The Leaderless Nexus- When Crime and Terror Converge*, Studies in Conflict and Terrorism vol. 28, Routledge press, 2005.

Collier Paul and Anke Hoeffler : *On economic causes of civil war*, Oxford Economic Papers, vol. 50(4), Oxford University press, 1998.

Dalrymple T : *Romancing Opiates*, Encounter books publisher, New York, 2006.

Daids DJ : *Narcoterrorism-A Unified Strategy to Fight a Growing Terrorist Menace*, Transnational Publishers, Ardsley (NY), 2002.

Dishman Chris : *The Leaderless Nexus- When Crime and Terror Converge*, Studies in Conflict and Terrorism vol. 28, Routledge press, 2005.

Hartelius J : *Narcoterrorism-Crime Threatening the rule of law*, EasWest Institute and the Swedish Carnegie Institute, Langenskiöld Publishing, Stockholm, Sweden, 2008.

Hutchinson, Asa : *International Drug Trafficking and Terrorism*, testimony given before the Senate Judiciary Committee Subcommittee on Technology, Terrorism and Government Information, Department of State: Washington D.C, 13 May 2002 : http://avalon.law.yale.edu/sept11/hutchinson_001.asp. (Erişim: 05.06.2009)

Jelsma, Martin and Pien Metaal : *Cracks in the Vienna Consensus- The UN Drug Control Debate* in *Drug War Monitor*, January 2004 : http://www.tni.org/detail_page.phtml?page=fellows_jelsma. (Erişim : 07.06.2009)

Kenney M : *From Pablo to Osama*, University Park (PA), Penn State Press, 2007.

Lee GD : *Global Drug Enforcement-Practical Investigative Techniques*, Boca Raton: CRC Press, 2004.

Makarenko Tamara : *Transnational crime and its evolving links to terrorism and instability*, Jane's Intelligence Review, Jane's Information group publishing, 2001.

McCoy : *The Politics of Heroin*, rev. ed., Chicago, Lawrence Hill Books press, 2003.

Miller, Abraham H. And Damask, Nicholas A. : *The Dual Myths of 'Narco-terrorism-How Myths Drive Policy*, *Journal of Terrorism and Political Violence* vol. 8 No. 1, Routledge press, 1996.

Napoleoni L : *Terror incorporated-Tracing the dollars behind the terror networks*, New York, Seven Stories Press, 2005.

Nordstrom C : *Global Outlaws-Crime, Money and Power in the Contemporary World*, Berkeley, University of California Press, 2007.

R.W. Lee : *White Labyrinth-Cocaine and Political Power*, New Brunswick, Transaction Publishers, 1989.

YELTSIN’S INFLUENCE ON THE FAILURES OF “RUSSIA’S CHOICE PARTY” AND “OUR HOME IS RUSSIA PARTY”

Mehmet Zeki GÜNAY^[*]

ABSTRACT

This article aims to discuss the electoral failures of the first two successive ‘parties of power’ in post-Soviet Russia, namely “Russia’s Choice” and “Our Home Is Russia,” under the presidency of Boris Yeltsin. Particularly the article focuses on Boris Yeltsin’s influence on the failures of these political parties. The main argument of this article is, without disregarding other factors, that the major reason for the failure of Russia’s Choice was Yeltsin’s nonparticipation in the party as a result of his attitude against political parties and Our Home Is Russia’s failure was mainly related to the identification of the party with the unpopular government and the president, Boris Yeltsin.

Key words: Russian Federation, political parties, Boris Yeltsin, Russia’s Choice Party, Our Home Is Russia Party.

ÖZET

Bu makale Sovyet sonrası Rusya’da Boris Yeltsin’in başkanlığı dönemindeki ilk iki ‘iktidar partisi’ olan Rusya’nın Seçimi Partisi ve Bizim Evimiz Rusya Partisi’nin seçimlerdeki başarısızlıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Makale özellikle Boris Yeltsin’in bu başarısızlıklardaki etkisine odaklanmaktadır. Makalenin temel argümanı, diğer etkenleri gözardı etmeksizin, Rusya’nın Seçimi Partisi’nin başarısızlığındaki temel etkenin Yeltsin’in siyasi partilere karşı tutumu nedeniyle partiye katılmaması ve Bizim Evimiz Rusya Partisi’nin başarısızlığındaki temel sebebin ise partinin popüler olmayan hükümet ve Başkan Boris Yeltsin ile özdeşleşmesi olduğu şeklindedir.

Anahtar Sözcükler: Rusya Federasyonu, siyasi partiler, Boris Yeltsin, Rusya’nın Seçimi Partisi, Bizim Evimiz Rusya Partisi.

^[*] Beykent Üniversitesi * B.A. degree in International Relations at Bilkent University, Ankara, TURKEY; M.A. degree in Eurasian Studies at Middle East Technical University, Ankara, TURKEY; Ph.D student in International Relations at Middle East Technical University, Ankara, TURKEY. mzekigunay@yahoo.com

INTRODUCTION

The route that the Russian leaders followed for Russia's transition to market and democracy resulted in a society in which political capital was highly concentrated in a few people. Consequently, only a small number of individuals with strong connections to power structures in Russia had a real chance to launch Russia's first political parties. However, party leaders were not completely free in designing their own destinies. Presidential administrations in Russia regularly intervened in the party-building projects (Hale, 2006: 26-28). In such an environment the Kremlin, particularly President Yeltsin, had played the leading role in the establishment of the first two successive Russian 'parties of power', ¹ which were Russia's Choice and Our Home Is Russia. Accordingly, the fate and the success of these political parties were highly dependent on President Yeltsin. In this sense while discussing the reasons of the electoral failures of these political parties, special attention should be paid to the influence of Boris Yeltsin.

This article discusses how President Yeltsin was influential in the failures of Russia's Choice Party and Our Home Is Russia Party, and argues, without disregarding other factors, that the major reason for the failure of Russia's Choice was Yeltsin's nonparticipation in the party as a result of his attitude against political parties and Our Home Is Russia's failure was mainly related to the identification of the party with the unpopular government and the president, Boris Yeltsin. Concerning the failure of Russia's Choice, Yeltsin's attitude of avoiding to create a stable 'party of power' forming the basis of a pro-governmental majority in the Duma was significant. (White, 2006: 188). His choice could be understood by examining 'principal-agent problem': Although a political party might help a president rule more authoritatively, the authority that

¹ A 'party of power' is a political organization established with the support of the executive to take part in elections and the legislature process

the party itself would accumulate through this process could become a threat to the president's power, as the party might develop its own interests contradicting those of the president. The party benefits from its reputation of being fully loyal to the president, and it becomes costly to oppose. Another risk is that the party might create leaders of its own, who could become an opponent to the president. As a result of such concerns, state leaders might intentionally weaken their own state institutions to preserve their own power. Therefore, presidents resist the creation of a presidential party that might acquire authority and become independent of the president (Hale, 2006: 207). In this sense, President Yeltsin chose not to participate in the Russia's Choice and tried to prevent the enhancement of the party. This, in turn, led to the electoral failure of the party, despite the high expectations held by the party as the 'party of power'. In the case of Our Home Is Russia, the failure was mainly related to identification of the unpopular government and the president with the party. The popularity of the president is a significant factor affecting the success of the 'parties of power', due to the feature of Russian 'parties of power' mentioned by Edwin Bacon that they gain position from support of the president, rather than the president gaining his position from the support of a party (Bacon, 2004: 42).

While discussing above mentioned points, the article firstly focuses on Russia's Choice Party by examining the establishment, electoral performance, and the electoral failure of the party. Secondly, the article analyses the same points for Our Home Is Russia Party. The final part is the conclusion.

1. RUSSIA'S CHOICE PARTY

1.1. Establishment of Russia's Choice

When Boris Yeltsin dissolved the Congress of People's Deputies on September 21, 1993, the legislature responded by impeaching Yeltsin and electing Aleksandr Rutskoi as acting president. Following this, the army seized the parliament on October 4, 1993. Rutskoi and some other opposition leaders to Yeltsin were arrested. Between these events, on October 1, Yeltsin issued a decree that defined the rules for electing a new parliament² (Golosov, 2004: 28). However, for the executive, in particular for President Yeltsin, the lack of a political party, a 'party of power', that could represent the executive in the elections was a serious problem.

In the period between 1992 and 1993, there were many attempts to create such a political party. One of these attempts was a meeting called the Forum of Democratic Forces. There were two kinds of participants in the meeting. The first group of participants was some of the national leaders of Democratic Russia, who were totally supporting the government. The second group was the government itself, represented by some senior officials such as Egor Gaidar, who was the acting prime minister and the main planner of the reform program. The creation of a political party that could represent the executive was decided in June 1993. Accordingly, in October 1993 the founding congress of Russia's Choice took place (Golosov, 2004: 26-29).

² The new parliament, Federal Assembly, was to consist of two chambers. The 450 members of the lower chamber, the State Duma, were to be elected by a mixed electoral system. In this system, while half of the members were to be elected by proportional representation (PR) in a single, nationwide district, the other half was to be elected by plurality in single-member districts (SMD). The proportional representation threshold was set at 5 percent.

1.2. Russia's Choice in 1993 and 1995 Duma Elections

Russia's Choice had important 'political capital', with the participation of democratic activists, government leaders, local heads of administration, and other officials. Russia's Choice was the creation of President Yeltsin's advisors. The party included famous politicians: Egor Gaidar, formal leader of the party and former acting Prime Minister, Anatoly Chubais, the 'privatization tsar', and Andrei Kozyrev, the Foreign Minister. These leaders in the eyes of the Russian public represented the ideas of "opposition to the communist regime" and supported "western-style free-market economics and the radical 'shock' method of getting there." (Hale, 2006: 54)

Main component of Russia's Choice was the government itself, and accordingly was perceived as the 'party of power' (Golosov, 2004: 29). The party included

...the president's chief of staff, the president's former state secretary, five deputy prime ministers, the foreign minister, plus the ministers of information, science, culture, and the environment (McFaul, 1998: 119).

The common ideological categorization for political parties using the left-right scale can not be easily applied to the 'parties of power' because their policy choices in elections are shaped not by ideological considerations but by their close ties to the executive. Therefore, the fact that higher government officials were members of Russia's Choice and it utilized its connection with the

executive for electoral aims was more important than the party's support for free-market liberalism (Golosov, 2004: 31).

Russia's Choice focused on its 'administrative capital' rather than on 'ideational capital' of its leadership. In this respect, Russia's Choice, being the 'party of power,' had some advantages. President Yeltsin, as the 'boss' of the party, planned the first Duma elections for less than three months after he had illegally called new elections and suppressed the opposition in the Congress. This sudden election gave no time to the opponents of Russia's Choice to do preparation. Moreover, main opponents of Yeltsin, like former Vice President Rutskoi's party, were banned from the election (Hale, 2006: 54).

Russia's Choice had the advantage of employing regional leaders, who were seeking benefit from the new presidential regime. Major banks gave important support to Russia's Choice. The party enjoyed disproportional coverage on television compared to its rivals, since at the time all of Russia's major television networks were state-owned (Hale, 2006: 54-55).

Rulers of Russia's Choice were sure that the party would be the winner of the 1993 election. They were sure because Russia's Choice was the 'party of power'. As the 'party of power', they thought that they would get the support that Yeltsin got in the April referendum. They assumed that the party would get the support of the voters who were in favor of continuing economic reforms (McFaul, 1998: 119-120). However, the actual result of the 1993 Duma election was certainly a surprise for Russia's Choice. All of the over-confident and optimistic predictions were proved to be wrong.

The results of the December 1993 parliamentary elections were disappointing for Russia's Choice, as the party got only 14.5 percent of the votes. This score was far below 21.4 percent of Vladimir Zhirinovsky's winner Liberal

Democratic Party of Russia, and was not significantly higher than 11.6 percent of the Communist Party of the Russian Federation (www.russiavotes.com, 2008). The performance of Russia's Choice was surprising as just eight months before the 1993 parliamentary elections Yeltsin had managed to get the approval of the majority for his presidency and his economic reform plan in the 1993 referendum (McFaul, 1998: 115).

After the 1993 Duma elections, Russia's Choice, later renamed as Democratic Party of Russia, has continued to weaken. Finally, the party lost its status as the 'party of power' to the new project, Our Home Is Russia led by Prime Minister Viktor Chernomyrdin. Egor Gaidar remained as the party leader, but other important figures left the party to establish different political parties that contested in the 1995 Duma elections (Hale, 2006: 56). Forty-three political parties were in the ballot in 1995, including eight blocs that were direct successor of Russia's Choice, and twenty electoral blocs whose leaders were once in Democratic Russia (McFaul, 1998: 135). The rise of the contestants and especially the emergence of the new 'party of power' significantly affected Democratic Party of Russia's performance in the 1995 election. The party received only 3.9 percent of the vote and nine district seats. This was a significant defeat in comparison with the results in the 1993 election.

1.3. Electoral Failure of Russia's Choice

The factors resulting in the electoral failure of Russia's Choice in the December 1993 parliamentary election can be found in the party's strategic decision mistakes made during the election period regarding the composition, organization, and leadership of Russia's Choice, and its conduct of the election campaign. The main factor, however, leading to the failure of the party was Yeltsin's nonparticipation in the party. Yeltsin wanted to be above party politics

and was suspicious of political parties, as mentioned by the ‘principal-agent problem’.

Yeltsin’s nonparticipation in Russia’s Choice was influential in the failure of Russia’s Choice in the December 1993 election, as the electoral strategy of Russia’s Choice mainly relied on its ‘administrative capital’. This strategy was defected as President Yeltsin refused to actually join the party and Prime Minister Viktor Chernomyrdin was more interested in the Party of Russian Unity and Accord than in Russia’s Choice (Hale, 2006: 55). President Yeltsin preferred to stay outside of ‘the fight of party politics’. Indeed, it was hard for him to support one electoral bloc, as his cabinet members had joined four different blocs. He believed that the ‘pro-reform’ movements would win the majority of the seats after the election, and so wanted to play the role of a “power broker and mediator between them.” (McFaul, 1998: 127)

The execute in Russia, due to the great powers that ‘superpresidency’ provided it, for a long time did not need political parties to maintain its position in the Russian political system. In such a situation, the possible dangers rather than advantages of creating a true presidential party were taken into consideration. Accordingly, political parties, initially created with the encouragement of Yeltsin, were later ignored. The case of Russia’s Choice was the beginning in this trend. In 1993 parliamentary election, most of Yeltsin’s government was on the list of Russia’s Choice, but he refused to join the party. Following the bad performance of the party, it soon became evident that President Yeltsin was planning to create another ‘presidential party’. Indeed, after the election, as supposed by the ‘principal-agent problem’, in 1994 and 1995 Russia’s Choice opposed Yeltsin’s decision to send the army to Chechnya, which was one of the most significant issues of the time. Egor Gaidar, as the party leader and acting prime minister, managed to gain power of his own. Russia’s Choice, created to be loyal to Yeltsin, turned out to be working against him (Hale, 2006: 208-209).

Confirming the premises of 'principal-agent problem', President Yeltsin was suspicious of political parties in Russia. Although State Secretary Gennady Burbulis, who was Yeltsin's closest adviser, repeatedly advised Yeltsin to create a presidential party he always rejected doing so. Concerning this point, Burbulis states, "Yeltsin feared a party would limit him, that it would commit him to a policy position and limit his freedom of action." (Hough, 1998: 52) Another advisor of Yeltsin, again related to the 'principal-agent problem', warned that Egor Gaidar and some others in Russia's Choice were in political party building efforts to become independent of Yeltsin and they would not be loyal to Yeltsin after the creation of a powerful political party. Therefore, Yeltsin tried to delay the creation of such a political party, thinking that the establishment of it would not be in his interests (Hale, 2006: 209).

Non-participation of Yeltsin in the party created important problems for Russia's Choice. It became difficult for the bloc to offer 'polarized' options to the electorate in the campaign. That is, if the voters saw President Yeltsin and Russia's Choice identical, the campaign would have been more successful, as there would be two real choices—for or against the president. Polls in October 1993 showed that 28.1 percent of the voters would make their decision depending on the leader of the blocs, whereas only 6.8 percent depending on party programs and 3.6 percent on campaign promises (McFaul, 1998: 127).

Yeltsin's non-participation in the party created problems concerning the effectiveness of the leadership of Russia's Choice, which were highly influential in party's performance. In 1993, Egor Gaidar was only first deputy prime minister. He was seen as a 'man of ideas', not as a 'powerful administrator' (Hale, 2006: 55). Gaidar was new in Russian party politics and had no

experience with electoral campaigning. In addition, he lacked many of Yeltsin's leadership features. Moreover, with the absence of Yeltsin, Russia's Choice could not get the votes of President Yeltsin's some electorate (McFaul, 1998: 127-128).

2. OUR HOME IS RUSSIA PARTY

2.1. Establishment of Our Home Is Russia

When Russia's Choice failed to win a majority in the first Duma after the 1993 parliamentary elections, President Yeltsin and the Kremlin decided to create a new 'party of power' for the 1995 Duma elections. President Yeltsin lost his confidence in Russia's Choice not only when it failed to meet his electoral expectations, but also when the party opposed his decision to launch the first Chechen war in late 1994 and early 1995. Following the decision of creating a new 'party of power', President Yeltsin, on April 25, 1995, announced that the party would be 'right-of-center' and would support the government (Hale, 2006: 71). Our Home Is Russia, led by Prime Minister Viktor Chernomyrdin, was established in May 1995. Party's main function was supporting the Chernomyrdin government in the 1995 Duma elections and then setting the basis for Yeltsin's reelection campaign in the coming presidential elections of 1996. As Stephen White states, Our Home Is Russia was a 'party of power': "a coalition of the postcommunist political and economic *nomenklatura*, with differing views but a common interest in maintaining their privileged position." (White, 2000: 44) Our Home Is Russia included representatives of the government, important figures of the gas and petroleum industries, and some of the regional elites (Knox, Lentini, Williams, 2006: 6). However, the party represented two constituencies above all: first, the energy complex with which Chernomyrdin was connected, and second, the metallurgical complex with

which the first vice-premier Oleg Soskovets was connected (White, Wyman, Oates, 1997: 771).

Our Home Is Russia quickly managed to get attention of the Russian political environment, mainly due to the 'common interest' mentioned by Stephen White. Prime Minister Chernomyrdin was at the center of this attention due to his career at Gazprom. Indeed, some called Our Home Is Russia (*Nash dom – Rossiya*) as '*Nash dom – Gazprom*' (White, 2000: 44).

The Kremlin began to create the new 'party of power' around Chernomyrdin, firstly by changing nearly all of the cabinet. Exceptions to this change included Russia's Choice loyalists Andrei Kozyrev, Anatoly Chubais, and Agrarians Aleksandr Zaveriukha (deputy prime minister) and Aleksandr Nazarchuk (minister of agriculture). This cabinet change with the leadership of Chernomyrdin helped to get the support of the powerful regional elites. Even though some governors refused to join the party formally, they encouraged the building of party branches in their regions. In fact, Vladimir Putin those days was the regional coordinator of Our Home Is Russia in St. Petersburg as second-in-command of Mayor Sobchak (Hale, 2006: 72).

2.2. Our Home Is Russia in 1995 and 1999 Duma Elections

Our Home Is Russia played a 'pro-governmental', or 'party of power' role, like Russia's Choice did in 1993. The party was accepted as the new 'party of power', as many cabinet members, important figures in the government, and high-ranking regional officials joined the party. Our Home Is Russia managed to combine "state administration with private capital," like in the case of Russia's Choice in 1993 (Golosov, 2004: 35). However, the 'party of power' in 1995 was a 'centrist' and not a 'reformist' one like Russia's Choice. In April

1995, Chernomyrdin announced that he would lead a ‘center-right’ political party. This shift was directly related to the change in the policy of the Yeltsin government, as a response to the harsh economic decline following the ‘shock therapy’ policies carried out from 1992 to 1995 (Marsh, 2002: 78-79).

Our Home Is Russia stated its position as “reasonable centrism grounded in common sense,” which was to be followed by a program claiming “stability and development, democracy and patriotism, confidence and order.” (Belin & Orttung, 1997: 34) These promises were formulated also in party’s 1995 election campaign slogan – ‘On a firm foundation of responsibility and experience’ (White et al., 1997: 771).

During the 1995 election campaign, as well as having the support of big businesses, Our Home Is Russia had the advantage of having access to the government apparatus and to the mass media. The party enjoyed significant freedom on campaign expenses. One remarkable example concerning advertisement expenses was the invitation of celebrities, like the German supermodel Claudia Schiffer, to the party’s public events (White et al., 1997: 771). In the 1995 parliamentary election, Our Home Is Russia received 10.1 percent of the party list vote and won 10 district seats (Sakwa, 2008: 173), whereas the Communist Party of the Russian Federation got 22.3 percent, the Liberal Democratic Party of Russia 11.2 percent and Yabloko 6.9 percent of the vote (Golosov, 1998: 539). The results were once again disappointing, after the performance of Russia’s Choice in 1993, for the ones seeking the first place for the ‘party of power’ (www.russiavotes.com, 2008).

Finally, in the 1999 Duma elections, Our Home Is Russia got just 1.2 percent of the party list vote and 2.6 percent of the single member district votes. The

results confirmed that the Kremlin had already abandoned Our Home Is Russia as the 'party of power'.

2.3. Electoral Failure of Our Home Is Russia

The factors behind the electoral failure of Our Home Is Russia in the December 1995 parliamentary election were related mainly to the disadvantages, rather than advantages, of being the 'party of power'. Neil Robinson explains the failure of Our Home Is Russia in 1995 election by referring to a weakness that is a natural feature of the political parties organized by governments:

...they were 'weak organizations' with shallow social roots because they relied on the resources of government to provide them with the means to compete electorally and did not build up mass organizations or mobilize voters through strong organizational structures (Robinson, 1998: 173).

Robert Moser points to the costs of being a 'party of power'. The 'party of power', with its important advantage over economic and political resources had the possibilities to use an effective media campaign against its rivals. In addition, party lists of the 'party of power' were full of the best-known politicians. However, these advantages provided by the state power turned out to be a problem for the party (Moser, 2001: 124). President Yeltsin tried to exploit the public image of Chernomyrdin that he was not considered being in Yeltsin's 'family'. He thought that Chernomyrdin would not be affected by the negative aspects of his administration and could have important popular support.

However, Yeltsin's plan did not become successful (Knox et al., 2006: 6). The identification of the party with the social and economic problems of the country in the transition from communism shadowed the advantages of the resources that the party had enjoyed. This resulted in a certain degree of public opposition (Moser, 2001: 124). In the public, the party was clearly associated with the government performance, which certainly did not mean any advantage. President Yeltsin's popularity was very low due to the war in Chechnya and the economic conditions in the country. Opposition parties tried to play on this and wanted to relate the problems of the Yeltsin administration to Our Home Is Russia (Hale, 2006: 73). They became successful at their efforts. Our Home Is Russia's election program was seen as the conduct of the government since the 1993 elections. Indeed, following the 1993 elections, the government had not been successful. The poor performance of the government was expressed in voter preferences that only 17% of the party's voters fully and 37% with reservations identified themselves with Our Home Is Russia's program and slogans, whereas 43% of the Communist Party's voters fully and 32% with reservations did so with the Communist Party's program and slogans (White et al., 1997: 787).

Our Home Is Russia, following its successful initial strategy of focusing on its 'administrative assets' as the 'party of power', failed to make any improvement in its 'ideational capital'. Even after the 1995 Duma elections the party continued to avoid creating an 'ideational basis'. This situation made Our Home Is Russia open to externally imposed changes in its administrative assets. However, the real damage for the party came in March 1998, when President Yeltsin dismissed Chernomyrdin as prime minister and appointed Sergei Kirienko to his place (Hale, 2006: 73). Indeed, Yeltsin and Chernomyrdin had a "surprisingly harmonious" relationship since his appointment in December 1992, until economic difficulties increased significantly (Remington, 2004: 60).

Recalling the premises of 'principal-agent problem', as in the case of Russia's Choice, Chernomyrdin's dismissal was largely related to the concerns of President Yeltsin that Chernomyrdin was becoming an option for presidency and a threat for his power and status (Hale, 2006: 209). However, Sergei Kirienko could not stay as prime minister for long. The August 1998 financial and economic crisis resulted in his dismissal and decreased President Yeltsin's popularity significantly (Golosov, 2004: 40). After the dismissal of Chernomyrdin, the 'party of power' lost much of its power. Then governors of the party, who were kept together with their aim to have access to Chernomyrdin, started seeking new alliances. Party's new leader, Vladimir Ryzhkov, tried to build an ideational basis, mainly a conservative one, for the party in 1998 and 1999. However, this did not work out, and Our Home Is Russia received only 1.2 percent of the party-list vote and seven district seats in the 1999 election (Hale, 2006: 73; Hanson, 2003: 177).

CONCLUSION

The main factor leading to the electoral failure of Russia's Choice was Yeltsin's nonparticipation in the movement. Yeltsin wanted to be above party politics and was suspicious of political parties, as mentioned by the 'principal-agent problem'. The executive in Russia, thanks to 'superpresidency', for a long time did not need political parties to maintain its position in the political spectrum. Accordingly, the possible dangers rather than advantages of creating a true presidential party were taken into consideration by Yeltsin. In such an environment, Russia's Choice as the 'party of power' lacked the support of the 'power' and this affected its electoral performance significantly.

The factors behind the electoral failure of Our Home Is Russia in parliamentary elections were mainly related to the disadvantages, rather than the advantages, of

being the ‘party of power’. As Neil Robinson stated, the ‘parties of power’ were weak organizations without strong social roots or mass organizations to mobilize voters because they relied on government resources to compete electorally (Robinson, 1998: 173). The dependence of Our Home Is Russia on government resources and its image as the ‘party of power’ led to the identification of the party with the unpopular government and the president. Social and economic problems of the country associated with the party meant a major disadvantage for the party. President Yeltsin’s popularity was very low and this had a devastating effect on the electoral performance of Our Home Is Russia.

REFERENCES

- Bacon, Edwin. “Russia’s Law on Political Parties: Democracy by Decree?” In *Russian Politics under Putin*, edited by Cameron Ross. Manchester: Manchester University Press, 2004, 39-52.
- Belin, Laura, and Robert Orttung. *The Russian Parliamentary Elections of 1995: The Battle for the Duma*. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 1997.
- Golosov, Grigory. *Political Parties in the Regions of Russia: Democracy Unclaimed*. Boulder: Lynne Rienner, 2004.
- Golosov, Grigory. “Who Survives? Party Origins, Organizational Development, and Electoral Performance in Post-communist Russia.” *Political Studies*, XLVI, 1998, 511-543.
- Hale, Henry. *Why Not Parties in Russia?: Democracy, Federalism, and the State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Hanson, Stephen. “Instrumental Democracy: The End of Ideology and the Decline of Russian Political Parties.” In *The 1999–2000 Elections in Russia: Their Impact and Legacy*, edited by Vicki Hesli and William Reisinger. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 163-185.
- Hough, Jerry F. “Institutional Rules and Party Formation.” In *Growing Pains: Russian Democracy and the Election of 1993*, edited by Timothy J. Colton and Jerry F. Hough. Washington, DC: Brookings, 1998, 37-73.
- Knox, Zoe, Lentini, P. and Williams, B. “Parties of Power and Russian Politics: A Victory of the State over Civil Society?” *Problems of Post-Communism*, Vol. 53, No. 1, January-February 2006, 3-14.

Marsh, Christopher. *Russia at the Polls: Voters, Elections and Democratization*. Washington, DC: CQ Press, 2002.

McFaul, Michael. "Russia's Choice: The Perils of Revolutionary Democracy." In *Growing Pains: Russian Democracy and the Election of 1993*, edited by Timothy J. Colton and Jerry F. Hough. Washington, DC: Brookings, 1998, 115-139. Moser, Robert. *Unexpected Outcomes: Electoral Systems, Political Parties, and Representation in Russia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2001. Remington, Thomas F. *Politics in Russia*, 3rd ed. London: Pearson Longman, 2004. Robinson, Neil. "Classifying Russia's Party System: The Problem of 'Relevance' in a Time of Uncertainty." In *Party Politics in Post-Communist Russia*, edited by John Löwenhardt. London: Frank Cass, 1998, 159-177. Sakwa, Richard. *Russian Politics and Society*, 4th ed. London and New York: Routledge, 2008.

White, David. *The Russian Democratic Party Yabloko: Opposition in a Managed Democracy*. Birmingham: Ashgate, 2006.

White, Stephen. *Russia's New Politics: The Management of a Postcommunist Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

White, Stephen, Wyman, Matthew and Oates, Sarah. "Parties and Voters in the 1995 Russian Duma Election." *Europe-Asia Studies*, Vol. 49, No. 5, 1997, 767-798.

www.russiavotes.com http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php
(Accessed on 14 August 2008)

BASEL, SERMAYE YETERLİLİĞİ STANDART RASYOSU VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Dr. Turgay GEÇER ^[*]

ÖZET

Bankacılık düzenlemelerin amacı, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, finansal sistemde güven ve istikrarı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda Basel Komitesi, Basel I ve Basel II düzenlemelerini hazırlamış, bu düzenlemeler ise risk yönetimi ve sermaye yeterliliği noktasında referans olmuştur. 1989 yılında, sermaye yeterliliği standart rasyosunun en az %8 olarak kabul edilmesiyle ülkemizde ilk adım atılmıştır. Son 17 yıldır, Türk bankacılık sektörü hep %8'in üzerinde sermaye yeterliliği standart rasyosu performansı göstermiştir. 2008 yılı son çeyreğinden itibaren, yaşanan global kriz, hızla artan kredi ve piyasa riski ile beraber, bu performans yeniden test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Basel I, Basel II, Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu

ABSTRACT

The aim of banking supervision is to protect the deposit-holders' rights and interests, and to provide confidence and stability in the financial system. In line with this objective, the Basel Committee prepared the regulations of Basel I and Basel II. These regulations became the reference point for risk management and capital adequacy. In 1989, Turkey took the first step in adopting these regulations by accepting 8% as the minimum standard ratio of capital adequacy. For the last 17 years, the Turkish banking sector has performed a capital adequacy standard ratio of over 8%. Starting from the last quarter of 2008, this performance is being re-tested due to the global crisis, and the rapidly increasing credit- and market risk.

Keywords: Basel I, Basel II, Capital Adequacy Standard Ratio

^[*] Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü

1. GİRİŞ

Son 20 yıldır finansal sistemin globalleşmesi, finansal liberalizasyon, ekonomik ve finansal krizlerin bulaşıcılığı, dışsal şokların makro-ekonomik kırılganlıklara yol açması ulusal finansal sistemleri etkilemektedir. Finansal sistemi etkileyen bu dışsal faktörlerin yanı sıra, her ülkenin içsel sorunları da gayrisafi milli gelirin azalmasına yol açabilecek düzeyde zincirleme reaksiyona neden olmaktadır. Bu faktörler ekonomiyi en az düzeyde etkilemesi için, finansal sisteminin düzenlemeye tabi tutulması ihtiyacı ortaya çıkmış ve ihtiyaç risk yönetimi kavramı ile kuramsallaşmıştır. Finansal sistemin kârlılığı sabit kalmak kaydıyla, maruz kalınan risklere yönelik uygulanan strateji ve politikaların tümü olarak adlandırılan risk yönetimi, uluslararası alanda hızlı bir gelişim sürecinin içine girmiştir. Risk yönetimi kavramında ilk adım ise sermaye yeterlilik rasyosunun bir standart kabul edilmesidir.

Sermaye yeterlilik standart rasyosu, bir bankanın bir birim sermayesine karşılık kaç birim risk üstlenebileceğini belirten bir göstergedir. 1987 yılından itibaren uluslararası bankacılıkta sermaye yeterlilik rasyosunun minimum %8 olması genel kabul görmüş, bu hususla ilgili çalışmalar Basel Komitesi tarafından yapılmıştır. Basel Komitesi, uluslararası bankacılık için standartları belirleme amacıyla yürüttüğü çalışmaları 1987 Basel I düzenlemesi ve 2006 yılında ise Basel II düzenlemesi başlığında yayımlamıştır. Kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riski de kapsayan Basel II düzenlemesi halen yürürlüktedir ve muhtemelen yaşanan global krizin nihayetinde yeninde şekillendirilecektir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, Basel I ve II düzenlemelerinin tarihsel perspektifi ile Kredi, Piyasa ve Operasyonel Risk kavramlarının kuramsal çerçevesi çizilmiş ve ikinci bölümünde ise, bu kavramlar çerçevesinde şekillenen sermaye yeterliliği standart rasyosu ile ülkemiz uygulaması analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. BASEL ve SERMAYE YETERLİLİĞİ STANDART RASYOSU

2.1. Basel Komitesi ve Basel I

Basel Komitesi (Basel Committee on Banking Supervision), 1987 yılında İsviçre'nin Basel kentinde Basel I (The Basel Capital Accord) adı altında ilk sermaye standardını yayımlamıştır. Basel I düzenlemesi, bankaların maruz kaldığı kredi riski için sermaye yeterliliği standart rasyosunun (SYR) yasal önkoşul olarak kabul edilmesine yönelik ilk adımdır.

Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS - Bank for International Settlements) çatısı altında faaliyet gösteren Basel Komitesi, 1974 yılında bankacılık denetim, gözetim ve düzenleme kalitesini iyileştirici çalışmalarda bulunmak üzere, G-10 ülkelerinin (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, Kanada, İsviçre, İngiltere, ABD ve sonradan gruba dâhil olan Lüksemburg) Merkez Bankası ve denetim otoritelerince oluşturulmuş bir üst yapıdır.

Basel Komitesi SYR'ye yönelik düzenleme çalışmaların temel amacını, uluslararası bankacılık sisteminin istikrarını, güvenilirliğini korumak ve farklı ülkelerdeki uygulamalarda tekdüzelik sağlamak, uluslararası bankalar arasında rekabet eşitsizliğini azaltmak olarak belirlemiştir (BIS, 1987: 1).

Basel I düzenlemesi, uluslararası faaliyet gösteren bankaların riskli faaliyetleri ile toplam sermaye arasında bir bağıntı kurmaya çalışmıştır ve buna uygun olarak da Basel düzenlemesinde SYR denklemi şu şekilde ifade edilmiştir.

$$\frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski}} = SYR \geq 8\%$$

Basel I düzenlemesi, uluslararası finansal sistemde yaşanan gelişmelere paralel olarak, finansal kuruluşların maruz kaldıkları riskleri daha iyi yansıtabilme amacıyla sürekli geliştirmiştir.

Bu çerçevede yapılan en önemli gelişme, 1996 yılında Basel I düzenlemesinin piyasa riskini de içerecek şekilde güncellenmesidir. Piyasa riski, piyasa fiyatlarında (faiz, emtia, döviz, hisse senedi fiyatları) meydana gelen değişiklikler nedeniyle bankaların bilanço içi ve bilanço dışı pozisyonlarında karşılaştıkları kayıplar olarak tanımlanmış, piyasa riskinin de dâhil edildiği yeni yaklaşıma geçiş olarak 1997 yılı belirlenmiştir. Piyasa riskinin de SYR hesabına dâhil edilmesiyle, SYR formülü şu şekilde değiştirilmiştir (Jorion, 2007: 654).

$$\frac{\text{ToplamSermaye}}{\text{KrediRiski} + \text{PiyasaRiski}} = \text{SYR} \geq 8\%$$

2.2. Basel II

Yaşanan global ekonomik ve finansal krizler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bankaların sermaye yeterliliği sorununun tekrar gözden geçirilmesi görüşünü ön plana çıkmış, Basel Komitesi de 1987 yılından beri yürüttüğü çalışmalara hızlandırarak Basel I düzenlemesinin yerine geçecek yeni bir taslak hazırlamıştır. 1999 yılında yayımlanan ilk versiyon, denetim otoriteleri ile önde gelen bankalardan gelen görüş ve eleştiriler çerçevesinde düzenlenmiş ve 2001 yılından itibaren Basel II adı altında şekillenmiştir. Basel II düzenlemesi, 2003, 2004, 2005 yıllarında yine çeşitli tarihlerde gözden geçirilmiş, 2006 yılı Haziran ayında nihai şeklini almıştır. Basel Komitesi, 1987 yılından beri benimsediği SYR hesaplamasının risk temeline dayandırılması (risk based capital) yaklaşımını Basel II düzenlemesinde de sürdürüle gelmiştir.

Basel II düzenlemelerin, uluslararası bankalarda konsolide bazda uygulanması esas kabul edilmesinin ve bir bankanın kendi bilanço kalemleri için bu düzenlemelere uymalarının yanı sıra, her bir bankanın dâhil olduğu gruptaki diğer ortak ve iştirakleri ile beraber uymalarını gerektirmektedir.

Basel II düzenlemesinde, sermayenin tanımıyla piyasa riski hesaplamasında bir farklılığa gitmemesine karşın, kredi riskinde önemli değişiklikler önermekte ve denkleme operasyonel riski de dâhil etmektedir. Basel II düzenlemelerine göre SYR denklemi şu şekildedir.

$$\frac{\text{ToplamSermaye}}{\text{KrediRiski} + \text{PiyasaRiski} + \text{OperasyonelRisk}} = \text{SYR} \geq 8\%$$

2.2.1. Piyasa Riski

Basel I düzenlemesinde bankaların kredi riskleri göz önünde bulundurularak sermayelerini güçlendirilmeleri önerilmiştir. Ancak finansal varlıkların çeşitlenerek karmaşılaşması, bu varlıkların bankaların yatırım portföylerinde önemli bir ağırlığa sahip olmasıyla Basel Komitesi, piyasa riskinin SYR'ye dâhil edilmesine karar vermiş ve 1996 yılında yapmış olduğu düzeltmeyle piyasa riskini içermesini de sağlamıştır. Piyasa riskinin ölçülmesi ve sayısallaştırılması kapsamında riske maruz değer (RMD) hesaplama yöntemleri kullanılmaktadır. Piyasa riski temelde, dört alt risk grubunun bileşiminden oluşmaktadır.

Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski, piyasada oluşan faiz değişimlerinin etkisiyle finansal varlıkların değerinde meydana gelen azalmadır. Birbirini dengeleyen finansal varlıklara ait getiri eğrilerinin mükemmel olmayan korelasyon sergilemesi, portföyün önemli bir faiz oranı riskine maruz kaldığının göstergesidir. Bu finansal varlıklar hedge amaçlı olarak kullanılıyor olsalar bile, vade yapılarındaki farklılık portföyün önemli bir riske maruz kalmasına neden olabilir.

Hisse Senedi Riski

Bu risk iki ana gruba ayrılmaktadır. Birinci grup genel piyasa riski olarak adlandırılmakta, menkul değerler piyasasında meydana gelen değişimlere göre hisse senedinin sergilediği fiyat değişimini ölçülemektedir. İkinci grup ise spesifik risktir, bankanın kredi tahsis ettiği firmanın iş kolu, yönetim kalitesi, üretim süreçleri gibi genel özelliklerine bağlı olarak fiyatlardaki volatilitenin değişimi ölçer. Portföy teorisine göre genel piyasa riskinin portföy çeşitlendirmesiyle ortadan kaldırılabilmesine karşılık spesifik risk hiçbir şekilde yok edilememektedir (Sharpe, 1999: 98).

Kur Riski

Kur riski, uluslararası piyasalarda meydana gelen dalgalanmalar ve kurlar arasındaki korelasyon farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Diğer risklerde olduğu gibi kur riski de korelasyon farklılıklarının olduğu pozisyonlarda görülmektedir. Kur riski ayrı bir risk faktörü olarak kabul edilse de, yabancı para işlemlerin değerlendirilmesinde spot kur oranları kadar kurların faiz oranlarının bilinmesi de gerekmektedir (Van Horne, 1994: 234). Kur riski, yerel bankalar kadar uluslararası firmaların da karşılaştığı bir risk türüdür. Ayrıca oluşan bu volatilité sonucunda firmanın diğer firmalara karşı elde etmiş olduğu rekabet avantajı ortadan kalkabilir. Kurdaki volatilité, büyük operasyonel kayıplara neden olmakta ve yatırımları büyük ölçüde engellemektedir (Ahn, 1991: 54).

Emtia Fiyat Riski

Emtiaların fiyat riski genellikle piyasada oluşan arz üzerinden belirlenir. Diğer bir deyişle, arzın volatilitesi fiyatı belirleyen öğedir. Bu yönüyle emtia riski diğer risk türlerinden ayrılır. Bu yüzden emtia fiyatları, genelde diğer finansal varlıklara göre daha yüksek volatilitelere sahiptir.

Bu noktada, gelecekle ilgili tahminlerde modellemeyi yapan kişi, beklentiler kuramıyla, diğer bir deyişle geleceğin en azından temel dinamikleri çerçevesinde, geçmişe benzediği varsayımıyla modellemeyi oluşturmakta ve geçmiş verileri kullanarak simülasyonlar aracılığıyla RMD'yi hesaplamaktadır. Özetle RMD, portföyün belirlenen zaman ve güven aralığında en fazla kaybettiği miktarı ortaya koyar.

RMD üç farklı yöntemle hesaplanmaktadır.

Parametrik (Varyans-Kovaryans) Yöntem

Parametrik yönetime göre risk faktörlerinin log-normal dağılım sergilediği ya da buna denk olarak log-getirilerin normal dağıldığı varsayılır. Parametrik yöntem, portföyün değişiminden oluşan dağılımın normal dağıldığı varsayımı üzerine kurulmuştur. Parametrik yöntemde, portföy volatilitésinin bulunması ve hesaplamasının temelini oluşturmaktadır. Bu hesaplamada portföyü oluşturan her bir finansal varlık getirileri üzerinden portföyün volatilitésini bulunmaya çalışılır. Bu durumda portföyün genel varyansının ya da standart sapmasını belirlenmesi gerekmektedir.

Tarihsel Simülasyon

Analitik varsayım yapılması koşul olarak ileri sürmeyen, belirli bir zaman periyodu içinde risk faktörlerinin meydana getirdiği deneysel dağılımdan hesaplanan yöntemde, en az iki yıllık bir veri setine gereksinim vardır.

Metodoloji olarak tarihsel simülasyon yöntemiyle hesaplanan RMD, parametrik RMD'ye göre daha basittir. Bu yöntemde tarihin birebir tekrar ettiği varsayılmaktadır. Böylelikle seçilen bir zaman aralığı boyunca gerçekleşmiş günlük fiyat hareketleri göz önünde bulundurularak dağılım oluşturulur. Bu

dağılım da %100-%0 güven aralığına denk gelen gözlem portföyün RMD'sini belirtir.

Monte Carlo Simülasyonu:

Belirlenen risk faktörleri için seçilmiş herhangi bir dağılım için uygulanabilir. Bu yöntemde en önemli unsur, dağılımın ortalama, varyans ve kovaryans gibi parametrelerinin tahminidir. Birden fazla risk faktörünü içeren portföylerde özellikle kovaryans (veya korelasyon) matrisinin bulunması ve farklı simülasyon yollarının belirlenmesi, önemli hesaplama zorluklarını beraberinde getirmektedir. (Best, 1999: 309).

2.2.2. Kredi Riski

Kredi riski, kredi müşterisinin yapılan sözleşme gereklerine uymayarak yükümlülüğünü kısmen veya tamamen zamanında yerine getirememesinden dolayı bankanın maruz kalabileceği zarar olasılığı (BDDK-a, 2006: 1) olarak tanımlanmaktadır. Kredi riskine konu en geniş kredi grubu, bankanın tahsis ettiği kurumsal ve bireysel krediler olmakla birlikte, bankanın menkul kıymet portföyü ile bilanço dışı kalemleri içinde kredi riski söz konusudur.

Basel Komitesi, konuyla ilgili yapmış olduğu Kredi Riskinin Yönetiminde Temel İlkeler başlıklı çalışmayı yayımlamış, basiretli bankacılık için ihtiyaç duyulan prensipleri belirlemiştir. Basel I düzenlemesinin kredi riskine yönelik kurallarının risk değerlendirmeleri bakımından yeterli hassas olmadığı eleştirilerine karşın Basel II düzenlemesinde, kredi riski için risk ölçüm altyapılarının gelişmişlik düzeylerine göre bankaların risk duyarlılığı farklı üç seçenek sunulmaktadır.

Tablo 1. Standart Yaklaşımında Risk Ağırlıkları (BIS, 2006: 22–23–30)

Kredi Notu	AAA/ AA-	A+/A-	BBB+ /BBB-	BB+ /B-	B- altı	Dereces iz
Hazine/Merkez Bankası	%0	%20	%50	%100	%150	%100
Bankalar 1.Seçenek	%20	%50	%100	%100	%150	%100
Bankalar 2. Seçenek	%20	%50	%50	%100	%150	%100
K.V. Krediler	%20	%20	%20	%50	%150	%20
Kalkınma Bankaları	%20	%50	%50	%100	%150	%100
Menkul Kıymet Şti.	%20	%50	%100	%100	%150	%100
Kurumsal	%20	%50	%100	-----	%150	%100
Perakende						% 75

Standart Yaklaşım

Basel I düzenlemesi ile mukayese edildiğinde getirdiği en önemli yenilik, kullandırılan kredilerin risk ağırlıklarının belirlenmesinde kredi derece notlarının ölçüt alınmasıdır. Bu yaklaşımda krediler çeşitli gruplara ayrılmış ve her bir grup için farklı risk ağırlıkları belirlenmiştir.

İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım

Belirli asgari koşullara uymak ve kamuyu bilgilendirme yükümlülüklerini yerine getirmek suretiyle içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımı kullanmak için denetim otoritesinin onayını alan bankalar, belirli bir krediye ilişkin sermaye

gereksinimini, risk bileşenlerine ilişkin yapmış oldukları içsel tahminlere dayalı belirlemektedirler (BIS, 2006: 52).

Risk bileşenleri, temerrüde düşme olasılığı (default risk), temerrüt halinde kayıp yüzdesi (loss given default), temerrüde düşme durumunda risk tutarı (exposure at default) ve efektif vadeyi (maturity) içermektedir. Bu yaklaşım uygulayan bankalar, beklenmeyen kayıp (unexpected loss) ve beklenen kayıp (expected loss) parametrelerini ölçmek ve bunlara dayalı olarak sermaye yükümlülüklerini hesaplamak durumundadır. İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımda her bir varlık kategorisi için üç temel bileşen söz konusudur. Bunlar:

- Risk bileşenleri, risk parametreleri için bankanın tahminleri,
- Risk ağırlık fonksiyonları, risk bileşenlerinin risk ağırlıklı varlıklara dönüştürüldükleri fonksiyonlar,
- Asgari gereksinimler, bankaların belirli bir varlık kategorisinde getirmesi gereken asgari standartlardır.

Temel içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım, bankanın temerrüde düşme olasılığını kendisi hesaplar, diğer parametreler denetim otoritesi tarafından sağlanır. Gelişmiş içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımda ise, bankalar, asgari standartlara uymak kaydıyla, temerrüde düşme olasılığı, temerrüt halinde kayıp yüzdesi, temerrüde düşme durumunda risk tutarı ve efektif vadeyi kendileri hesaplamaktadır.

2.2.3. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, bankaların karşılaştıkları en doğal risk türüdür. Başta teknoloji olmak üzere, insana dair, sistemsel, çevresel ve organizasyonel faktörler, operasyonel riskin kaynağını oluşturmaktadır. Kuruluş aşamasında bile birçok banka operasyonel riskle karşılaşabilmektedir. Özellikle son 20–30 yılda

yaşanan teknolojik gelişmeler, farklı ve yeni finansal varlıklar ve insan doğasının karmaşıklığı, operasyonel risklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Tanımsal olarak operasyonel riske bakıldığında, ilk dönemlerde, kredi ve piyasa riski dışındaki diğer tüm riskler olarak basitçe tanımlanmaya çalışılmış, ancak operasyonel riskin yalnızca diğerleri şeklinde tanımlanamadığı, teknik ve kavramsal olarak ayrıntılı olması gerektiği, ayrıca diğer riskler genellemesi altında başkaca risklerin söz konusu olduğu ortaya çıkmıştır.

Basel Komitesine göre operasyonel risk, yetersiz ve başarısız dâhili süreçler, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımlanır (BIS, 2006: 144) şeklinde tanımlanırken, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) operasyonel riski, banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilememesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın ve sel gibi felaketlerden veya terör saldırılarından kaynaklanabilecek zarar olasılığı (BDDK-b, 2006: 2) olarak tanımlanmaktadır.

Süreç

Bankanın örgütsel yapısıyla ilgili sorun ve noksanlıklar, görev ve yetki dağılımının rasyonel kurgulanamaması, formal ve informal yapı çatışmaları, bilgi ve talimat akış kanallarının net betimlenmesi gibi organizasyonel yetersizlikler bu grupta sayılabilir.

Sistem

Bu grupta, bilgi işlem sistemlerinin yetersizliği ve kalitesizliği, ilgili yazılımların güçlü bir mimariye dayandırılmaması, iletişim ve veri aktarım sistemlerindeki noksanlıklar ve zafiyetler, donanım alt yapısının nicel ve nitel

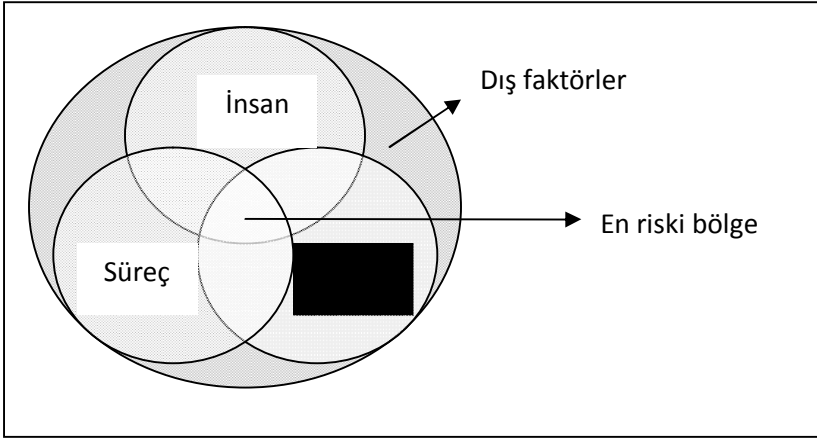
olarak gereksinimleri karşılayamaması ve demodeliği sayılabilir. Bunlar arasında, banka güvenlik sisteminin kırılması, iş modeliyle sistemin çakışmaması, iş modeliyle üretilen tüm verilerin sistemde tutulmaması, eksik veya hatalı tutulması ya da kaybolması, sistem değişimlerinde geçişin başarılı şekilde yapılamaması, geçiş dolayısıyla veri kaybolması ve kalitesinin azalması, kapasite yetersizliği ve acil durum yönetiminin eksikliği de sayılabilir.

İnsan

Banka çalışanlarının ve yöneticilerinin yetersizliğinden, unutkanlıklarından, görevlerini kötüye kullanmalarından ve göz ardı etmelerinden, kasıtlı veya kusurlu olarak suç sayılan eylemleri yapmalarından kaynaklanan risktir. Çalışanların yolsuzluk, hırsızlık ve sahtekârlık yapması, talimatlara riayet etmemeleri veya kurallara aykırı davranışları, bilerek işi engellemeleri, kötü niyetli davranışları gibi konular operasyonel risk kapsamında değerlendirilebilir.

Dış Faktörler

Bu risk grubu altında, dışarıdan ve kötü amaçlı şekilde bankaya yöneltilen eylemler, doğal olaylar ve afetler sayılabilir. Banka dışarıdan satın aldığı mal ve hizmetlerden bilerek veya bilmeyerek yöneltilen kasıt, göz ardı ve kusurlardan kaynaklanan riskler, iyi bir dış kaynak ve satın alım politikasıyla minimize edilebilir. Dışsal saldırılar için, gerek bilişim ve gerekse fiziksel güvenlik önlemleri önemli bir nokta oluşturmaktadır. Doğal olaylar ve afetler içinse fiziksel mukavemet, sigorta ve acil durum planları, karşılaşılan zarar ve riskleri en aza indirmektedir.

Şekil 1. Operasyonel Riskin Kapsamı

Esasen soyut bir kavram olan operasyonel riskin ölçülmesi pratik olarak çok olanaklı değildir, bu noktada risk ancak tahmin edilebilir. Risklerin ölçümlemesinde, ekonomik ve yasal sermayenin hesaplanması için en önemli gereklilik, risklerin sayısallaştırılabilir olmasıdır. Risklerin sayısallaştırılmasıysa zarar potansiyelinin tahminine ve zarar olayının gerçekleşme olasılığının belirlenmesine dayanmaktadır. Sayısallaştırma çerçevesinde operasyonel riskten kaynaklanan zararın büyüklüğüne ve sıklığına ilişkin verilere yönelik, yeterli miktar ve kalitede bir veri bankası oluşturulması gerekmektedir.

Basel II’de önerilen operasyonel risk ölçüm yaklaşımları şu şekildedir.

Temel Gösterge Yaklaşımı

En basit yaklaşım türü olan temel gösterge yaklaşımı, bankanın bütün işlevleri için tek bir gösterge kullanarak, operasyonel riski karşılamak üzere gerekli sermaye tahsisini belirlemektedir. Bu yöntemi kullanan bankalar, operasyonel risk için, pozitif yıllık brüt gelirin sabit bir yüzdesinin son üç yıl içindeki ortalamasına eşit tutarda sermaye bulundurulur. Yıllık brüt gelirin eksi veya sıfır olduğu herhangi bir yılla ilgili rakamlar, bu ortalamanın hesaplamasında hem

pay hem de paydanın dışında tutulur. (BIS, 2006: 144). Bu hesaplama, Brüt Gelir = Net Faiz Geliri + Net Faiz Dışı Gelirler şeklinde tanımlanmaktadır.

Standart Yaklaşım

Standart Yaklaşımında, bankaların faaliyetleri sekiz ayrı faaliyet kollarına bölünür, bunlar; kurumsal finansman, alım-satım ve satış, perakende bankacılık, ticari bankacılık, tasfiye ve ödemeler, acentelik hizmetleri, varlık yönetimi ve perakende aracılık hizmetleridir. (BIS, 2006:146) Her faaliyet kolunda, brüt gelir, iş operasyonları ve faaliyetlerin ölçeğini, dolayısıyla, faaliyet kollarının her birinde operasyonel risklerin olası ölçeğini gösteren bir gösterge işlevini görür. Bu göstergelerle, her bir işleve ilişkin operasyonel risk miktarının yaklaşık olarak temsil edilmesi amaçlanmaktadır. Belirli bir yıl içerisinde bir işleve ait brüt gelirin negatif olması durumunda, diğer bir işleve ait pozitif brüt gelir tutarı kullanılabilir, ancak belirli bir yıl içerisinde tüm işlevlerin negatif brüt gelir elde etmesi durumunda ise ilgili yıla ait değer, sıfır olarak hesaplamaya dâhil edilmektedir.

İleri Ölçüm Yaklaşımı

İleri Ölçüm Yaklaşımıyla, bankalara sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında kendi tarihsel veri setlerinden elde etmiş oldukları zarar verilerini kullanabilme olanağı sunulmaktadır. Bankalar, yaklaşımın uygulanmasına yönelik gerekli tarihsel veri setlerini oluşturma aşamasındadır. Burada amaçlanan, gelecek dönem içerisinde beklenen kayıpların %99,9 güven aralığında ölçümlenerek sermaye yeterliliğin belirlenmesidir. Bu yaklaşımda, bankaların faaliyetleri işlevlere ayrılır ve her bir işlevde kullanılmak üzere operasyonel risk türleri tanımlanır, her bir işlev/zarar türü bileşeni için karşılaşılan operasyonel riskin büyüklüğünü belirten birer risk göstergesi belirlenir. Göstergelere ek olarak, bankalar her bir işlev türü bileşeni için, zarar verilerine dayalı olarak, zararın

gerçekleşme olasılığını gösteren bir parametreyi ve olayın gerçekleşmesi durumunda karşılaşılan zararı gösteren ikinci bir parametreyi hesaplar. Bu üç faktör çarpılarak, her bir işlev/zarar türü bileşeni için beklenen zarar hesaplanır.

3. TÜRKİYE UYGULAMASI

3.1. Sermaye Yeterliliği Düzenleme Süreci

Basel Komitesi tarafından 1987 yılında şekillendirilen Basel I düzenlemesi, 1989 yılında yayımlanan tebliğ ile Türkiye’de uygulanmaya başlanmıştır. Sermaye yeterlilik rasyosu, 1989 yılı için % 5, 1990 yılı için % 6, 1991 yılı için % 7 ve 1992 yılı için % 8 belirlenmiştir.

1989–2000 yılları arasında Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan düzenlemeler, 2000 yılında kuruluşundan sonra BDDK tarafından yürütülmeye başlanmıştır. BDDK tarafından, ilk olarak Şubat 2001 tarihinde hazırlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik başlıklı düzenleme ile piyasa riskleri de ilk olarak sermaye yeterliliği ölçümlerine dâhil edilmiştir. İkinci düzenleme ise, 2006 yılı Kasım ayında yayımlanmıştır. Bu son yönetmeliğin amacı, bankaların maruz kalınan riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı konsolide ve konsolide olmayan bazda yeterli özkaynak bulundurmalarının sağlanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir şeklinde tanımlanmış, Basel Komitesi kararları çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını amaçlayan çalışmaların temel noktası risk kültürünün yaygınlaştırılması olarak belirlenmiştir.

Basel II’ye geçiş süreci ile ilgili çalışmaların başlangıcı 2003 yılına kadar gitmektedir. BDDK 2003 yılından itibaren hazırlık çalışmalarına başlayarak 2003 yılı Mart ayı itibarıyla Türkiye Bankalar Birliği (TBB) uhdesinde BDDK yetkilileri ve banka temsilcileri katılımıyla Basel II Yönlendirme Komitesi kurulmuş, bu komitenin verimli çalışmaları neticesinde, 30 Eylül 2003 tarihinde

hazırlanan Basel II'ye yol haritası 2003 yılı Ekim ayında yayımlanmış, BDDK'nın ilgi ve kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.

Bu çerçevede, BDDK çalışmalarını 2005 yılında taslak şeklinde tamamlayarak, 30 Mayıs 2005 tarihinde Basel II'ye Geçiş İlişkin Yol Haritası başlığında kamuoyuna duyurmuştur. Yol haritasının yayımlanması sonrasında, bir dizi mevzuat hazırlığı ile Basel II ana dokümanının yasal çerçevesinin oluşturulması, nihayetinde 1 Ocak 2008 itibarıyla geçiş sürecinin tamamlanması planlanmıştır. Sonraki dönemlerde ise ileri yöntem ve uygulamalara geçiş ile Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 14 Haziran 2006 tarihli, 2006/48 ve 2006/49 sayılı Direktifleri (CRD) ile Avrupa Birliği (AB) müktesebatına dâhil edilen bir Basel II sürecinin devam ettirilmesi sağlanması hedeflenmiştir.

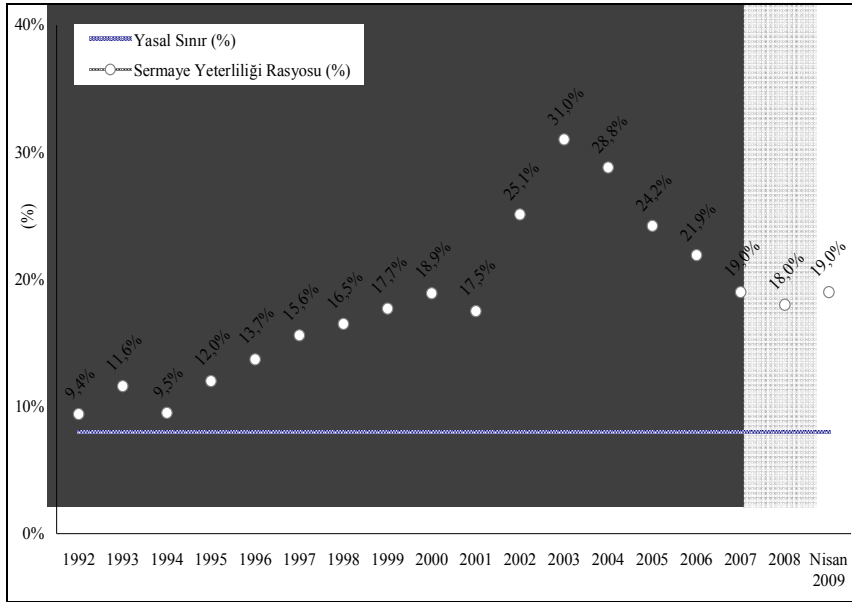
Ancak, Basel II ile ilgili tüm çalışmalar hedefler çerçevesiyle sınırlı kalmış, 2005 yılından itibaren yeni Bankacılık Kanununun ve 2006 yılı içinde Bankacılık Kanununun tamamlayıcı unsuru olan 22 adet yönetmelik ve çeşitli tebliğ çalışmalarının öncelenmesi, Basel II hazırlık sürecinin yavaşlamasına neden olmuştur. Bunların neticesinde, 23 Temmuz 2007 tarihinde yayımlanan bir basın duyurusu (BDDK, 2007: 2) ile Basel 2'ye geçiş sürecinin başlangıcı 2009 yılına ertelenmiş, ilave bir yıllık süre zarfında gerekli alt yapı ve yapısal dönüşüm çalışmalarının tamamlanmasına gayret edileceği ifade edilmiştir. 25 Haziran 2008 tarihinde yayımlanan ikinci bir basın duyuru (BDDK, 2008: 2) ile de Basel 2'ye geçiş sürecinin başlangıç tarihi ileri bir tarihe ertelenmiştir. Basel II düzenlemesi, hem bankacılık sektörünün uluslararası bankacılık sistemine entegrasyonunu hem de AB sürecinde bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Basel II düzenlemesine geçiş ötelenirse ve geçilememiş olsa bile, Basel II'ye geçiş geri dönülemez ve ihmal edilemez bir süreç olarak kabul edilmektedir.

3.2. Bankacılık Sektöründe Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu

1992–2009 yılları arası analiz edildiğinde, ülkemizde SYR'nin gelişimini üç döneme ayırmak mümkündür.

I. Dönem (1992–2001 arası dönem)

Krizler dönemi olarak adlandırılan bu döneme ait tespitler şu şekildedir. Ülke tarihinin en önemli ekonomik ve finansal krizleri 1994 ve 2001 yıllarında yaşanmış, 1997 yılında Asya krizi ve 1998 yılında Rusya krizinin olumsuz etkileri finansal çalkantılara neden olmuştur. BDDK, 2000 yılı Eylül ayında resmen kurulmuş, bu dönem içerisinde yapılanma süreci henüz tamamlanamamıştır.

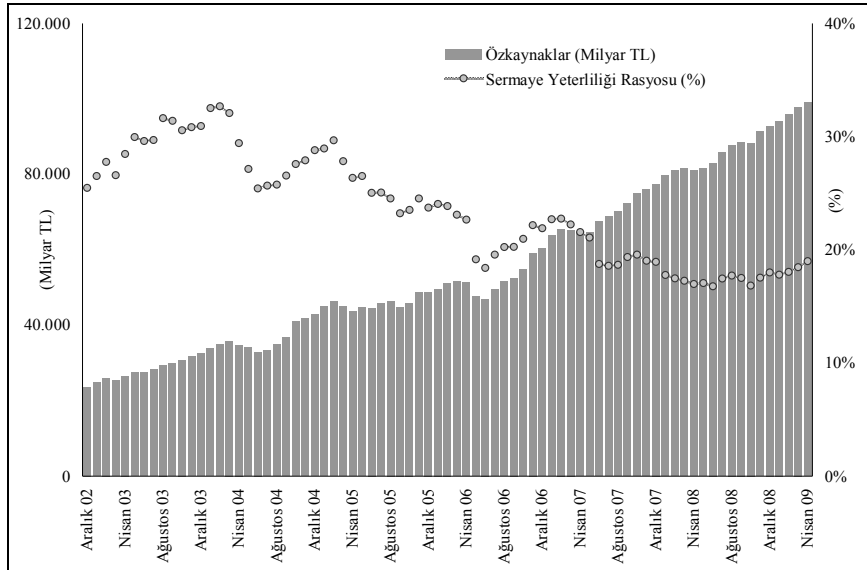
Şekil 2. Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu (1992-Nisan 2009)

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/turkce/bulten/yillik/2000/rasyolar.xls> ve BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Ozel.aspx>

1992 yılından itibaren bankalar için SYR %8 olarak yasal bir zorunluluk haline gelmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1994 ve 2001 krizlerinden finans kesimi ve özellikle bankacılık önemli düzeyde etkilenmiş, bu tarih aralığında 30 yakın banka tasfiye edilmiştir. Ancak, aşağıdaki şekilde görüleceği üzere, sektörün SYR'si hep %8'in üzerindedir. Bunun sebebi olarak, bankacılık sektörünün SYR'nin %8'in üzerinde olmasının finansal krizlere dayanıklılığının tek göstergesi olmadığı, sektörün SYR'nin genel düzeyi, banka bazında söz konusu sermaye yetersizliklerini perdelediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

II. Dönem (2002–2008 arası dönem)

Yeniden yapılanma dönemi olarak adlandırılan döneme ait tespitler şu şekildedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik ve finansal krizin etkileri, halen devam etmektedir

Şekil 3. II. Dönemde Özkaynaklar ve Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu

Kaynak: BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Ozel.aspx>

Özellikle 2003'den itibaren sermaye yeterliliği ve risk yönetimi hususlarında önemli düzenlemeler uygulamaya konmaya henüz başlanmıştır, 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve akabinde yayımlanan 22 adet yönetmelikler ile mevzuatlaştırma süreci yeni tamamlamıştır.

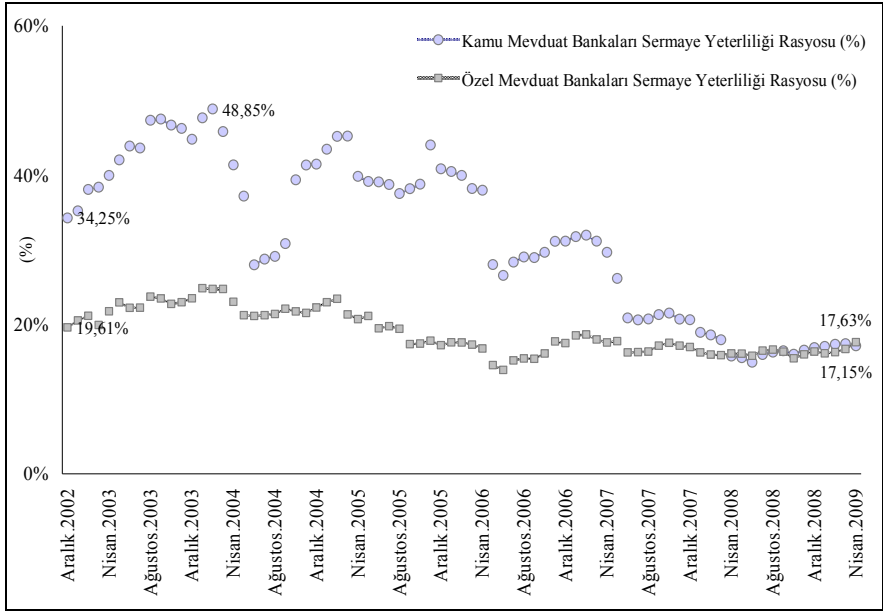
Tablo 2. II. Dönemin Başında Sektörün Özkaynak Değişimi Tablosu

Aralık 2002 (Milyar TL) Konsolide Olmayan	Ödenmiş Sermaye	Ödenmiş Sermaye Enflasyon Düzeltilme Farkı	Olağan üstü Yedek Akçe	Dönem Net Karı (Zararı)	Geçmiş Dönem Net Karı (Zararı)	Diğer	Toplam
Dönem Başı Bakiyesi	10,2	33,2	2,7	—8,4	—21,5	7,3	23,5
Kur Farkı	0,0	0,1	—0,0	0,0	—0,2	—0,3	—0,3
Net Dönem Kârı	0,0	0,0	0,0	3,6	—17,2	—0,0	—13,6
Temettü	0,1	0,0	—0,0	—0,1	—1,1	0,0	—1,1
Yasal Yedeklere Aktarılan	0,0	—0,5	19,5	8,0	—7,7	0,1	19,4
Hisse Sen. Dönüş. Tahvil.	0,0	0,0	0,0	0,0	—0,0	0,0	0,0
Hisse Senedi İhracı	1,0	0,2	—0,0	—0,2	—0,3	—0,1	0,7
Ödenmiş Sermaye Enflasyona göre Düzeltilme Kaydı Sermaye Yedeği	0,4	—1,1	—0,1	0,5	1,4	—0,5	0,5
Bakiye	11,8	31,9	22,0	3,4	—46,5	6,4	29,0

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/turkce/bulten/3%20aylik/ortakveri/200312/grup/default.asp>

2002 yılına yüksek bir oranla başlanan SYR, kamu bankalarının görev zararlarına karşılık aktiflerine konan %0 risk ağırlıklı devlet iç borçlanma senetleri nedeniyle, SYR %32,67'ye çıkmıştır. 2001–2004 yılları arasında uygulanan enflasyon muhasebesi, 2001 krizi ile birlikte toplam 46,5 Milyar TL zarara maruz kalan bankacılık sektörüne, Ödenmiş Sermaye Enflasyon Düzeltme Farkı Hesabı kapsamında 33,2 Milyar TL sermaye enjekte edilmiş, bu sayede, yaşanan şiddetli ekonomik ve finansal krizlere rağmen, hesaplanan %17,5'lik sermaye yeterliliği rasyosu, sermaye enjeksiyonu ile birlikte 2002 yılı sonunda %25,1'e kadar yükselmiştir.

SYR'nin yüksekliği bankaların bu süreçte hızla büyümelerine ve risk üstlenmelerine olanak tanımıştır. 2002 yılı Aralık ayından 2008 yılı Aralık ayına kadar, toplam risk tutarı 92,8 Milyar TL'den 516 Milyar TL'ye ve ökaaynaklar 23,3 Milyar TL'den 92,7 Milyar TL'ye çıkmıştır.

Şekil 4. II. Dönemde Mevduat Bankaları Sermaye Yeterlilik Rasyosu

Kaynak: BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Ozel.aspx>

2002–2007 yılları arasında (Kredi Riski+Piyasa Riski) toplamından oluşan Toplam Risk, 2007 yılı Haziran ayından itibaren (Kredi Riski+Piyasa Riski+Operasyonel Risk) toplamından oluşmaya başlamıştır.

2003, 2004, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında artan rekabete paralel olarak sektörün sermaye yapısı çeşitlenmiş, zorunlu ve bir ölçüde gerekli bir konsolidasyon yaşanmış, kamu bankalarının sistem içindeki ağırlığı azalırken, yoğunlaşmada da artış olmuştur. Bankacılık sektörünün oligopolistik yapı kuvvetlenerek devam etmiş, toplam aktiflerin içinde ilk on bankanın payı 1999 yılında %67,8 oranından, 2008 yılı sonunda %82,8'e kadar çıkmıştır.

Olumlu gelişmeler olarak, 2001 yılında bankacılık sektörde kredilerin dörtte biri takibe düşerken, 2008 yılında sektörün kârlılık performansı iyileşmiş, aktif

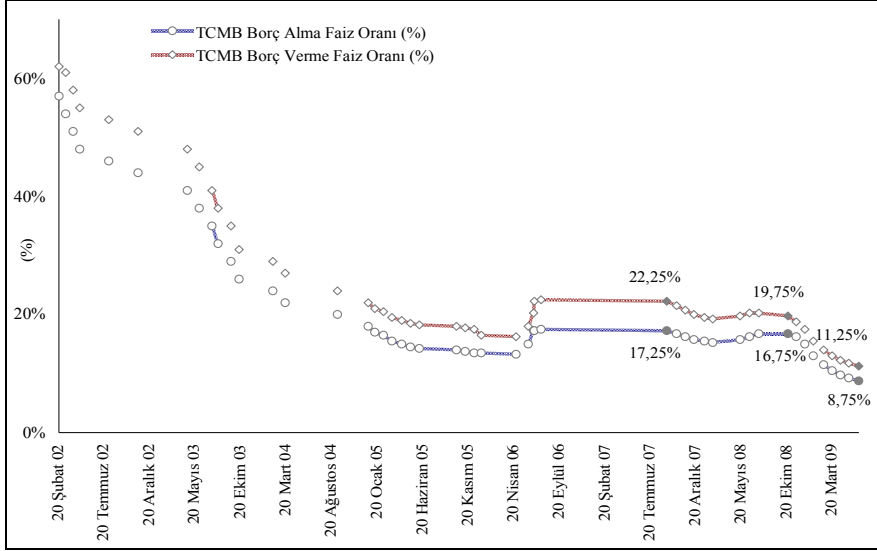
kalitesi istikrar kazanmış ve sorunlu krediler rasyosu %4'ün altına gerilemiştir. Sürdürülebilir bir makro ekonomik büyüme performansının sağlanmasında kritik önemi haiz finansal aracılık fonksiyonu etkili olarak yerine getirmeye başlanmış ve sektörün toplam aktiflerinde kredilerin payı 2001 yılında %23'den 2008'de %50'ye yükselmiştir. Özellikle 2003–2007 arası yaşanan global likidite bolluğu ve bu likiditenin gelişmekte olan ülkelerde, özellikle ülkemizde, önemli satın almalara yönelmesi, Türk Bankacılık sektörünün göstermiş olduğu yüksek performansı önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

III. Yeni Dönem, (2009 ve sonrası yeni dönem)

Bu dönemde, global ekonomik ve finansal kriz ortamının yarattığı dışsal şokların etkileri ulusal ekonomiye yansımış ve kesintisiz 27 çeyrektir devam eden büyüme eğiliminde belirgin bir duraksama görülmüştür. 2009 ilk çeyreğine ilişkin büyüme performansı da daralma ile sonuçlanmıştır, ayrıca 2009 yılı Ocak ayından itibaren sanayi üretim endeksi, kapasite kullanım oranı, tüketici güven endeksi gibi öncü göstergelerdeki gelişmeler, önümüzdeki dönemin sorunlu devam edeceğine dair sinyaller vermektedir. Yaşanan global ve yerel ekonomik gelişmelerin para ve sermaye piyasaları üzerinde de hissedilmektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Türkiye politika faiz oranı, uluslararası piyasalardaki sorunların iç ve dış talebi sınırlamaya devam edeceği ve döviz kurlarındaki dalgalanmanın enflasyona etkisinin sınırlı kalacağı beklentilerine dayanılarak, 2008 yılı sonunda %15'e kadar indirilmiştir. Ekonomik faaliyetteki yavaşlamanın derinleşmesi ve fiyatlar üzerindeki baskının azalmasıyla beklenen enflasyon oranının hedeflenen oranın altına inme olasılığı da göz önünde tutularak indirimlere devam edilmektedir.

TCMB'nin politika faiz oranlarında gerçekleştirdiği bu ani indirimler, özellikle menkul kıymet portföyüne yatırım yapan kamu ve özel sektör mevduat

bankalarının beklenenin üzerinde teknik kâr yazmalarına olanak tanımış, bu teknik kâr SYR hesaplamasına dönem kârı olarak dâhil edilmektedir.

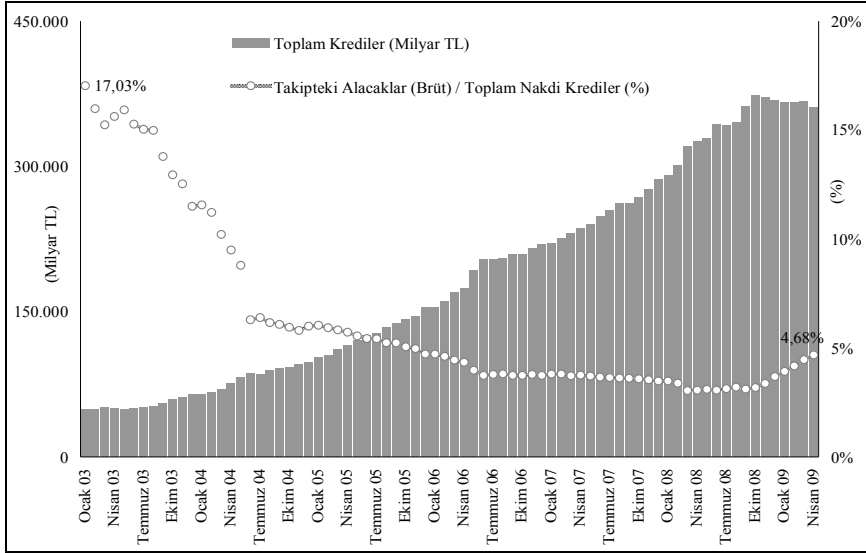
Şekil 5. TCMB Kısa Vadeli Faiz Oranları

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/pgm/faiz/gecelik.htm

Global ekonomiye ilişkin belirsizliklerin sürmesi, iktisadi faaliyetteki yavaşlamayla birleşerek yurt içi kredi piyasasında daralmaya neden olmaktadır. Finans sektöründe yakın dönemde ortaya çıkan gelişmeler riskten kaçınma eğilimini artırdığı için, bankaların kredi verme iştahını da azaltmış ve ayrıca daralan iç talep ve harcanabilir gelire ilişkin belirsizlikler de kredi talebini yavaşlatmıştır.

Kredi arzındaki daralmanın başlıca nedenleri, yurt dışı borçlanma imkânlarına dair belirsizlikler ve ekonomik faaliyetteki daralma sonucu artan kredi riskidir. Uluslararası kredi piyasalarındaki sorunların sürmesi, bankacılık kesiminin bu piyasalardan dış finansmana erişim imkânlarını kısıtlamaktadır. Özellikle son

dönemde tahsili gecikmiş alacaklar oranındaki artış eğilimi kredilerde risk olasılığının gerçekleşmeye başladığına işaret etmektedir. Kredi riskindeki artış algılaması ise bankaların kredi arzına temkinli yaklaşımlarına yol açmaktadır. Bu nedenle bankalar, devlet iç borçlanma senetleri gibi likit portföy tercihlerine yönelerek kredi arzını sınırlamaktadır.

Şekil 6. Bankaların Toplam Kredileri ve Sorunlu Krediler Rasyosu

Kaynak: BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Ozel.aspx>

Ayrıca, bankaların kaynak ve mevduat vade yapısının kısa olması da global belirsizliklerden kaynaklanan risk algılamasına bağlı olarak, bankaların uzun vadeli kredi tahsislerinden kaçınmalarına yol açmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucu, SYR'nin paydasını oluşturan toplam risk içerisinde en önemli paya sahip olan kredi riskinin azalmasına, dolayısıyla rasyonun hesaben yükselmesine olanak tanımaktadır.

Hem sorunlu kredilerdeki artış oranı hem de TCMB'nin faiz artırımı sürecinin daha uzun süre devam etmeyeceği gerçeği, bankaların daha uzun süre teknik kâr

yazamayacakları, krizin nihayete etmesi ile birlikte, enflasyon artması ve akabinde TCMB'nin faiz artırımı süreci yeniden başlatması, bankaların bu dönemde menkul kıymet portföylerine dâhil ettikleri düşük faiz oranlı hazine bonusu ve/veya devlet tahvilleri nedeniyle teknik zarar yazmaları olasılığını kuvvetlendirmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Basel Komitesinin 1987 yılında attığı ilk adımla başlayan bu süreç, 1999, 2001, 2004 ve 2006 tarihli çalışmalarla ilerlemiş, Basel I ve Basel II düzenlemeleri ile dünya bankacılık sektörünü yeniden şekillendirerek birçok denetim otoritesine referans olmuştur. Bu düzenlemelerin temel amacı; risk kültürünü yaygınlaştırmak, sayısal ve bilimsel temellere dayalı bir risk yönetim sistemlerinin bankalarda genel kabul görmesini sağlamak olarak özetlenebilir.

Ülkemizde, Hazine Müsteşarlığının 1989 tarihli düzenlemesi ile başlayan süreç, 2000 yılından sonra BDDK tarafından sürdürüle gelmiştir. BDDK, hem 2001 yılında yaşanan finansal krizde karşılaşılan düzenleme boşluklarına karşı bir refleks, hem de uluslararası finansal sistemde yaşanan gelişmelere uyum sağlamak amacıyla, 2005 yılı Kasım ayında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve 2006 yılı Kasım ayında ise bu Kanunun tamamlayıcısı 22 adet yönetmelik yayımlamıştır.

Türk Bankacılık sektörü, 1992–2002 yılları arasında yaşanan ekonomik ve finansal krizlere rağmen, her zaman %8'in üzerinde SYR performansı göstermiştir. 2001 krizi sonrasında da zaten %8'in çok üzerinde olan rasyo, bir kısım muhasebesel düzenleme ile daha da artırılmış ve yüksek hesaplanan SYR dönemine girilmiştir. Bu dönemde rasyonun yüksek olması bankacılık sektörünün finansal kırılganlıklara karşı dayanıklılığının tek ölçütü olduğu görüşü genel kabul görmüştür.

Ancak bu genel kabul ile ilgili denetim otoritesince son 9 yıldır uygulanan denetim ve gözetim sistemi, şu ana kadar herhangi bir ekonomik ve finansal krizde ortamında sınanmamıştır. Özellikle sorunlu kredilerde yaşanan aşırı ve hızlı artış, muhtemel piyasa ve operasyonel risk kaynaklı zararlar, yüksek hesaplanan SYR'nin hesaplama yöntemi ile finansal sektörün sağlamlılığını tek göstergesi olduğu görüşü ayrıca test edilecek, ortaya çıkan sorunlar yeni düzenlemelere yol açacaktır.

KAYNAKÇA

Ahn, M. J. ve Fallon, W. D., Strategic Risk Management, Probus, Chicago, 1991

Best, Philip, Implementing Value at Risk, John Willey and Sons, England, 1991.

BDDK, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, 10.02.2001 tarih ve 24314 sayılı Resmi Gazete.

BDDK, Muhasebe Uygulama Yönetmeliği ve buna ilişkin Tebliğler, 22.6.2002 tarih ve 24793 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede.

BDDK, Basel 2'ye Geçiş İlişkin Yol Haritası (Taslak), Ankara, 30 Mayıs 2005

BDDK (a), Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik, 01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete.

BDDK (b), Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, 01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete.

BDDK, Basın Açıklaması, Ankara, 23 Temmuz 2007.

BDDK, Basın Açıklaması, Ankara, 25 Haziran 2008.

BDDK, Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu, Ankara, Mayıs 2009.

BDDK, Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten
<http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten/Ozel.aspx> (Erişim: 08.07.2009 11:20)

BIS, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, Basel, December 1987.

BIS, Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risk, Basel, January 1996.

BIS, Update on work on a New Capital Adequacy Framework, Basel, November 1999.

BIS, Basel II: The New Basel Capital Accord–Second Consultative Paper, Basel, January 2001.

BIS, Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, A Revised Framework, Basel, June 2004.

BIS, Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, A Revised Framework, Basel, November 2005.

BIS, Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, A Revised Framework–Comprehensive Version, Basel, June 2006.

Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Tabanı/Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler Asgari Oranına Ait Tebliğ, 26.10.1989 tarih ve 20324 sayılı Resmi Gazete.

Jorion, Philippe, Financial Risk Manager Handbook, John Wiley & Sons, Inc, 2007.

Sharpe, William F., Alexander, G. J. ve Bailey, J. V., Investments, 6th Edition, Prentice Hall, New Jersey, 1999.

TBB, <http://www.tbb.org.tr/turkce/bulten/3%20aylik/ortakveri/200312/grup/default.asp> (Erişim 08.07.2009 11:00)

TBB, <http://www.tbb.org.tr/turkce/bulten/yillik/2000/rasyolar.xls>, (Erişim 08.07.2009 11:40)

TCMB, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/pgm/faiz/gecelik.htm (Erişim: 08.07.2009 11:25)

Van Horne, J. C., Financial Market Rates and Flows, 4th Edition, Prentice Hall, 1994.

VİNCENT VAN GOGH'UN TRAJİK YAŞAMINDAN ARTAKALANLAR

Prof. Dr. Adem GENÇ^[*]

ÖZET

Bu makale “*Sur les pas de Vincent van Gogh A la Poursuite du Modernism / Project Turquie-France, İstanbul*” konulu projeye bir katkı olarak kaleme alınmıştır. Anılan proje Paris’te ve İstanbul’da yaşayan bir grup sanatçı ve sanat eleştirmeni tarafından tasarlanıp Haziran 2008-Nisan 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yazıda, Hollandalı ressam Vincent van Gogh’un resimleri, dönemi, mesleğe başlamadan önce ve sonraki sanatsal ve sosyal etkinlikleri değerlendirilmektedir. Makaledeki kişisel yorumların çoğu, sanatçıya dair bazı belgelere ve Vincent van Gogh’un kardeşi Theo’ya yazdığı mektuplara dayalıdır. Anılan mektuplar, sanatçının yağlıboya tekniğindeki, özgün ifadelendirme tarzı ve renk kullanımına ilişkin yorumlara da kaynak oluşturmuştur. Çalışmada sonuç olarak, Vincent van Gogh’un 20 yüzyıl sanatında özellikle Dışavurumculuk ve Çiğrenkçilik akımları üzerindeki büyük etkileri vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Trajik, çiğrenkçilik, manik depresif

ABSTRACT

This article intends to support the project titled: “*Sur les pas de Vincent van Gogh A la Poursuite du Modernism / Project Turquie-France, İstanbul*”. The project was designed by 25 artists and art critics living in Paris and in İstanbul, and was carried out between June 2008 and April 2009. This article evaluates the paintings of the Dutch Post-Impressionist artist Vincent Van Gogh, and discusses his time, as well as his artistic and social activities before and after he adopted painting as his profession. Most of the individual comments in the article are based on documents belonging to Vincent van Gogh and the letters he wrote to his younger brother Theo. These letters also provide the basis for comments regarding the unique style of expression and use of color in the artist’s oil painting technique. The article concludes by emphasizing Vincent van Gogh’s enormous influence on 20th century art, especially on the movements of Fauvism and German Expressionism.

Keywords: Calamitous, Fauvism, manic-depressive

[*] Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Vincent Van Gogh'un yaşamı ve yapıtlarına ilişkin bir ekip çalışması (“participant observation”) niteliğinde olup, 2007 yılında tasarlanan “*Sur les pas de Vincent van Gogh A la Poursuite du Modernism / Project Turquie-France, İstanbul*” konulu proje; Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nden Prof. Dr. Kıymet Giray, Yıldız Üniversitesi’nden Prof. Dr. Tomur Atagök, Beykent Üniversitesi’nden Prof. Dr. Adem Genç, Yeditipi Üniversitesi Prof. Özdemir Altan Kaya Özsegin, Trakya Üniversitesi’nden Prof. Bünyamin, Marmara Üniversitesi’nden Öğr. Gör. Ümit Gezin, üniversite dışından, Ekrem Kahraman, Habip Aydoğdu, İbrahim Çiftçioglu, Bedri Baykam, Coşkun Aral, Ali Sirmen, İbrahim Karaoğlu ve ayrıca Berlin’den Çetin Güzelhan, Paris’ten Utku Varlık, Onay Akbaş ve Sophie Bassouls’un da aralarında bulunduğu 25 kişilik bir grup ressam, gazeteci, fotoğraf sanatçısı ve sanat yazarlarının katılımıyla yürütülmektedir.

Amaç

Birinci bölümü Fransa’da-Vincent van Gogh’un resimlerinin büyük bir bölümünü yaptığı Arles, Saint Marie de la Mar, Saint Remy, S/Loing, Auvers Sur Oise , Fontainbleau ve Barbizon yörelerinde- tamamlanan projenin amacı, sağlığında ancak tek bir resmi satılan, Hollanda asıllı ünlü ressam Vincent van Gogh’un, trajik yaşamı ve çalışma disiplini üzerine bir dizi panel, söyleşi ve uygulama yapmak; ortaya çıkan tartışma metinleriyle gezi notlarını, Türkçe, Fransızca ve İngilizce olmak üzere yayımlamaktır. Proje sürecinde gerçekleştirilen tüm çalışmaları, “Vincent van Gogh’a Saygı” (*Homage to Vincent va Gogh*) bağlamında da değerlendirmek olasıdır. 17 Şubat-27 Mart 2009 tarihleri arasında İstanbul’da, Beşiktaş Belediyesi Mustafa Kemal Kültür Merkezi’nde sergilenen bu yapıtların daha sonra, çeşitli vesilelerle, yurt içinde ve yurt dışında da izleyicilere sunulması ayrıca planlanmaktadır.

Kariyer Deneyimleri ve Sanat

Vincent van Gogh (D: 30 Mart 1853), gençliğini bir sanat firmasında çalışarak geçirdi. Kısa süreli bir öğretmenlik ve misyonerlik deneyiminden (Dieter 2005:7) sonra, 1880'de resim kariyerine başladı. Ressam olmadan önce çeşitli meslekler dendi. Londra, Paris ve Lahey'de resim alım satımı, İngiltere'de Ramsgate'te yardımcı öğretmenlik ve yine İngiltere'de (Middlesex'te) bir Metodist rahibe asistanlık yaptı. Daha sonra Amsterdam'da Dinbilim okuluna gitti. Belçika'nın fakir bir madenci kasabasında (Borinage), madenciler arasında yaşarken yoksul insanların resimlerini yaptı. 1880'de Brüksel Güzel sanatlar Akademisi'ne girdi. 1885'te Rijksmuseum'da (Amsterdam) Rembrandt ve Franz Hhn als'ın eserlerini, 1886'da Japon estamplarını inceledi. Vincent, bu müzelerde, özellikle Rubens'in fırça ve boya kullanımından çok etkilendi. Karmen kırmızısı ile kobalt mavisi gibi güçlü renk etkileşimine dair, daha önceleri Delacroix'nın da ilgilendiği renk kuramları üzerinde çalışmalar yaptı. 18 Ocak 1886'da, Anvers Güzel Sanatlar Akademisi'ne kayıt oldu. Burada, kendi portresini yapan İngiliz ressam Horace Levens'la tanıştı. Akademik öğrenimde umduğunu bulamadı. Paris'e giderek bir süre, Montmartre'da Fernand Cormon'la birlikte çalıştı. Bu sıralarda Emile Bernard, John Russel, Louis Anguetin ve Henri de Toulouse –Lautrec'le tanıştı. Paul Gauguin, Camille Pissarro, Paul Signac ve çevresiyle ilişki kurdu. 1887'de Pariste, Rue Clauzel'deki *Pere Tanquey's* adlı bir galeride birkaç çalışması sergilendi. İlk grup sergisi, Gauguin, Lautrec, Bernard ve Anquetin'le birlikte "Painters of the Little Boulevard" adıyla açıldı. 20 Şubat 1888'de Arles'a gitti. Daha sonra Vincent'in Güney Fransa serüveniyle başlayan kronolojisi şöyle özetlenebilir: (Zurcher,1985:303-307)

Kronoloji (1888-1901)

1888:

20 Şubat: Vincent “*Artist Colony*” diye anılan bir sanat grubu kurmak düşüncesiyle *Arles*’a gitti. Orada *The Yellow House* ‘a yerleşti. Zamanla, bölgeyi usta bir ressam gözüyle inceledi. *Saint Maries-de-la Mer*, *Mont Major* ve *Crau* Ovasını dolaştı. Bir dizi portre ve gece manzaraları yaptı. Kardeşi Theo’ya yazdığı mektuplarda, Gauguin’in iyi bir arkadaş ve iyi bir sanatçı olduğunu düşünüyor, çalışmalarından övgüyle söz ediyordu. Theo’ya, Gauguin’in *Arles*’a gelmesini ve onun, kurmak istediği “*Artist Colony*”ye öncülük yapmasını istiyordu

Theo bu öneriyi, her iki sanatçı için uygun bir deneyim olacağını düşünerek kabul etmiştir.

20 Ekim: Theo, Gauguin’i *Arles*’a gönderdi. Kısa ve uyumlu bir çalışma sürecinin ardından Gauguin’le Vincent arasında tartışmalar başladı.

23 Aralık: Vincent, o sıralarda, migren ağrıları içindeydi. Kronik uykusuzluktan (*insomnia*) muzdaripti. Bir tür manik depresif psikoza girmişti. Gauguin ile yaptığı tartışmaların ardı arkası kesilmiyordu. Bu tartışmaların birinde, Van Gogh, Gauguin’e ustra ile saldırmak istedi. Hırsını alamayınca kulağının bir bölümünü kesti!. Vincent bölge hastanesine kaldırıldı...

1889:6-18 Şubat: Vincent ikinci kez ağır bir kriz daha geçirir. Bir gün sonra hastaneye kaldırılan Vincent, orada Dr. Rey’in hastası olarak tedavi görmektedir. Baş ağrıları ve kronik uykusuzluk hali daha da artmıştır. Kardeşi Theo tarafından da ziyaret edilir. Resimlerini yaptığı, Postacı Roulin’in yardımıyla daha geniş bir eve taşınır.

26 Şubat: O gün, Vincent van Gogh, komşularını rahatsız etmekte olduğu gerekçesiyle Belediye Başkanına şikayet edilmiştir. Arles sakinleri, Belediye Başkanı'ndan, Vincent'in akıl hastanesine kapatılmasını talep ediyordu.. Bu sırada Van Gogh 3. kez ve yine ağır bir kriz geçirmekteydi.

24 Mart 1889'da tedavi görmek üzere, **Saint Remy**'de, halen bir müze olarak kullanılan, "*Saint Remy de Maison de Sante*"ye diğer adıyla yatırılır.

21 Nisan: Vincent kardeşi Theo'ya mektup yazarak kendisinin *Saint Remy*'de "**Saint Paul de Mausole**"nin, Dr. Peyron tarafından yönetilen bölümüne, yatırılmasını ister.

17 Nisan: Theo, Jo ile evlenir.

8 Mayıs: Vincent *Saint Remy*'ye gelir. Hastane çevresinde resim yapmaya başlar. Ay sonunda, Theo, Vincent'in, Gauguin tarafından düzenlenen "*Café Volpini*" sergisine katılım isteğini reddeder.

5 Temmuz: Jo, hamile olduğunu açıklar. Doğacak çocuğun erkek olacağını düşünmektedir. Adının Vincent olmasını ister.

8 Temmuz: Vincent'in Arles ziyareti 4. krizle son bulur. Kriz Ağustos ortalarına kadar devam eder. Brüksel'de açılan "The XX in Brussels" sergisine katılım daveti alır.

24 Aralık: 5. kriz.

1890:Ocak: Albert Aurier'in " *Les Isoles* " başlıklı makalesi *Mercure de France*'ta yayımlanır. Makalede, Vincent'in resimleri ilgi odağı olmuştur. "*Kırmızı Üzüm Bağı* " adlı tablosu 400 Frank'a satılır.

23-30 Ocak: Bu tarihler Vincent van Gogh'un 6. kriz dönemi olarak anılır.

31 Ocak: 3. Vincent'in doğumu. Şubat ayında başlayıp Nisan ortalarına kadar süren 7. Kriz döneminde, bir hastabakıcının tanıklığına göre, Vincent kullandığı yağlıboya tüplerinin bazılarını ağzına sıkıp yutmaktadır.

19 Mart: Vincent'in 10 yağlıboyası Paris'te, "*Independants*" ta sergilenir.

17 Mayıs: Vincent, Saint Remy'den ayrılıp Paris'e gider.

21 Mayıs: Auvres sur Oise'te doktor gözetiminde "*Ravoux Cafe*"ye yerleşir.

27 Temmuz: Vincent'in intihar girişimi ; kendisini göğsünden vurmak suretiyle öldürmek ister fakat yaralanır.

29 Temmuz: Sabaha karşı vefat eder.

1891:

Ocak: Gauguin, Bernard tarafından Vincent van Gogh'la ilgili olarak planlanan bir retrospektif sergi düşüncesine itiraz eder.

Ocak: The XX'de Vincent van Gogh'a Saygı ("Hamage to Vincent van Gogh) sergisi

Mart: The Independants'ta Vincent van Gogh'a Saygı ("Homage to Vincent van Gogh) sergisi

Nisan: *Galerie le Barc de Boutteville'de Vincent van Gogh'a Saygı ("Hamage to Vincent van Gogh) sergisi.*

1901 Paris'te *Galerie Beernheim-Jeune*'da Vincent van Gogh'la ilgili ilk büyük sergide, 71adet yağlıboyası teşhir edildi.

21 Ocak: Theo'nun ölümü.

Sanatsal Kişilik ve Sanatına Dair:

Sanatsal kişiliğini, gezgin bir vaiz, ezici bir yoksulluk ortamında oluşturan Vincent van Gogh'un şöhreti, büyük ölçüde alışılmadık yaşamı çevresinde yaratılan söylencelerden kaynaklanmaktadır (Dieter, 2005). Çalışmalarına dair yapılan birçok nesnel yorum ve değerlendirmelerde, Vincent'in, "Barbizonlar", "Yedi Yıldızlar"(Pleiades), diye anılan "Açık Hava Grubu"na girmiş ressamlarla (Theodore Rousseau, Camille Corot, Jules Dupre, Narcise Diaz de la Pema, Troyon, Rosa Bonheur) İzlenimci avangartçıların mirasçısı olduğu vurgulanmaktadır.

Dönemin birçok sanatçısı gibi o da, çevreyi ve kendini duyumsama yetisine sahipti. Kayıt tanımaz düşüncelerin ardından giden, hayatın çıkar gözetir düzenine karşı gelen, romantik ruhlu bir insandı. Buna karşın, resim sanatında, söz gelimi, Delacroix dışında özellikle romantik manzara ustaları tarafından işlenen gizemli ve egzotik konulara ilgi duymamıştı. Yeni-Klasikçi ve Romantikler gibi, konu malzemesini yüksek ideallere, sınırsız tutkulara bağımlı kılmıyor, aktüel yaşam içinden seçiyordu. Öyle ki, Vincent van Gogh, başlangıçtan itibaren, birçok yapıtında, hiç kimsenin resmetmeye değer bulmadığı, huzur dolu sıradan insanın dramatik gerçekliğini yansıtmıştır. Örneğin, "İplik Eğiren Adam", "Masuracı", "İhtiyar Adam", "İncil Okuyan İhtiyar Adam", "Kasap Dükkanı", "Postacı", "Patates Soyan Kadın", "Anvers'te Eski Evler", "Arles'da Langlois Köprüsü", "Ay Çiçekleri", "Selvi Ağaçları", "Zeytinlik", "Les Saintes Maries de la Meries'den Görünüş", "Selvili Mısır Tarlası" "Sandalye", "Yatak Odası" "The Cafe Terrace", "Dut Ağacı", "Saint Paul Hastanesi", "Yıldızlı Sema", "Siyah Üzüm Bağı" ve

ölümünden birkaç ay önce Brüksel’de satılan “Buğday Tarlası ve Kargalar” gibi.

İlgi Duyduğu Akımlar, Yönelimler:

Vincent van Gogh, Paris ve Londra’da bulunduğu sıralarda, Geleneksel Japon estamplarını incelemişti (Earle,1977:16) Resimde özgün çizgisel ifadelendirme teknikleri ile Seurat’nın Noktacılık öğretilerini ilgi duyuyordu. Saf renkleri, nokta ve düz fırça vuruşlarıyla kullanan sanatçı, zamanla bu tekniğini kişisel bir üslup haline getirmiştir. “Salon” çevresi ressamlar gibi lokal renklere bağımlı bir taklitçiliğe yönelmemiş, saf ana renk zıtlığı ve tamamlayıcı karşıtlıklar içinde kullanmıştır. Ele aldığı her konuyu kendine özgü bir tarzla işleyen van Gogh, tuval resminde, düşen gölgeyi renklendirmek suretiyle resim sanatında yeni bir ifadelendirme tekniğinin öncülüğünü de yapmıştır.

Resim 1: Vincent van Gogh, *Yorgun İhtiyar*, Desen, 1882,
Van Gogh Museum, Amsterdam

Vincent van Gogh Envanteri, Konular ve Teknikler

Vincent van Gogh, aşağı yukarı on yıl süren sanat hayatında 1100 karakalem, 500 suluboya ve 420 yağlıboya yapmıştır. En önemli yapıtlarını Fransa'nın güney sahillerinde, Arles ve bir süre tedavi gördüğü Saint Remy'deki akıl hastanesinde tamamlamıştır. Bugün, Batı Avrupa sanat çevresi onu, sadece günümüze kalan eserleriyle değil, Kudüs'te çarmıha gerili olarak acılar içinde tepeye (Golgotha) sürüklenen Hz. İsa gibi, acıklı bir yaşamın gölgesiyle birlikte anımsamaktadır. (Pollock,1951:5).

Resim 2: Vincent van Gogh, Langlois Köprüsü, Arles 1888

Gerçekte, Vincent van Gogh’la ilgili bu projenin, tarihi kesin olarak bilinen bir olayı yeniden yaşatmak gibi *anakronik* bir yönü de var kuşkusuz. Nitekim proje salt Van Gogh’un yaşamı eserleri ve mektuplarında geçen yörelerin envanteriyle ilgili kuramsal bir çalışmadan ibaret değildir. Proje, Vincent van Gogh’un ıstırapları ile onun resimlerinde; desen, ışık, renk ve biçim duyarlılığı ile hızlı algılama yeteneğinin oluşumunda önemli bir yer tutan öğeleri çağdaş sanat ve modernizm bağlamında yeniden sogulamaktadır. Daha farklı söylersek, bu çalışma, Vincent van Gogh’un, toplumsal duyarlılığına yönelik fiziksel ve psikosomatik faktörleri de kapsayan katılımcı bir sanatsal gözlem (“*participant observation*”) niteliğini de taşımaktadır.

Proje’ye Dair Kişisel Düşünceler:

Gerçekten, Van Gogh'un yapıtlarının birçoğunu daha önce de görmüş, verdiği derslerde Vincent van Gogh'un bazı tabloları üzerinde yorumsal analizler de yapmış bir akademisyene göre, bu çalışma farklı birtakım duyguları da içinde barındırmaktadır. İlk algılamada bu proje araştırmacıyı, farkında olmadan (ruhsal özdevimle de olsa) zaman ve mekandan bağımsız yorumlara; Hollanda, İngiltere ve Fransa'da, "komünal sanat"ın (kırsal yaşamla ilgili genre/janr resimlerinin) yeniden gündeme geldiği (Mc Quillan,1989:10). 1880'li yılları yeniden yaşamak gibi nostaljik çağrışımlara da yol açabilmektedir. Öte yandan proje, katılımcılarına, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında zirvesine ulaşan bu duygusuzlaşmış, şefkatsiz ve nasırlı toplumu, Vincent'in yapıtları ışığında yeni bir bakış açısıyla değerlendirme olanağı da vermektedir kuşkusuz.

Resim 3: Arles’da Langlois Köprüsü, 2008, (Fotoğraf: A. Genç)

Projenin İlk Aşaması:

Projenin uygulama aşaması 5 Haziran 2008’de İstanbul’da başladı. Grup, 9 Haziran günü İstanbul’dan Paris’e geldi; çok kısa bir süre içinde, Fransa’dan katılan sanatçılarla buluşuldu. Resim malzemeleri satın alındı. Program dışı tartışmalar her fırsatta; hava limanında, cafe’de tren yolculuğunda büyük bir coşku içinde sürüp gidiyordu. Benim aklım hep, daha önce görmediğim *Saint Remy*, *Avignon* ve *Arles* yöresine takılıp kalmıştı. O gün, *Gare du Lyon*’dan hareket eden 4 saatlik bir hızlı tren yolculuğundan sonra (1880’lerde Vincent van Gogh’un aynı yolculuğu, 16 saat sürmüştü). (de Leeuw, 1996), akşam üzeri *Arles*’a geldik. Daha önce yer ayırttığımız bir otele yerleştik. Programa göre o

akşam, herkes kendi bireysel programına göre kasabayı gezecek, Seminerler ertesi sabah başlayacaktı.

Geç saatlerde de olsa, *Arles*'i tek başıma dolaşıp bazı yerleri bir an önce görmek istiyordum. Van Gogh'un resimlerindeki *Cafe Van Gogh*'a ("*Cafe Terrace*") gitmek üzere otele ayrıldım. Kasabada tek tük turistten başka kimse gözükmüyordu. *Cafe Van Gogh*'u sorduğum bir İngiliz turist bana "Orada asla yemek yeme," deyip gülümsedi. Otantik atmosferini kısmen korumakla birlikte burası gerçekten de, güncel, sıradan bir ayak üstü "*cafe-bar*"a dönüşmüştü. Kasabada, kısa bir gezintiden sonra Van Gogh'un evinin yerini de keşfettim. Gece yarısından sonra, saat 02.00'de otele geldim.

Resim 4: Maison de Sante – Saint Paul de Mausole'de (Saint Remy de Provence'ta) Vincent van Gogh'un Karyolası

Otelde kimse yoktu. Herkes istirahate çekilmişti. Otelin karşısındaki orta halli bir aileye ait villayı dolunay eşliğinde uzun süre seyrettim. Manzara, özel bir görsel imgelem gücüne gereksinmiyor, doğrudan doğruya bir nevi zaman tüneline sokuyordu insanı: Aradan 120 yıl geçmiş ama hiç bir şey değişmemişti: Halen Amsterdam’da bulunan “*The Yellow house*” tablosu’nun yeni bir versiyonu karşıma dikilmiş duruyor, dramatik bir biçimde, gecenin sessizliğine, alacakaranlık kuşağına gömülüyordu... Ertesi sabah yine de, erken uyandım. Vincent’in resim yaptığı yerleri görmek istiyordum. Tuval ve diğer esim malzemelerimle birlikte kasaba mezarlığının yanında bulunan bir çiftlik hangarının yanındaki ekin tarlasına gittim. Buğday tarlasının bitişiğindeki hangarın ufkunda *Arles*’in belli belirsiz silüeti gözüküyordu. Van Gogh’un resimlerine de konu olan türden bir manzara karşısında aralıksız 8 saat çalıştım. Bulunduğum yerin bitişiğinde, resmini yaptığım yerin kadrajı dışında kalan bir su kanalı vardı. Kanalin yanında pirinç tarlası olduğunu tahmin ettiğim sulak bir arazi bulunuyordu. Çiftlik sahibi, pirinç tarlasından gelen sivrisinekleri kovmak için

Resim 5: Vincent Van Gogh, The Yellow House, Arles 1888, tuval üzerine yağlıboya, 72x91 cm, Van Gogh Müzesi, Amsterdam.

Sürekli olarak ot gibi şeyleri bir araya getirip yakıp tütürmek suretiyle, iptidai bir yöntemle, sivrisinekle “mücadele” ediyordu. Güneş batmak üzereyken yanıma gelip yaptığım çalışmayı izledi. Sabahleyin beni getiren taksi, tembih ettiğim halde bir türlü gelmiyordu. Başka bir taksi çağırmama izin varmadaen, kendi kamyonetiyle beni *Arles*’daki motelimize bıraktı. Ücret teklif edince “*bonsoir monsieur*” deyip gülümsedi. Vincent’in tablolarındaki yoksul ve mütevazı insanların yüz ifadesiyle uzaklaştı.

Resim 6: Vincent van Gogh'un Tedavi gördüğü hastanede, (Saint Remy-Maison de Sante – Saint Paul de Mausole'de) kullandığı banyo küvetleri

Arles ve Saint Remy İzlenimleri:

Vincent va Gogh'un Arles'da ikamet ettiği tek odalı evi, İkinci Dünya Savaşı'nda yıkılmıştı. Halen “Van Gogh House” olarak ziyaret edilen ev, sanatçının, Musee d'Orsay'da bulunan “Yatak Odası” tablosunu göz önünde bulundurmak suretiyle yapılan bir *restitüsyon* projesine uygun olarak, Arles'in başka bir sokağında yeniden inşa edilmiştir. Sanatçının resimlerine konu olan “Cafe Terrace”, halen aynı yerde olup “Cafe Van Gogh” tabelası ile anılmaktadır.

Van Gogh'un migren ağrıları ve depresyon tedavisi için uzun bir süre yattığı Saint Remy Saint Paul Akıl Hastanesi 'nin (halen, Maison de Sante – Saint Paul de Mausole) bahçesinde, sanatçının tedavi gördüğü sırada yaptığı resimlerin dijital baskıları; hastanenin koşullarına bitişik olmayan tek ranzalı küçük bir odanın duvarında, başka bir sanaçı tarafından, çok daha sonraları

yapıldığı anlaşılan, Vincent van Gogh Portresi ve Vincent'in her doğan güne karabasanlarla uyandığı, "Art Nouveau" taklidi karyolası, başka bir odasında ise yine tedavi sürecinde kullanılan müstamel banyo küvetleri teşhir edilmektedir.

Sanat Çevresi

Vincent, Paris'te bulunduğu kış mevsimlerinde kendi haline tarkedilmişti. Her sanatçının yeni bir tarz peşine düştüğü o yıllarda, Van Gogh, kendi başına yeni bir resim tekniği ve boyama yöntemi geliştirdiğini biliyordu. O dönemlerde, resim sanatında, dünyanın tutkusuz ve alışlagelmiş bir yorumu olan geleneksel (convansiyonel) yorumların hükmü kalmamıştı. Bu nedenle herkes, kendine özgü bir tarz bir yorum, bir dil ve manifesto yaratmak istiyordu. Paris, adeta "izm"lerle dolup taşıyordu: İzlenimcilik (Empresyonizm), Simgencilik (Sembolizm), Cloisonism, (Tuval üzerine, vitray ya da renkli kağık kesip yapıştırmak gibi parçalı renk alanları ile resim yapma tekniği) Synthetism ² Noktacılık (Puantilizm) ve diğerleri. Sanat ortamındaki bu çoğulcu atmosfer, modern sanatın giderek kabul gördüğü marjinal rolünün ve devrimsel diriliğinin sinyallerini veriyordu (Metzinger/Walther,1996)

² Fransız resminde,1880'li yıllarda ortaya çıkan, konuyu ya da soyut düşünceleri, parlak düzlemler ve simgesel biçimlerle ifadelendirilmesini öngören bir soyutlama anlayışı. Bkz.Prof. Dr. Adem Genç (www.ademgenc.com)

Resim 7:Genç, A. “...But I could have told you Vincent...-I”, tuval üzerine yağlıboya ve akrilik, 178x470 cm, Arles- İstanbul, 2008-2009 .

Resim 8:Genç, A. “...But I could have told you Vincent...-II”, tuval üzerine yağlıboya ve akrilik, 178x470 cm, Arles- İstanbul, 2008-2009 .

“Belki de hiçbir zaman”: Galiba, Vincent van Gogh’u anlatmak, onun resimleri üzerinde yorum yapmak için önce onun yapıtlarında gizli olan şiirsel atmosferi hissetmek gerekiyor. Bu aşamadan sonra bir zamanların ünlü şarkıcısı Don McInain’in “..belki de hiçbir zaman” diyerek bitirdiği şarkısını yıllar sora, bir kez daha dinlemek ve gerekiyor galiba....:

Yıldızlı Geceler

Yıldızlı, yıldızlı geceler
Paletinde mavilerle griler,
Bir yaz gününe bak pencereden,
Ruhumun karanlığını bilen gözlerle

Resmini yap gölgeli tepelerin
Ağaçların ve altınçanakların
Serin esen rüzgarın, zemheri ayazının
Karlı çarşaf gibi örtülü tarlaların

Şimdi, anlıyorum bana söylemek istediğini
Nasıl acı çektiğini deliliğinden
Kırmak için esaret zincirini
Dinlemediler, bilemediler
Belki şimdi bilecekler

Yıldızlı, yıldızlı geceler,
Alev gibi parlayan çiçekler
Fırtınada kıvrılan bulutlar
Yansıyor porselen mavisi gözlerinden
Değişiyor renklerin tonu fırçasında
Gündoğumunda buğday tarlaları
Ve acılar içinde kırışık yüzler

Starry Starry Night

Starry, starry night.
Paint your palette blue and grey,
Look out on a summer's day,
With eyes that know the darkness in my soul.

Shadows on the hills
Sketch the trees and the daffodils,
Catch the breeze and the winter chills,
In colors on the snowy linen land.

Now I understand what you tried to say to me,
How you suffered for your sanity,
How you tried to set them free
They would not listen, they did not know how
Perhaps they'll listen now.

Starry, starry night
Flaming flowers that brightly blaze,
Swirling clouds in violet haze,
Reflect in Vincent's eyes of china blue.
Colors changing hue, morning field of amber grain
Weathered faces lined in pain,
Are soothed beneath the artist's loving hand

Şimdi anlıyorum bana söylemek istediğini	Now I understand what you tried to say to me
Nasıl acı çektiğini deliliğinden	How you suffered for your sanity,
Kırmak için esaret zincirini	How you tried to set them free.
Ama dinlemediler, bilemediler	They would not listen, they did not know how
Belki şimdi bilecekler	Perhaps they'll listen now
Çünkü seni sevediler	For they could not love you,
Fakat yine de senin aşkın gerçektir	But still your love was true.
Ve bir umut kalmayınca içerde	And when no hope was left in sight
İşte o yıldızlı, yıldızlı gecelerde	On that starry, starry night,
Sevgililer gibi baktın hayata	You took your life, as lovers often do
Sana demeliydim Vincent,	But I could have told you, Vincent,
Dünya kimseye güzel gözükmemişti	This world was never meant for one
Senden önce, ve senin kadar	As beautiful as you.
Yıldızlı, yıldızlı geceler	Starry, starry night.
Boş koridorda portreler	Portraits hung in empty halls,
Adsız duvarlarda çerçevesiz baş	Frameless head on nameless walls,
Dünyayı izliyor unutmayan gözler	With eyes that watch the world and can't forget
Tanıştığın bir yabancı gibi	Like the strangers that you've met,
Üstü başı dökük bir adam	The ragged men in the ragged clothes,
Kan gülünün gümüş dikişi	The silver thorn of bloody rose
Paramparça olmuş yağın ilk karda	Lie crushed and broken on the virgin snow.
Anlıyorum demek istediğini	Now I think I know what you tried to say to me,

Nasıl acı çektiğini deliliğinden	How you suffered for your sanity,
Kırmak için esaret zincirini	How you tried to set them free.
Dinlemediler, dinlemiyorlar	They would not listen, they're not listening still
Dinlemeyecekler, belki de hiçbir zaman	Perhaps they never will..

309 nolu Mektuba İlave Edilen Notlar:

Tablolarını sadece “Vincent” diye imzalayan Vincent van Gogh, yaşamının da kısa olacağını hissediyordu. Ölümünden 7 yıl önce kardeşi Theo'ya yazdığı bir mektuba ilave edilen notlarda şöyle diyordu:

‘..... İçimden gelmemekle birlikte, sık sık aklıma takılan bir şeyi de ilave etmekten kendimi alamıyorum. Resim yapmaya geç başladım, bunu biliyorum, ama söylemek istediğim şey sadece bundan ibaret değil; erken öleceğim (...) Öyle sanıyorum ki sağlıklı bir tahminde bulunabilirim. 6 ila 10 yıl arasında bir ömrüm kaldı.(...) Bu nedenle, sadece tek bir şeyi düşünen, bir kara cahil gibiyim: Birkaç yıl içinde belli sayıda resim yapmalıyım. (...) Benim amacım bu. Bu düşünce benim bütün rutin işlerimi öteliyor. (Quense,1982:68)

KAYNAKÇA

Beaujean, DIETER (2005). *Vincent van Gogh*, (Çev. S. Bulutsuz). Literatür Yayıncılık, İstanbul .

Caroline, EARLE (1997). *Vincent van Gogh*, Saturn Books, London.

Griselda, POLLOCK (1991). *Van Gogh*. Phaidon, London.

Melisa, Mc UILLAN (1989). *Van Gogh*. Thames and Hudson, London.

Rainer METZINGER-Ingo Walther (1996). *Van Gogh*. Taschen, London.

Ronald de, LEEUW (1996). *The letters of Vincent van Gogh by Vincent van Gogh*. Penguin Press, London.

Elisabeth, du QUESNE (1982). *Souvenirs Personnels du Vincent van Gogh* (Personal Memories of Vincent van Gogh, Ing. Çev.: G. ve B. Zuchrer, Paris .

Bernard, ZURCHER (1985). *Vincent Van Gogh- Art Life and Letters*, Thunder Bay Press London.

SİNEMADA TARİHİN ETKİ ALANI

Prof. Dr. Oğuz MAKAL ^[*]

ÖZET

Bu yazı aynı zamanda, tarihle ilgilenenin çıktığı araştırma yolculuğunu, insanın ve toplumsallığının varoluşu konusunda “sanat kavramlarıyla” sorulara yanıt arayanların yolculuğu ile bir nedenle kesişme olanağı bulan *-tarihsel oyun, tarihsel roman dışında- “tarihsel film”* gibi bir alana giriş yazısıdır. (*) Kısaca, *politika ile ideolojilerin hikayesi olarak okunabilecek sinema tarihi içinde filmlerin*, gerçeğin görüntüsü olsun ya da olmasın, belge ya da kurmaca, gerçek ya da tümenden düşsel entrika, “tarih kadar tarih” olup olamayacağı sorularını da getirmektedir. En önemlisi, karşısında geçmişten büyülenmenin dışında artık *büyük* üretemeyen bir sinemaya karşı, Hollywood mitlerini etkisizleştirmenin sineması olan “üçüncü sinema”, epik-diyalektik sinema, “tarih bilinci”ni zorunlu tutan, politik, estetik serüven ve felsefi araştırma sinemasının varlığını hatırlatmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tarih bilinci, tarihsel film, gerçeğin benzeri, mit, geçmişten büyülenme, diyalektik sinema

ABSTRACT

THE SCOPE OF HISTORY IN THE CINEMA

Well-known historical examples of cinema had past events and people meet with their contemporary counterparts across time and space. This paper is also an introductory to the field of “historical film” –except for historical play and historical novel- which somehow stands at the intersection between the quests of those interested in history and those looking for answers to the questions of human existence and sociality. Briefly, it’s still dubious whether films made within the history of cinema are documentaries or fictions, real or completely imaginary plots, or whether they can be “as historical as history”. Most notably, the “third cinema”, the epic dialectic cinema known to be a means to counteract the myths of Hollywood, reminds us of the stance of the cinema of political, aesthetic adventure and philosophical quest, which forces “historical consciousness” upon us, against a cinema that can no longer create any charm.

Keywords: Historical consciousness, historical film, verisimilitude, myth, fascination with the past, dialectic cinema

[*] Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema TV (Türkçe) Bölüm Başkanı

GİRİŞ

Bana kalırsa tarih, edebiyatın geçmişten bahseden bir kolu; tıpkı felsefenin büyük bir kısmı gibi, bir edebiyat biçimidir. Önünde sonunda geçmişten bahseder. Tarihin ileri sürdüğü şey edebiyata ilaveten, fazladan söz ettiği olayları kanıtladığını, kanıtlamış olduğunu, hikâye ettiği hikâyelerin dünyada bir zamanlar olup bitmiş bazı hikâyelere tekabül ettiğini ileri sürer. En sonunda tarihin yaptığı da hikâyedir.

Orhan Pamuk (Argos, 1988)

Geçmişin olaylarını kaynak malzemesi yapan, “geçmiş, geleneksel olarak **tarih** diye adlandırılan disiplin”, “*insanoğlunun içinde varlıkbilimsel biçimler yarattığı alandır - bizzat tarih ve toplum da bu biçimlerin ilkleridir*” (CASTORIADIS, 1995 :150) düşüncesi yeni değildir evet ama, tarih **anlatı haline getirmedir** tanımı daha işlevsel...Belki de Orhan Pamuk’u haklı çıkaran yanı budur: “**edebi yaratının kodlarına göre sürekli yeniden icat edilen metinsel bir yaratı**” (TRAVERSO, 2005; ⁵⁶⁾ olması.

Ancak tarihi anlatılaştırmak, edebiyata indirgemek yanlış olabilir: geçmiş tarih katarken gerçekliğe bağlı kalmak, belgeler ve kanıtlardan yararlanmak gerekir. Tarih yazarlığının yaratıcı boyutu olsa da ya da öykü biçimini alsa da Traverso’nun altını çizdiğince bu anlatı romanesk bir **kurgudan** niteliksel olarak farklıdır.

Tarih söylemi-öykü biçiminden, tıpkı edebiyat gibi “**yakının ve uzağın ve bunların anlamlandığı bütün duyguların sanatı**” (Pascal Bonitzer) olarak nitelendirilen “sinema”nın hemen yararlandığı görülecektir. Evet ama, bunu doğru içerik ve açıklama ile yapmış mıdır? Alman edebiyat eleştirmeni ve

estetik kuramcısı. Walter Benjamin (*ölümü 1940*) modern dönem yaşamına geçişin getirdiği yapıyı ve içindeki özgürleştirici, temel öğeleri açıklarken yaşamın gerçekliğinin anlaşılmasında fantaziyaların ve imgelerin (*sinema: baştan çıkarıcı hayal*) tarih ve kültür açısından önemi kadar, “doğru” bir biçimde açıklanması gerekliliğinin de altını çizmiştir.

1. GEÇMİŞİ ÖĞRENMENİN ÖNEMİ

Walter Benjamin geçmişi öğrenmeyi “nasılsa öyle öğrenilecek olan”dan ayırır, niteliğe önem verir. Sosyolog-iletişim bilimci Prof. Dr. Ünsal Oskay, Benjamin’in görüşlerine günümüzden bakar; “Geçmiş –hâlâ tehlikeler içindedir- bizimle bağıntı içindedir, kefaretime kavuşması için de yollar açıktır, ona sahip olmadıkça ise unique/özgün/somut olmak olanaksızdır.”^(OSKAY, 1982; 136) düşüncesini ileri sürerek, tarihçiye ve tarihten yararlanacak sanatçıya uyarıda bulunur. (*Ancak burada “geçmiş”i, 1970’li yılların ortalarından başlayan ve geçmişi geleneksel olarak tarih diye adlandırılan ve Batı toplumlarının kamusal alanını istila etmekte olan daha az kapsamlı/daha az insani bellekten ayırmak gerekecektir.*)

Tarihin içindeki değiştirici öğeleri öğrenerek tarihi kendimizin kılmak düşüncesindeki W. Benjamin’e göre yalnızca bir bilim olmayan aynı zamanda bir anımsama (Eingedenken) biçimi olan tarihi uğraş alanı seçenler, çoğu kez “vak’anüvis” gözüyle, belgelerden (kanıtlar) ya da anlatılanlardan yola çıkarak ve “*res gestae*” diye adlandırılan “insanların geçmişte yapılmış” eylemlerini aktarma çabasını aşamamıştır.

Ayrıca açıktır, geçmişte olanların açılınması için hem kişisel hem toplumsal düzeyde **‘tarih bilinci’**ne ihtiyaç vardır. Ancak, tarih bilincinin tam olarak oluşması, bugün ve geçmiş arasında bilinçli bir bağlantı kurulması için Jörn Rusen’ın altını çizdiğince (tarihsel) anlatı olarak tespit edebildiğimiz **zihinsel**

faaliyet’e de mutlak gereksinim vardır. Tarih yazarının ve **metinsel bir yaratı** peşindeki sanatçının da bu iki özelliğe dikkat etmesi, çıkartacağı sonuçlar açısından önem taşır.

Sonuçta, tarihle ilgilenenin geçmişi keşfetme yolculuğu, insanın ve toplumsallığının varoluşu konusunda “sanat kavramları” ile sorulara yanıt arayanların yolculuğu ile bir nedenle kesişme olanağı bulacaktır. Ayrıca “drama sanatı için tarihte iz bırakmak, başka hiç bir edebi tür için olmadığı kadar elzem olduğu için” (*Walter Benjamin*) günümüze dek *-tarihsel roman dahil-* “tarihsel oyun”, “tarihsel film” gibi türleri ortaya çıkartacaktır.

1.TARİH VE EDEBİYAT

Ancak, tarihsel roman ve oyunun sinemaya göre doğal kronolojik önceliği vardır. Tarihin İngiliz edebiyatında çok eskiden kullanılmaya başlandığı, Thomas Nashe’in *The Unfortunate Traveller, or the Life of Jack Wilton* (1594), adlı eserindeki gezgin kahramanın Avrupa’ya giderken, dönemindeki savaş ve olayları gözlemleyerek aktardığı saptanır. Thomas Deloney’in *Thomas of Reading. Or The Six Worthy Yeomen of the West* (1598) adlı yapıtındaki kahraman gerçekçi bir üslupla tarihi kişi ve olayları anlatmakta, bu yapıt bazı eleştirmenlerce ilk İngiliz tarihi romanı olarak kabul edilmektedir. Horace Walpole’un *The Castle of Otranto* (1764) yapıtı da bunlar arasında gösterilebilir, yine de tarihi roman türünü hak eden ya da popülerleştiren adı “Sir” ekiyle anılan Walter Scott’un *“Waverly romanları”* olarak bilinen yapıtlarıdır. Hemen tümü İskoç tarihindeki olaylardan esinlenen romanlarından sadece biri, 1823’de yazdığı “Quentin Durward”ın konusu ise Fransız Devrimi’ne aittir. Tarihsel konulara değinen oyun yazarlığının filme göre tarihi daha eskilere , İÖ 525-456 yıllarda yaşayan Aiskhlos’a dek gider. Aiskhlos yazdığı Persler, Thebai’ye Karşı Yedi Kişi, Zincire Vurulmuş Prometheus ve

Miken Kralı Agamemnon'un yaşadıklarını anlatan Oresteia adlı üçlemesiyle tarihsel konulara yönelişin öncüsü sayılsa da, tiyatro tarihi “tarihsel oyun yazarı” başlığı altında [Shakespeare](#) (*Henry VI*, *Henry VII*, *Richard II* ve *Richard III*, *King John* vb.) ile [Christopher Marlowe](#)’u (*Edward II*) işaret eder.

Kısaca, bir yanda yüzyıllık bir “*iniş ve çıkışların; yaratıcı potansiyellerin yeşermesinin ve kendi kendisini yok etmesinin; sanatla hatalı bir ilişkiye giren politika ile ideolojilerin hikâyesi olarak okunması*” (ELSAESSER, 1999: 48) kabul edilebilecek bir **sinema tarihi**, diğer yanda “**sinemada tarihin görüntüsü**” gibi geniş bir alana girince, tarih ve sinema üzerine çalışmalarıyla tanınan Marc Ferro gibi sorabiliriz, her ikisinde ana unsur olan filmi “**gerçeğin görüntüsü olsun ya da olmasın, belge ya da kurmaca, gerçek ya da tümünden düşsel entrika**” en az “tarih kadar tarih” olduğunu kabul etmek olanaklı mıdır? Bu sorunun yanıtını aramak için devam etmeliyiz...

3. SİNEMADA TARİHSEL MALZEMENİN ARANIŞI

Sinemada tarihin her döneminin işlendiği, araştırıldığı düşüncesindeki Jean Claude Carrier şöyle aktarır: “*Geçmiş, sinemanın kendi alanı içindedir; geçmişini yeniden ortaya çıkarır, kumaşlarından giysilerine kadar insanların jestlerinden dillerine kadar her şeyi yeniden yaratır. Vikingleri Afrika’ya, Marsh’ları Babil’e götürebilir. İtalyanların ünlü mitolojik kahramanı Maciste sinemada Herkül ile dövüşmüştür. Olayın nerede ve ne zaman geçtiğini kimse bilmez. Aynı filmde acımasız bir sultan, işkence edilen köleler, elbisenin kumaşı yetmemiş gibi yarı çıplak nefis bir kadın, canavarlar, beyaz atlar, cümbüşler, savaşlar ve üstelik ateşli silahlar da vardı.*” (CARRIER, 1997:139) Sinema tarihine bakıldığında Jean Claude Carrier’i doğrulayan örnekler sıkça görülür.

Ama, sözü edilen geçmişi sadece anıştıran mekan düzenlemeleri, tarihi kostümler, savaşı çağrıştıran sahte kapışmalar, on binlerce kişilik orduları

simgeleyen figüran kalabalığı, atlar, develer, filler, aslanlar, at arabaları, silahlar ile yaratılan günümüze dek gelen bu film türü görüntüsü, düşünce-bilme sürecinin halkalarını kopartarak “tarih'i anlama ve değerlendirme”nin üzerini örtmektedir. Bu filmler şimdilerde çoğalma eğilimi olan, “eylemi olayın olmasına yol açan kişinin zihnindeki düşünce”yi (COLLINGWOOD, 1996: 257) ortaya çıkarmayan, birtakım heyecan verici serüvenlerin, kahramanlık ve aşk öykülerinin içinde eriyip giderek, geçmişin tarihini yapan insanların kökeni Homeros’un İlyada destanına dayanan yarı tanrıs/ mitik -iradeli, bilinçli, bir arzu nesnesinin peşinden gitme yeteneği olan- **kahramanlara** dönüştüren sinema anlayışının kolayca bitmeyecek rolüne işaret eder.

Ayrıca şu sorulabilir mi? Tarihçinin keşfetmeye çalıştığı düşünce dünyasında filmin belge olarak yeri/değeri var mıdır?

Ya da tarihçiler açısından film, Marc Ferro'nun da sorduğu gibi **“istenmeyen bir belge”** olabilir mi? Öyle görülüyor ki, “istenmeyen” değil, film çoğu kez “yeterli bulunmayan” bir belgedir. Biraz sonra değineceğimiz bazı belgesel örneklerine karşın tarihçi açısından dikkate alınmayan filmi, aksine sinema alanından bazıları *tarih'i* öğrenme sunma-ediminin önemli bir alanı kabul etmiştir. Örnekleri de çoktur. Yakın bir dönemde bile örnekleri vardır: Amerikan toplumsal-siyasal tarihini etkilemiş JFK, Nixon gibi filmler yapan Oliver Stone tarihe ilgisini basitleştirerek *“çocuklarımla öğrenmek istediği konularda film çekmek istiyorum”* sözleriyle açıklar.

4. İZLEYİCİNİN TARİHSEL FİMLERE İLGİSİ

Sinema izleyicisinin tarihsel filmlerle ilişkisi sinemanın başlangıç tarihine “bir görüntüyü perdeye yansıtmaya yeteneğine sahip Büyülü Fener’in (laterna magica) tarihi 18. yüzyıla kadar” (MONACO, 2002 :74) gider. Bir anlamda bu, insanın ilkel dönemlerdeki “Tanrı Kahraman”ın efsanevi öykülerinden, toplumun

beklentilerine yanıt verecek “İnsan Kahraman”ın öyküsüne dek uzanan yolculuğunun izlerine, düş ve fantazyalarına şiir-tiyatro dışında ilk erişildiği günlerdir.

Öncesi de olmakla birlikte canlı resmin peşindeki Joseph Plateau'nun “fenakistiskop”undan (1832), Thomas Alva Edison'un “kinetaograf”ına (1891) ulaşıldığında nihayet “görüntü gramafonu”nun keşfi tamamlanmış olacaktır.

Amerika’da Edison'un, Fransa’daki Auguste ve Louis Lumière Kardeşler'in *ilgi çeken teknik bir buluş olmaktan* başka özelliği olmadığını düşündükleri, kısa filmlerle görüntüyü yansıtma merakını giderdikleri coşkulu günler hızla geride kaldığında, sinema gerçeğin değil, teatral görüntüyü sunan Méliès'in kurmacalarının yolunu seçmiş, öykü anlatmanın, mitler, fantazyalar, düşler yaratmanın bir aracı olmuştur. Adorno'nun deyişiyle, böylece, yitirildiği sanılan ‘mit’ filmler aracılığıyla geri dönmüştür.

Başlangıçta İtalyan sinema endüstrisi (1908-1915) yeniden bulunan mit’leri tarihsel filmlerde ustalıkla kullanır. Ancak yarışı, “düş/mit”leri teknoloji ve sanayi yardımıyla daha ustaca canlandırmayı başaran –Bilinç Endüstrisi’ni inşa eden-, daha iyi pazarlayan, Fransız sosyolog Jean Baudrillard'ın saptamasıyla üstelik “*kökenle ya da mitik gerçeklikle bir ilişkisi olmayan* ” (BAUDRILLARD, 1988: 13) Amerika kazanır.

a. Tarihi Filmler Tür Kategorisi Dışında

“Tarihi filmler”in “sessiz dönemde” bir tür olarak Amerika ve Fransa örneğinde olduğunca -İtalya dışında-, endüstri, izleyici, sinema yazarı uzlaşmasının kabul ettiği “*destan*”lar arasında yer aldığı saptanır. Diğerleri “*komedî, dedektif, fantazi-serüven, gangster, dehşet, melodram, müzikal, gerilim, western, bilim-kurmaca*”dır.

Sessiz sinemanın ilk örneklerinde, “mitolojik dünyaya, klasik çağa ve uzaktaki Doğu uygarlıklarına sık sık göndermede bulunulurdu.” (PEZZELLA, 2006; 27) Ancak, Amerikalı sinemacı Griffith’in “Hoşgörüsüzlük” filmi gibi bir baş yapıtında bile, tarihsel görüntülerin yitik bir dünyayı canlandırılmasından hoşnut kalınmayacak, ayrıca, sinema yazarı Mario Pezzella’nın (*Estetica del cinema*, 2001) “*Evrensel Sergiler’deki afişleri çağrıştıran basit alegorilerden çok da farklı değildi*” görüşü, Pezzalla’dan önce ya da sonra eleştirmenlerin çoğunun ortak görüşü olacaktır.

1930'lardan sonraki filmleri kapsayan değerlendirmelerde, örneğin İngiliz sinemasının 1930-60 yılları arasındaki türlerini araştıran Marcia Landy'e göre, ellilere dek melodram ya da müzikal gibi bir “*tarihi film*” türünden de söz edilmektedir.

Yirmili yıllardan başlayarak yine ellili yılların sonuna dek Hollywood'un da Stüdyo Sistemi'nin olanaklarından yararlanarak, “tarihi filmler türü” içinde gösterilebilecek filmler yaptığı saptanır.

Ancak “tarihi film” türünün “western” ya da “film noir” gibi hemen anlaşılır yaygın bir kimliğinin olmaması; benzeşik mekân, atmosfer, karakterler ve biçimsel anlatımda benzerlik vb. olarak nitelendirilebilecek tür filmlerinin ortak özelliklerini tarihi konu alan sinemada kolayca bulmak olanaksızdır. Bazı filmler böyle bir türün varlığını izleyiciye duyumsatsa bile *tarihi filmleri* tarihsel yapısı, ikonografi, tema, karakter benzerlikleriyle bir tür olarak kabul etmek olanaksızdır, bu filmlerde gerçekten belirleyici ortak özellikler bulmak zordur. Kaldı ki tür sinemasının asıl kaynağı Hollywood'un İkinci Dünya Savaşı sonrası yapımları dikkate alınacak olursa, tarihi film türünün gerçek bir tür olarak kabul görmediği saptanır. Artık parlak stüdyo dönemini geride bırakan Amerikan sinemasının içinde tüm filmler *gibi* varlığını sürdürür ya da *savaş filmleri* türü içinde (*Joseph W. Reed'in sınıflamasında: western, kadın, savaş filmleri*)

erimesine izin verilir.

Bu nedenle modern sinema tarih-araştırmaları doğru olanı yapmış, “tarihi filmleri” *tür* kategorisi içine almamıştır.

b. Tarihsel Filmlerin Beklenmedik İşlevi

Belki, Fransız sinemacı Jean Renoir'ın Western'ler için söylediğince tarihi filmlerin hep aynı film olmadığı gerçeğinden hareket edilirse, bu filmleri bir tür olarak göstermek yerine, *sinemada tarihin görüntüsü* kavramını tercih etmek daha doğru olacaktır. Ve ilk kez sinema sayesinde “tarih ve geçmiş bu denli kökten ve bütüncül bir biçimde” gösteride iç içe geçecektir.

Tarihsel filmlere göz atılacak olursa, çoğu kez *beklenmedik işlevler gördükleri* bir gerçektir: Örneğin resmi tarihin bir parçası-efsane haline gelmiş, Çarlık Rusyası'nda 1905 yılında bir savaş gemisinde yaşama koşullarından bezmiş mürettebatın başlattığı bir ayaklanma ve gemiyi ele geçirme olayını yansıtan “Potemkin Zırhlısı” filminin yapılması gibi (1925). Eğer Eisenstein bu film yardımıyla bu olayı yeniden canlandırmamış olmasaydı, Ferro'nun deyişiyle, “*bu budanmış versiyon bile belki de insanların belleğinden yitip gitmiş olacaktı.*” (FERRO, 1995: 88)

5. ETKİLER VE YASAKLAR

Kaldı ki, tarihle ilgilenen bir sinemanın ideloloji/bir temsil (representation) sistemi; bireylerin gerçek dünya ile kurdukları ilişkiyi yaşama biçimlerini belirleyen bir temsiller bütünü (*Althusser*) ve sistemle yakın ilgisi olduğu, hatta bazen beklenenden çok etki yarattığı bilinir. Örneğin, Nazilerin işbaşında olduğu yıllarda çekilen “Yahudi Süss”ün Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in umut ettiğinden çok başarı sağlaması gibi.

Ya da Yusuf Şahin'in Cezayir halkının Fransızlara karşı savaşımını konu edinen “Cemile” filminden sonra Fransız Konsolosluklarının yakılmaya çalışılması, aynı sonuçtan korkulduğu için “Serçe”nin bazı ülkelerde yasaklanması ya da “Cemile” gösterilerinde Lübnan'da bazı izleyici gruplarının salonlarda olay çıkartması gibi. Bunlara, Mısırlı sinemacı Memduh Şükrü'nün yetkililerce “politik” bulunan “Sabah Konuğu” filminin gösteriminin engellenmesi, İtalyan yönetmen Gillo Pontecorvo'nun Cezayir'in ulusal kurtuluş günlerini anlatan Fransızları rahatsız eden ve yasaklanan “*La battaglia di Algeri*/ Cezayir Savaşı”nın Fransa'nın baskısıyla başka ülkelerde de yasaklanması eklenebilir.

Joris Ivens: “Endonezya Çağrısı/Indonesia Calling”

“Korkunç İvan”ı çeken Eisenstein'ın, Stalin'ci siyasi üst erk ile kavgası ve üç bölüm tasarladığı filmin ikinci bölümünün (1946) yine Stalin'in kararıyla gösteriminin engellenmesi; belgesel filmleriyle tanınan Joris Ivens'in Hollanda'nın sömürgeciliğine yeniden dönüşünü eleştiren “Endonezya Çağrısı” belgeselini yaptığı için pasaportuna Hollanda hükümetince yedi yıl süreyle el konması başka örneklerdir. Ivens “Endonezya Çağrısı” filmi örneğinde bu tür çalışmaların ne denli etkili olduğunu şöyle anlatır:

“Endonezya çağrısını çekerken yapılan haksızlığı gördüm. Gemilerin Avustralya’da nasıl bloke edildiğini, Endonezya’ya giderek oradaki genç Cumhuriyeti yıkıp, yok etmelerini engellemek için sendikaların nasıl bir dayanışma kurarak silahlarıyla gemileri orada tuttuklarını gördüm(...) Film Avustralya’da resmi rakamlar ve sansürün saldırısına uğradı. Sinemalarda gösterilmesi bu nedenle olanak dışıydı. Gizlice insanlara gösteriliyordu film. Tanıdığım bir pilot 16mm’lik bir kopyayı gizlice Singapur’a götürdü, oradan bir yelkenliyle Sumatra üzerinden Java’ya ulaştı. Daha sonra köylerde aylarca, halka gizlice oynatıldı. Endonezya ve Hollanda savaşında doğrudan savaşın içinde çekilmiş bir film. Bu filmle birlikte, binlerce insan Endonezya Halk Ordusuna kazandırıldı. Ben ise bunu ancak beş yıl sonra öğrendim. Demek ki, bu tür çalışmaların ne denli etkin olduğunu ortaya çıkıyor...”

Sansüre uğrayan bir başka film, Marcel Ophuls’un “Keder ve Acıma/Le Chagrin et la Pitié (1969)” adlı belgeselidir: Fransa’nın Nazi işgali ve işbirlikçi Mareşal [Pétain](#) günlerine ilişkin röportaj ve belgesel görüntülerden oluşan, üstelik politik yorum yapmaktan kaçınan “Keder ve Acıma”, tarihin bir öykü gibi anlatıldığı kitaplardaki bilgilerden farklılık içerir. Film, General De Gaulle’ün yarattığı mite sessiz bir darbe indirir. Örneğin, De Gaulle’ün Londra’dan yaptığı ünlü direniş çağrısının aslında çok az insan tarafından duyulduğunu ortaya koyar. Üstelik De Gaulle o dönemde büyük bir direniş eylemine Fransızları sürükleyecek denli tanınmamaktadır. Film, “bütün olarak Fransız ulusunun en büyük özelliğinin [résistance](#)’dan çok Nazilerce collaboration (işbirliği) içinde olmak ve son olarak da etkin [résistance](#)’ın çoğunun Fransız Komünist Partisi saflarından geldiğini» (MACBEAN, 2006 : 228) kanıtlar. Aristokrat-burjuva sınıftan bazı kişilerin Nazi hayranlığı, şarkıcı-oyuncu Maurice Chevalier’nin işbirlikçi general Mareşal [Pétain](#)’in başarısı için şarkı söylediği, Vichy Hükümeti ve birçok Paris’linin Yahudi soykırımına açıkça yardımcı olduğu film boyunca yer alır. Savaş-sonrası Fransa’sında De Gaulle’cü rejimin yerleştirmeye çalıştığı

elbet filminden yansıyanlar değildir.

Sonuç olarak “Keder ve Acıma” yalnızca işgal Fransa’sı üzerine bir film değildir; MacBean’in sözleriyle “*Büyük ölçüde 1969’da yapılan mülakatlara dayanan film aynı zamanda fazlasıyla günümüz Fransa’sı ve Fransız’ların yakın tarihleri hakkında aldıkları tutum üzerinedir.*” Yukarıda belirtilen iç açıcı olmayan görüntüleri nedeniyle, filmin ortak yapımcısı ORTF televizyonu başbakan Jacques Chabas-Delman’ın buyruğuyla filmi yayın programından çekecek “Keder ve Acıma” ayrıca ticari sinema ağına alınmayarak Fransız kamuoyundan gizlenecektir.

İngiliz polisinin Kuzey İrlanda’daki acımasız yöntemlerini anlatan “Gizli Dosya/Hidden Agend, 1990” filminden sonra İngilizlerce neredeyse vatana ihanetle suçlanan yönetmen Ken Loach’a dek etki ve yasaklama örnekleri çoğaltılabilir. (*Güçlü bir siyasi film kimliğiyle ortaya çıkan ve Uluslar arası Cannes Film Yarışması’na katılan Gizli Dosya’yı gösterim sırasında bir grup İngiliz gazeteci protesto etti, festival başkanından filmin geri çekilmesini istediler ve sonuçta ‘Gizli Dosya’ Jüri Özel Ödülü aldı.*)

Filmin gücü üzerine daha yeni örneklerden biri, ABD’nin Irak saldırı öncesi, George Bush ve diğer üst düzey yöneticilere Beyaz Saray’da danışmanlarınca, Irak’ta olabilecek direnişi anlama ya da kavramaları için Gillo Pontecorvo’nun “*Cezayir Savaşı*”nın gösterilmesidir. Son örnek Philippe Lioret’nin “*Hoşgeldiniz/Welcome*” (2009) filmidir. Türk oyuncuların canlandırdığı âşıkların –*Musullu kaçak Kürt genci Bilal ile Londra’daki kız arkadaşı Mina*– arasına Manş denizinin girdiği çağdaş bu Romeo-Jülyet hikâyesi, aynı zamanda göçmen/kaçak işçiler ve onlara yardım eden Fransız yurttaşlarına verilen *5 yıla kadar varan hapis ve 30 bin avroya dek para cezası* üzerine de sert, uyarıcı bir bakış özelliği taşır. Lioret’nin göçmenlerin yaşadıkları dramı 1943’te Yahudilerin yaşadıkları ile benzeştirmesi Sarkozy hükümetinin Göçmenlikten

Sorumlu Bakanı Eric Besson'u çileden çıkarmış, Lioret "sarı çizgiyi aşmakla" suçlanmıştır.

Lioret'nin görüşlerine Fransa Yargıçlar Sendikası Temsilcisi Laurence Mollaret, diğer hukukçular ve sivil toplum kuruluşları da katılmış, Sosyalist Parti grubu da parlamentoda filmin gösterimini düzenleyerek göçmenlikten sorumlu bakanın haksızlığını ortaya koymuştur.

6. POLİTİK SİNEMADA TARİH

Kameranın yakaladığı ilk politik eylem, kadınlara oy hakkını savunan ilk İngiliz feministlerinden birinin 1907 yılında Royal Ascot'ta düzenlenen yarışlarda kendisini kralın atının ayakları altına atarak intihar etme girişimidir.

Aradan geçen elli yılı aşkın sürede, 1960'lara değin *politik sinema* kavramını düşündürtecek bir eylem kaydedilmez ta ki Gillo Pontecorvo, Francesco Rosi gibi yönetmenlerin ortaya çıkışına dek. Politik sinema kavramının ilk çağrıştırdığı Sovyet yönetmen Eisenstein'in "Potemkin Zırhlısı" ve yine yurttaşı Dziga Vertov'un filmlerinden de yaklaşık otuz beş yıl sonra "Politik Film" tanımını tümüyle hak eden Pontecorvo'nun "insanların birleştiklerinde ne kadar güçlü olduklarını gösteren" "Cezayir Savaşı" ve yine bir başka filmi, 1800'lerin başında Karayiplerdeki köle isyanlarını anlatan "Quemida/İsyân"ı gösterilebilir. Ve ardından başkaları da gelir.

Theo Angelopoulos: “Meres tou '36/36 Günleri”

1970’lerde Yunanlı sinemacı Theo Angelopoulos alışılmış film kalıplarının dışında, Brecht’çi yaklaşımıyla, ilk filmi “Anasparastasi/Yeniden Yaratma”dan başlayarak (1970) Metaxas diktatörlük günlerini anlatan-yakın tarihe bakan “Meres tou '36/36 Günleri” (1973), “O Thiassos/Oyuncuların Yolculuğu” (1975) ve “I Kinighi/Avcılar” ile (1977) “sinemaya politikayı sokmak değil, sinemayı politik olarak yapmak” düşüncesindedir.

Angelopoulos bir yanıtında 1960’dan 1975’e, hatta 80’lere dek dünyada politik sinema modasının var olduğunu söylemektedir. *“O zamandan bu zamana kadar çok şey değişti -1989-. Tabii ki ülkelerin durumuna göre de ayrıca değişik. Öyle ülkeler var ki böyle bir problem söz konusu değil, Fransa’da 68’lerde sadece politik sinema vardı. İtalya’da Visconti, Taviani Kardeşler, Bellocchio, Bertolucci. Şimdi hiç biri o tarzda çalışmıyor. Bunun nedeni, politikanın kendisinin zaten değişmiş olması. Eskisi kadar kişileri tahrik etmemesi. Eskiden o ülkelerin içinde bulunduğu durum, zaten sanatçıları politika yapmaya itiyordu.”*

Politik/siyasal sinema tanımı ister istemez politikanın sinemaya dolaysız (direkt) yansımaları çağrıştırmaktadır. Çoğu örneğe bakarak bunu

doğrulamalıdır. Ancak 1970'lerin ortalarında, Frantz Fanon'un tanımıyla politik sinemanın alanını biraz daraltan-artık politik olanın incelenmesinin daha önemli olduğu evreyi dikkate alarak "politik sinema"nın çerçevesini farklı çizen yazarlar çıkmaya başlayacaktır: *"...Sinema kendiliklerinden siyasal olmaları yetmeyen ve özlerini siyasetin incelenmesinden oluşturan yapıtlar çıkarıyor ortaya. Biz bundan böyle, bireyin karşısındaki en somut görünüşleriyle: Ordu, partiler, sendikalar ya da adalet olarak kavranan, iktidarın yapısını incelemekte birleşen bu yapıtlara siyasal film adını vereceğiz."* Bu bakıştan yola çıkarak hemen her filmde bulabileceklerimiz bir yana, "politik sinema" için belirleyici yeni öğeler aranacaksa, Marco Bellocchio'nun tanımındaki gibi ***"bir sınıfsal gerçeğe onu tahrik amacıyla ve tam bir tarafsızlıkla yaklaşan"*** sinemayı ya da politik bir olayı gerçekliğine en yakın anlatan filmler –üstelik bunlar yakın tarihi sorgulamaktadır-, örneğin Costa Gavras'ın "films of politics"leri, Yunanlı solcu milletvekili Lambrakis'in sağcı saldırganlarca öldürülüşünden sonra gerçek suçlunun iktidar, ABD istemlerini yerine getiren/yasaklı/apoliteze bir toplum yaratma peşindeki askeri rejim olduğu üzerine "Z/Ölümsüz" (1969), yine Gavras'ın 1950'ler Çekoslovakya'sında Stalinizmin aydınlara yönelik baskı ve şiddetini yaşamış Arthur London'ın gerçek öyküsü "L'Aveu/İtiraf" (1970), bir babanın öldürülen oğlunun cesedini ararken oğlu gibi Şili Cumhurbaşkanı Salvador Allende'yi de öldüren askeri darbecilerin ardında Amerika'nın olduğu gerçeğini keşfetmesinin filmi "Missing/Kayıp"ı ve Francesco Rosi'nin "Il Caso Mattei/Mattei Olayı"nı (1972) ilk sıraya alabiliriz.

7. FİLMLERLE DÜNYAYI ANLAMAK

Tarihsel filmleriyle tanınan sinema Polonyalı yönetmen Andrej Wajda'nın saptadığı gibi film, dünyayı anlamanın da bir yoludur. Wajda Şöyle diyordu: *"Savaşın hemen ardından dünyaya biz, yalnızca Amerikan filmleriyle açılabilirdik. İngilizlerin Hitler'e karşı mücadelesi, bizim için Mrs. Miniver'di. Japonların acımasızlığı: Kwai Köprüsü. Alman yenilgisi: Nürnberg Mahkemesi."*

Bir süre perdelerimizde savaşın başka bir yüzü belirdi: Roma, Açık Şehir ile Rossellini, La Bataille du Rail ile René Clement savaşı bize kendi açılarından aktardılar. Bu gerçekliği de Hollywood'da değil, tüm kötülüklerin yapıldığı gerçek mekanlarda çektiler.” (WAJDA, 1993: 11)

Andrej Wajda: “Küller ve Elmaslar/Ashes and Diamonds”

Wajda devam eder: *“Bu filmlerin altına benimkiler sıralandı: Kanal, Küller ve Elmaslar. Bu filmler, sinemanın dünya haritasında yeni yeni varlık göstermeye başlayan bir ülkeden söz ediyordu. Filmlerimiz, Fransızların ya da İtalyalar’ınkiyle asla karşılaştırılmazdı: reji basit, oyuncular tanınmamış, hatalar çoktu. Gene de bir tanığın yaşadığı gerçekliği yansıtıyorlardı.”*

Wajda üçlemesinin son filmi olan “Küller ve Elmaslar”da (1957) –*diğerleri Bir Kuşak, 1954; Kanal, 1957-* Fransız sinemacı Renoir’ın traji-komik kavrayış gücünü geliştirir; *“Polonya Stalincilerinin savaş sonrası acımasız darbesine karşı trajikomik bir birlik hareketine girişen Polonya askerlerinden kalanların modası geçmiş romantizmini acı bir şekilde iğneler. Hitler’e boyun eğen romantizm, Stalin’e de boyun eğer.” (ORR, 1997:46)* Wajda bu kez Stalin’e boyun eğen romantizmi anlamamızı sağlar.

8. TARİHİN AKIŞINDA ROL ALAN FİLMLER

Benim için her film bir tür yaşam gibidir ve ben bu yaşamı sevgi ve duygu yüklü olarak yaşıyorum. Sinema yapmayı sürdürüyorum, çünkü yaşamı sürdürüyorum. Bu arada hem dünyayı, hem de kendimi daha iyi tanımaya çalışıyorum.

Francesco Rosi

Tarihin akışında rol alan ya da izleyicilerin gerçeklerle ilgili düşüncelerini yönlendirebilecek filmler var mıdır? James Monaco'nun da altını çizdiği gibi *“bir yandan filmin biçimi devrimcidir, diğer yandan içerik, çok sık olarak geleneksel değerlerin tutuculuğuna sahiptir. İkincisi, sinemanın politikası ile reel yaşamın politikası öylesine birbirine geçmiştir ki genel olarak neyin neden, neyin sonuç olduğunu ayırt etmek olanaksızdır”* (MONACO, 2002, 223)

Monaco'nun açıklaması yukarıdaki sorunun yanıtını saptamayı zorlaştırsa da, tarihsel olayları konu edinen birçok filmin izleyiciyi etkilediğinin örnekleri çok sayıda gösterilebilir: Daha önce de sözü edilen “Cezayir Savaşı” ve “Cemile” filmine daha yeni dönemden Oliver Stone'un “JFK” ve “Nixon” ya da Spielberg'in “Schindler'in Listesi” filmleri eklenebilir; bu son filmler olaylardan çok sonra yapıldıkları için belki geridekilerin hatırlanması kadar-üzerinde yeniden durulmasını sağlamada etkili olmuşlardır.

Ancak Jean Claude Carrier gibi bu konuda farklı düşünenlerin de olduğu gerçektir: *“Tarih diye bildiğimizi sandığımız gerçeklerin herhangi bir biçimde sorgulanması, bizlerin inançsızlığına bir darbe indirir”* düşüncesindedir. Ona göre bazı insanların milliyetçi duygularının yanlış yönde etkilenmesi olasıdır. *“Tarih, bizler için kutsaldır. Bu topraklar tekrar tekrar sürülmemelidir. Ayrık otları ayıklanmamalıdır”* (CARRIER, 1997:139) düşüncesiyle bir anlamda eleştirel tarihsel film anlayışına karşı çıkar.

Ancak, filmlerin *tarih* değişikliğine yol açtığından çok, izleyicinin kararları ve kültürel kimliği açısından bir değişikliğe uğrattığı örnekleri zaman içinde bulunulabilir.

Mussolini ya da Nazilerden önce, Sovyetlerin (Troçki, Lunaçarski) sinemanın etkin/propaganda silahı olarak üstlenebileceği rolü keşfettiği gerçektir. Marco Ferro, Troçki'nin “Buna sarılmamız gerekir” diye yazdığını, bizzat Lunaçarski'nin 1918 yılında aydın burjuva ile işçi sınıfı arasındaki yakınlaşmanın zorunluluğunu gösteren bir filmin hikâyesini yazdığı saptanır. Gerçekten de Sovyet rejiminin ilk filmlerinden biri olan “Elele Vermek/Uplotnenine”in senaryosunu Kültür Bakanı Lunaçarski yazmış, henüz devrime uyum gösterememiş profesör, karısı ve oğlunun yaşanan olaylar sonucu, hem evlerini hem de yüreklerini bir işçi aileye açmasını -oğlan işçi kıza aşık olur- hikaye etmiştir. Josef Stalin döneminde Birinci Sovyet Yazarları Kongresi’nde Sovyetler Birliği’nin resmi sanatsal üslubu olarak açıklanan, başta Eisenstein ve Vertov’un temsil ettiği “modern” tüm yönelişleri sona erdiren “Sosyalist Gerçekçi Sanat”tan sinemada beklentiye uyan S.-G. Vasiliev kardeşler gibi yönetmenler, onların “Çapaev (1934)” gibi filmleri öne geçecektir.

Sinema yazarı Roger Rosenblatt, Chaplin’in başta Almanya bir çok ülkede gösterilmesi engellenen “Büyük Diktatör” filmiyle 20 yüzyılın en tehlikeli adamı Hitler’deki gülünç zavallılığı cesaretle ortaya çıkardığını vurgular. Ama daha önemli olanın altını da çizer: “*Unutulmaması gereken bir şey daha var; yıl 1940 yılıydı ve Amerika’da halen Henry Luce ve Henry Ford gibi birçok Hitler yanlısı yaşıyordu. Yine de filmin zamanlaması müthişti.*”

Ernst Lubitsch’in Hollywood’da çektiği (1939) ve Greta Garbo’nun oynadığı Ninotchka’nın İtalya’da 1948 seçimleri etkilediği bazı kaynaklarda yer almıştır. Şöyle ki, 1948 yılında İtalyan Komünist Partisi, üyelerinin savaşa ve öncesinde

gösterdiği yurtseverlik ve kahramanlıkların bıraktığı izlerle demokratik yoldan işbaşına gelecek bir oy-sempati potansiyeline sahiptir. Amerikan politikasını etkileyecek ve gelecekte sonuçlarının nereye dek ulaşılabilceği kestirilemez bu gelişmeye “Ninotchka” filmi acilen İtalya’da gösterime sokularak müdahale edilir. Ninotchka ne anlatmaktadır? Sovyetler Birliği hükümetince Paris’e gönderilen üç yoldaş kısa zamanda Paris’in bohem havası içinde zevkli yaşamı ve eğlenceyi keşfederler. Birkaç gün sonra Çarlık Rusya zamanında Paris’e getirilen değerli taşların ülkesine geri verilmesi sağlamak göreviyle gelen Ninotchka (Greta Garbo) Sovyet devrim rejimine sıkı bağlıdır. Ama Paris’teki yaşam ve sunduğu olanaklar, üstelik Paris’li bir gençle yaşadığı aşk onu da değiştirir.

Ninotchka, Greta Garbo efsanesinin yardımıyla beklendiğinden çok daha fazla ilgi görecektir, gelecekte bu seçimle ilgili CIA rolü varlığı araştırıldığında, bir eski komünistin bu olay için “*bizi asıl yıkıp geçen demokratlar değil, Ninotchka’ydı*” ironik saptaması yaptığı görülecektir.

Ama Raoul Walsh'ın yaşadığı “doğrudan tarihsel olayı geciktirmesi” örneği kolayca rastlanır değildir. Yakın dostu oyuncu Anthony Quinn'e anlattığı öykü delikanlılık yıllarında, “*Savaşın kendi görüş açısından gelecek kuşaklara kazandırılması amacıyla*” çatışmaları filme alması için Meksikalı devrim lideri Pancho Villa tarafından çağrılan Walsh'ın başından geçmiştir. Walsh, Villa'dan, Zacatecas kentine karşı girişeceği saldırıyı ertelemesini istemiştir. Villa zaferin çok kesin olduğu bir anda, bu sinemacının neden böyle şaşırtıcı bir istekte bulunduğunu ilk başta anlayamamış, “Sen neler söylüyorsun, çılgın Gringo?” diye sormuştur. “Benim ordum yarın sabah büyük bir utkuyla kente girecek?” Yönetmen, “Bu utkuyu filme almaktan daha önemli iş olmaz elbet” yanıtını verir “ama kameramda film kalmadı.” Villa bir süre düşünür, “Yeni bir filmin gelmesi ne kadar zaman alır?” diye sorar. “Film Cumaya burada olur,” yanıtını verir Walsh.

Bu olayı aktardıktan sonra ekler Anthony Quinn, “*Villa, böylece, belki de savaş tarihinde ilk ve son kez, geleneği bozarak bir sinema yönetmeninin ‘ateş’ emri vermesine izin vermiş oluyordu.*” (QUINN, 1995: 197) görüşünü aktarır,

Halk hikayeleri gibi filmlerin de tabuları tanımladığı ve bunların açılmasına yardım ettiği görülür. James Monaco'nun sözleriyle, şu açıklama uygun olacaktır: “*Neden-sonuç ilişkisi belirttiğimiz gibi net değildir, ama Amerika'daki 60'ların devrimci benzeri adetlerin ikisi de dikkate değer ölçüde isyankar olan 1950'lerin iki ana star kişiliği -Marlon Brando ve James Dean- tarafından 5 yıldan fazla süre önceden haber verdiğini belirtmek ilginçtir.*”

Benzer öngörüye başka filmler de katılabilir. Örneğin, Jean-Luc Godard “La Chinoise/Çinli Kız” (1967) filmi ile dönemin kültürel ve politik yönelimlerinin oldukça ilerisindedir. Film, gençlik kuşağı kültürü üzerinedir ve yapılmasından bir yıl sonra -kendini 1968 Mayıs olaylarının öncülüğünde bulan- Nanterre Üniversitesi öğrencilerine odaklanmıştır.

Jean-Luc Godard: "La Chinoise/Çinli Kız"

Önceki filmi "Masculin-Feminin"de olduğu gibi, gençliğin kentinde artık bir turist değildir, keşfetmenin bir aracı olarak "gerçekliği" kullanmada ısrar eder. Bu nedenle Brecht'ten "realizm şeylerin nasıl gerçek oldukları üzerine değil, ama gerçekten nasıl oldukları üzerinedir" tümcesini aktarır, revizyonizm, devrim, siyaset vb. üzerine sorular sorar, gerçeklik üzerine açıklamalar yapar:

- Doğru bir siyaset uygulamıyorsan, yanlış siyaset uyguluyorsundur. Bilinçli uygulamıyorsan da körü körüne uyguluyorsundur. Mesela o tabakları niye yıkıyorsun? - Temiz olsunlar diye. -Tamam işte Yvonne, her şeyi anlamışsın. - Yani 1967 yılının Fransa'sı da biraz kirli tabaklar gibi mi? - Evet. (...) - Bir sorunu tek bir yönüyle değil, farklı yönleriyle ele almamız gerek. (...)Sanat, görünür olanı yeniden üretmez.O görünür kılar. -Ama yine de estetik etki hayal ürünüdür.- Evet, ama o hayal ürünü olan şey gerçekliğin yansıması değildir.- O yansımanın gerçekliğidir.

Sonuçta "La Chinoise/Çinli Kız" bu filmle propaganda yapmadığı, mücadeleye zaten bağlanmışlar için Brecht tarzında Lehrstücke (öğretici parçalar)

oluşturmaya yöneldiği yeni dönemin filmi olacaktır. Ve Çinli Kız filmi Monaco'nun belirttiğince iki kesin karşıtlık üzerine odaklanacaktır: “Birincisi, eski Fransız soluğu o dönemde Yeni Soldan ayıran çok önemli bir tartışma konusu olan şiddet sorunudur. İkincisi, grupçuk içindeki dayanışma ve sağlamlığın nasıl başarılabileceğidir. Bu sorun 1968 başkaldırısını izleyen yıllarda solun en temel sorunsallarından biri olacaktır” (MONACO, 2006: 185) Gelmekte olan 68 olaylarını Godard bu filme yansıyan öngörüyle haber vermiş olacaktır.

Yusuf Şahin'in “Serçe” adını taşıyan filmi, insanı canından bezdiren ve görevini doğru dürüst yapamayan bir bürokrasi tarafından temsil edilen Nasır diktatörlüğünü eleştirir ve 1967 bozgun nedenleri üstüne sorular yöneltir. Filmden sonra, izleyicinin sokağa döküldüğü saptanır. Yusuf Şahin filmle ilgili olarak “Afrique-Asie” dergisi sinema yazarı Guy Hennebelle'e şunları söyler: “karanlık dönemlerim dışında, filmden filme düşüncelerim ara vermeden ilerledi. Çok uzun süre bulanık fikirlere sahiptim...Siyasal gelişmem çok ağır biçimde oldu. Ülkemizin şimdi bulunduğu durumu aydınlıkla inceleyen eserlerin, Mısır üstüne çeşitli okumaların yardımı da oldu bana.”

Oliver Stone'un JFK filminin gösteriminden sonra JFK 'yı tartışma masasına yatırdığı ve onun Şikago mafyasıyla ilişkisinden, Castro'yu mafya silahşorlerine vurdurtmayı planlamasına dek gizli ya da yüksek sesle söylenemeyen gerçekleri gündeme taşıdığı bilinir. Stone bu konuda şöyle demiştir: “1991'in Mayıs'ında daha çekime başlayalı birkaç hafta olmadan JFK'nın bir film değil bir ulusal güvenlik sorunu olduğunu anladık. Washington Post gazetesi benim JFK cinayetini çarpıtıp sömürdüğümü yazmıştı bile. Bunu yaparken de benim daha sonra altı kez değiştireceğim ilk senaryo taslağıma dayanıyorlardı. WashingtonPost'u tarihi çarpıtığımı iddia eden Chicago Tribune ve Time dergisi izledi.”

John F. Kennedy suikasta uğramadan kısa bir süre önce: 22 Kasım 1963

JFK suikast olayı birçok soruların sorulmasını gerektirmektedir, Stone'da tarihin eski Yunancada “historia”, yani araştırma anlamına geldiğini belirterek (Ocak 1992) *“Herhangi bir sanat biçimi bir olayı yeniden keşfetme hakkına sahiptir”* demektedir. Stone'un tezi şudur: *“Kennedy'nin öldürülmesi ile ABD'nin berbat bir duruma düşmesinin çakışmaları bir rastlantı değildir. 22 Kasım 1963 tarihi içindeki düşmanın ülkenin geleceğini halk ve onun seçilmiş temsilcilerinin elinden aldığı tarihtir. “*

SONUÇ

Günümüzde, tarihsel filmlerin Hollywood tarzı popülerliğinin artışı, bir zamanlar için *umut edişin* ya da Hollywood mitlerini etkisizleştirmenin sineması olan “üçüncü sinema” vb. yeni sinemaların çok az filmle bu savaşıma katıldığının da göstergesidir. Oysa James Monaco'nun da saptadığınca, 1970'li yıllarda Fernando Solanas ve Octavio Getino yayınladıkları bir manifestoda “birinci sinema” -Hollywood ve taklitçileri ile “ikinci sinema”nın- Yeni dalga ya da “auteur”lerin son derece kişisel stili- “üçüncü sinema”yı doğuracağını, bu

sinemanın sistemin asimile edemeyeceği ve onun gereksinimlerine yabancı olan ya da doğrudan ve açıkça sistem ile kavga etmek üzere yapılmış filmlerden oluşan bir özgürlük sineması olacağını öne sürmüştü. Kaldı ki bu anlamda bir başlangıç filmi *Kızgın Fırınların Saati*'ni (La Hora de los Hornos, 1968) yapmışlardı. Getino'ya göre bu film “*özgür olmayan bir ülkede de özgürlük için siyasal savaşım sürecini destekleyen bir filmi üretmenin ve dağıtımına sokmanın mümkün olduğunu*” göstermiştir o günlerde...

“Üçüncü bir sinema”nın beklentileri, yoğun örnekleri olmasa da, Solanas ve Getino'ya göre “*özünde politik ve sistemin ideolojisinin sözcüsüdür.*” Hollywood sineması-hayal fabrikasına özel olan eğlence terimini sorgulayan ve kendini radikal bir çizgiye taşıyan sinemacılar, filmleri ortaya çıkabilmiş midir? Ya da Jean Luc Godard'ın “Doğu Rüzgarı” filminin ortalarına doğru Brezilyalı sinemacı Glauber Rocha'ya simgesel bir sekansla sorduğu gibi, “*Sınıf mücadelenizi böldüğüm için özür dilerim, ama bana politik sinemaya giden yolu gösterebilir misiniz?*” sorusunun yanıt verilebilmiş midir? Gerçi, Rocha filmde önünde, arkasında ve sonra solundaki yolları işaret eder ve şöyle der: “*Bu yol estetik serüven ve felsefi araştırma sinemasıdır, bu yol ise Üçüncü Dünya sinemasıdır-tehlikeli bir sinema, kutsal ve olağanüstü.*”

J. L. Godard'ın yeni içerik-biçim için “sinemayı imha etmek” için çağrıda bulunduğu o anda, Rocha “Brezilya ve Üçüncü Dünyanın geri kalanında sinemayı var etmek” düşüncesindedir.

Yine de beklentinin ruhunu duyumsatan Fransa'da Costas Gavras'nın (Z-Ölümsüz, 1969, Sıkıyönetim, 1973), İtalya'da Francesco Rosi'nin (Salvatore Giuliano-Talihli Gangster, 1962; The Mattei Affair-Mattei Olayı, 1972) ya da ABD'de [James Bridges](#)'ın (The Chine Syndrome/Çin Sendromu, 1979) gibi filmlerden söz edilebilir. Ancak bu özel örnekler dışında Hollywood tarzı, onun izinde bir sinemanın sunacağı fazlaca farklı-yeni bir şey olmayacaktır.

James Bridges: “The Chine Syndrome/Çin Sendromu”

Tarihi farklı okuma ve değerlendirmede yol gösterici Brecht epik kuramından yola çıkan ve **diyalektik bir sinema** için çaba gösteren, “Godard’ın yaptığı gibi düşüncenin eski modellerini yıkan ve ayrı görülmeye alışılmış tinin, toplumun, ekonominin, felsefenin, kültürün, sinemanın ve mantığın alanları arasındaki çok yakın ve doğrudan karşılıklı bağıntıları gösteren bir analiz, yaratacılığı”nın (MONACO, 2006: 243) peşine düşen sinemacının sayısı da sınırlı kalmıştır. Karşısında geçmişinden büyülenmenin dışında artık **büyü** üretemeyen bir sinemanın varlığını kabul etmek; tarihsel olan filmler için bile **geçmişin-nostaljik** büyüünden kurtulabilmek önemli zorluklar taşımaktadır. Günümüzde izleyicinin karşısına çıkartılan tarihsel olduğu savındaki filmlere bakılarak bu zorluğun nasıl olduğu kolayca saptanabilir.

(*) Bu yazı, tarih ve sinema ilişkileri kapsamında diğer konu başlıklarıyla bütünlenen “Sinemada Tarihin Görüntüsü” başlıklı kitapta genişletilmiş biçimiyle yer alacaktır.

KAYNAKÇA

- BAUDRİLLARD, Jean (1988), *Metinler*, Çev: Oğuz Adanır, Ajans Tümer Yayınları, İzmir,
- BENJAMİN, Walter (2001) *Son Bakışta Aşk*, Metis yayınları, İstanbul
- BRECHT, Bertolt, *Sinema Yazıları* (1977), Çev: B. Onaran, Y. Salman, Görsel yayınlar, İstanbul
- BRECHT, Bertolt, (1987), *Sanat Üzerine Yazılar*, Çev: Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul
- CARR, E.H (1987), *Tarih Nedir, İletişim Yayınları*, İstanbul
- CARRİER, Jean Claude (1997), *Sinemanın Gizli Dili, Der Yayınları*, İstanbul
- CASTORİADİS, Cornelliuss (1995), “Entelektüeller ve Tarih”, *Cogito, Barış ve Savaş*, sayı 3, Kış 1995
- COLLİNGWOOD, Robin George (1996), *Tarih Tasarımı*, Gündoğan Yayınevi, İstanbul,
- ELSAESSER, Thomas (1990), “Hollywood Berlin” (*Sight and Sound*), Çev: Sadi Konuralp, 25 Kare, sayı. 27
- FERRO, Marc (1995), *Sinema ve Tarih*, Çev: Turhan Ilgaz, Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık, İstanbul
- LEBLANC, Gérard (1972), “*Lutte idéologique en Luttés en Italie*,” VH 101, No. 9
- MACBEAN, James Roy (2004), “ Fırınların Saati: “Alevlerden Başka Bir Şey Görmesinler”, *Sinemasal*, Güz
- MONACO, James (2006), *Yeni Dalgı, +1 Kitap*, Çev: Ertan Yılmaz, İstanbul
- ORR, John (1997), *Sinema ve Modernlik*, Ark Yayınevi, Ankara
- OSKAY, Ünsal (1984), “Kahraman ve Tragedya açısından Lukacs, Brecht ve Benjamin”, *Yazko Çeviri*, Mart-Nisan
- OSKAY, Ünsal (2000), “Tarih’e Doğru Dürüst Bakmak ve Nostaljinin Katkısı”, *Varlık*, Eylül
- OSKAY, Ünsal (1982), “Walter Benjamin’de Tarih, Kültür ve Fantazya”, *Estetize Edilmiş Yaşam*, Dost Yayınları, Ankara
- QUİNN, Anthony (1995), *Tek Kişilik Tango*, Çev: Hilmi Artan, İnkılap Yayınevi, İstanbul
- MACBEAN, James Roy (2006), *Sinema ve Devrim*, Çev: Ertan yılmaz, Kabalcı Yayınları
- MONACO, James (2002), *Bir Film Nasıl Okunur*, Çev: Ertan Yılmaz, İstanbul,
- PEZZELLA, Mario (2006), [Sinemada Estetik, Dost Kitabevi Yayınları](#), Ankara
- TRAVERSO, Enzo (2005), *Le passé: mode d'emploi. Histoire, mémoire, politique*, La

Fabrique éditions, Paris

WAJDA, Andrej (1986), Sinema Ve Ben, Çev Füsün Anıt, Afa Sinema

YILMAZ, Ertan (1993), Jean-Luc Godard, Gece Yayınları, Ankara

MODERN ROMANIN DEĞİŞİMİ: ANLATIDA ÖZNENİN DÖNÜŞÜMÜ

Yrd. Doç. Dr. Orhan Kemal KOÇAK ^[*]

ÖZET

Edebi anlatı, hikayenin temsil ve tanıklık ettiği çağ ile birlikte eşzamanlı olarak dönüşüm geçirir. Modern romanın prototipi sayılan Odysseus destanında kahraman, geleneksel epik anlatının zaman ve mekan kalıplarını zorlamış, öte yandan yeni ve çok boyutlu bir kahraman türünün ve temas edilebilir bir anlatı evreninin, kısacası modern roman kurgusunun da habercisi olmuştur. Bu, anlatıda “birey-ben”in ortaya çıkışıdır. Oysa yirminci yüzyıl romanında bir başka dönüşüm meydana gelir: Öykü anlatma biçimlerinde köklü farklılaşmalar, zaman ve mekan yanında kahramanı da birbirinden farklı seslere, kimliklere ve boyutlara bölmektedir. Romandaki değişim, onun içinde ortaya çıktığı çağın ruhunun değişimiyle açıklanabilir; çünkü roman, öyküyü esinleyen kentin “parçalı bütün” özelliğini, yani “şimdi”yi taklit etmektedir. Böylece kahramanın yolculuğu, tıpkı bir labirenti andıran kentte, kendini aramaya, her an başkalaşmakta olan bir “ben”in izini sürmeye dönüşür. Çalışmanın son kısmında, Kara Kitap, Yeni Hayat ve Benim Adım Kırmızı isimli üç Orhan Pamuk romanı, yinededikleri ana temalar, kahraman, zaman ve mekan unsurları ile birlikte anlatıdaki değişimi görünür kılmaları nedeniyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebi Anlatı, Roman, Zaman, Mekan, Birey, Kent

ABSTRACT

The literary narration transforms simultaneously in which the era the story represents and witnesses. The hero in Odysseus epic, which is accepted as the prototype of modern novel, had forced the forms of time and space of traditional epic narration and on the other hand it had been the indication of a type of multi dimensional hero, the touchable narrative cosmos, and finally the fiction of modern novel. This is the appearance of “individual” in the story. However another transformation occurs in 20th century’s novel: The radical differentiation in the forms of story-telling divides not only time and space but also the hero into different voices, identities and dimensions. The metamorphosis of novel can be explained with the change of the spirit of the age in which the novel emerges; since the novel inspires the “divided totality” character of the city, in other words it imitates the “present”. Thus the journey of hero in a city which resembles a labyrinth, turns into the investigation of the “self” and the chase of the “self” which metamorphoses at any moment. In last part of the article the three novels of Orhan Pamuk which are “The Black Book”, “The New Life”, “My Name is Red” are touched upon with their repeated elements of main motives, hero, time and space in order to render the transformation of narration apparently.

Keywords: *Literary Narration, Novel, Time, Space, Individual, City*

[*] Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İletişim ve Tasarım Bölümü

GİRİŞ

Hiç kimse İle Özne Ben Arasında Bir Odysseus

Edebi anlatı, başlangıçta bireysel yaratıcılığın değil, kolektif bir düş gücünün ve hafızanın ürünüydü ve aktarımı da yine kolektif bir eyleme, anlatan-dinleyen etkinliğine dayanıyordu. Biçimsel olarak sözlü anlatı, yeryüzünün neredeyse her yerinde benzer kalıplara ve işlevlere indirgenmiş karakterlere ve olaylar zincirine sahiptir ve gelişimini tamamlamış epik anlatı biçimleri yaratmıştır.

Odysseus, bir yandan masalsı anlatı kalıplarının içinde tutsakken, öte yandan bu kalıpların dışına çıkmaya başlayan, şaşırıp yolunu yitirdiği yolculuğunda yazgısıyla didismeye ve "ben" olmaya başlayan roman kahramanını da önceler. Odysseus'un kimliğinde, teslim olmayan, inat eden, kurnazlıklarıyla tanrıları mat eden kahraman olarak serüven kişisi, yiğitliğinin yanında akıl ile donanmaya başlamış olarak karşımıza çıkar.

Odysseus ile, birey olma yolundaki kahramanda belli belirsiz bir "ben" in ortaya çıkmaya başlar. Her defasında tanrılarla didişen, onlara güvenmeyen, kandıran veya kavga eden "söz dinlemez" Odysseus, böylece epik ile roman arasında önemli bir yere yerleşir. Çünkü o, yolunu yazgısının değil, karşı koyma direncinin gerilimiyle, yani "ben" olmanın gerilimiyle şaşırır ve serüven, bir labirentte dönüp durmaya, yolunu aramaya dönüşür. Ama bu yeni "ben"lik, mitlerin kolektif bir varoluşu temsil eden kahramanından, "tanrısal öge karşısına insani ögeyi koyarak" ayrılrsa da, modern anlatı biçimlerindeki kendi serüvenini kendisi yaşayan "birey-ben"den hala çok uzaktır. (Lukacs, 2003: 40)

Poseidon'un oğlu Tepegöz'ün biricik gözünü kör eder ve adını ondan bir söz oyunu ile saklar. Aldatmakla yok olmak arasında iki tercihi vardır. Adını soran Tepegöz'e, Odysseus yerine, Grekçede "hiç kimse" anlamına gelen "Udeis" i verir ve "aslında özne Odysseus, özneyi özne yapan kendi kimliğini yadsır ve

hayatta kalmak için “hiç”liğe intibak eder.” (Horkheimer ve Adorno, 1996: 80-86) Çünkü “ben”lik ile “hiç”lik arasında gidip gelen kahraman, bulunduğu yerden gideceği yolu kendisi seçmeye henüz cesaret edememektedir.

Anlatı Zamansallığı ve Modern Romanın Bireyi

Masalsı anlatı ile romanın ayırt edici temel özelliklerinden biri de zamansallıklarıdır. Masalsı anlatıda öykü, onu dinleyenlerin zamandaş oldukları “bugün”e ait değildir, belirsiz bir geçmişten söz eder. Bu, henüz temas edilebilir bir dünya değildir, böyle bir dünya ise ancak, anlatı zamansallığındaki radikal değişimle, yani roman türünün ortaya çıkışıyla mümkün olabilecektir.

Hegel’in geliştirdiği roman teorisinden yola çıkarsak, modern roman için iki ana ölçüt belirleyebiliriz: 1. Roman kahramanı destansı anlatının kahramanı gibi tek boyutlu değil, olumlu ile olumsuz, “yüce” ile “bayağı”yı, “ciddi” ve “gülünç”ü bir arada taşıyan çok boyutlu bir kahramandır. 2. Kahraman tamamlanmış, gelişmeyen bir kişi de değildir, değişmekte olan bugün ile, değişen ve temas edilebilir zaman içinde, eyleyen bir özne kimliğine sahiptir. (Bakhtin, 2001: 173) Örneğin ilk modern roman örneği sayılan *Don Quijote*’de kahramanımız, kafası geçmiş çağların kahramanlık öyküleriyle dolu olarak sanki kendi öznel zamanı içinde yola çıkar ve yolculuğu, bu öykülerin yaşayabilecekleri bir dünyanın artık var olmadığını öğrendiği “şimdi”nin sınırları içinde son bulur. Çünkü onu serüvenlere sürükleyen şövalye romanlarındaki dünyanın yerinde, başka ve gerçek bir dünya vardır. (Foucault, 1991: 79-81) Bu, “şimdi”nin tamamlanmamış ve her an başkalaşmakta olan dünyasıdır; Don Quijote muğlak ve tamamlanmamış bir dünyada kafasındaki mutlak dünyanın sezgileriyle dolaşır ve yanılgıya düşer, bu yanılgılar bir yandan mizahın kuruluşuna aracılık ederken, romanın alaycı dili “şimdi” üzerindeki sahte gerçeklik katmanlarının alaşağı etmeye yeten eleştirel bir dil de edinir.

“Birey”in, anlatıda kendi kaderiyle kendi zamanı içinde değişime uğrayan kahraman olarak belirmeye başlayan varoluşu, modern roman için gerekli bir ön koşuldur. Epik kahramanın şaşırtmayan tek boyutluluğundan, roman kahramanının çok boyutluluğuna geçişte, anlatı evrenindeki biçimsel ve özsel değişim, kahramanın öyküsüne kaynaklık eden dünyanın değişimine bağlı olarak kahramanın fiziksel olduğu kadar içsel yolculuğunda da dönüştürücü bir hız kazanmaya başlar.

“Şimdi”nin diliyle bir araya gelen anlatan, okuyan ve kahramanın aynı zaman düzleminde yer alması, değişim halindeki dünyanın anlatıda gerçekçi olarak resmedilmesine, soyutlamaların metinselliğe bağlı olarak derinleşmesine yol açmış, anlatı zamansallığındaki değişim, insan zihinselliğindeki değişimle eşanlı olmuştur. Romanın zamansallığı, doğrudan bir “şimdi” ile ilişkilidir ve kahraman da, bu değişim halindeki dünyanın çekim gücüyle hareket eder. Dahası yazar, okur ve kahraman, temsil edilen dünyayla açıkça iç içedir. (Bakhtin, 193-197) Bu iç içelik, öncülüğünü Dickens, Dumas, Hugo, Sue gibi Avrupalı yazarların yaptığı 19. yüzyıl tefrika romanlarında çok daha net olarak gözler önüne serilir: Artan okuryazar kitlesinin ilgisini canlı tutabilmek için yazarlar, sayısız karakterin birbiriyle çelişmeden bir arada bulunduğu anlatılarını, okurların günlük tepki ve taleplerine göre de biçimlendirmişlerdir.

Birey-ben, bağımsız bir “düşsel kahraman” olarak bile var olamadığı bir toplumsal yaşamdan ve onun anlatı biçimlerinden, bireyin öneminin arttığı burjuva toplumuna, “hiç yaşamamış gibi yaşayan” değil, yaşayan, müdahale eden, acı ve kederin yanında, eğlence ve hazzı da bilen, isteyen, düşleyen ve yeniçağın düşünselliğine bağlı olarak her baktığı şeyde nedensellikler ve akli bağlar arayan, daha dünyevi bir insan türünün ortaya çıkmasıyla anlatılarda yerini alabilmiştir.

Roman, epik'in "mesafelendirilmiş" geçmişini yerine, "Yeni Hayat" ve "Yeni İnsan"ın "şimdi"sinde, aklın insan hizmetine sunulduğu ve değişimine tanıklık ettiği yeni kent yaşamının ve onun yeni insanının izlerini kaydetmektedir sayfalarına: İnsan, Benjamin'in deyişiyle, Olympos Dağı'ndaki tanrılar için değil, şimdi kendi kendisi için bir seyirlik malzemeye dönüşmüştür. (Benjamin, 1998: 70)

Aydınlanma, "birey"i yüceltirken, "kişisel onur"u da bireyin temel haklarına dahil etmiştir. Kahraman kimliği sahibi bir "ben"dir artık. Romanın gösterge ve anlamları, olaylar ve nedensellikler, kahraman kimliğinde bir araya gelirken, roman kurgusunda hem kahramanı hem dünyayı iç içe geçmiş, sıkışık bir "mikrokozmos"a dönüştürmüştür. (Belge, 1998: 234)

Modern romanın kahramanı da, aydınlanmanın "ilerlemecilik" ülküsü gibi, hızla ileri atılmış, buharlar saçarak ilerleyen bir lokomotif andırır. Kahraman sanki, hızla akıp giden bir şeyleri yakalamak, çağın başkalaşımına "kendi" olarak katılmak ister. Bu arzulu hamlecilik, onun anlatı süresince hızlı değişiminin yanında, trajik olanla da bir solukta karşılaşmasını gözler önüne serecektir. Ama öte yandan, "karşı konulmaz türdeşleştirici etkileriyle", gündelik yaşam ölçüsüzce hızlanmıştır. Daha, özerk bir kimlik oluşunu yeni yeni duyumsamaya başlamış olan "birey"in izleri, çoktan modern kentin kalabalığında silinmeye başlamıştır. (Benjamin, 1998: 120)

Kent: Aynalar Labirentinden Doğan Parçalı Bütün

Kentteki çok boyutluluk ve çelişkilerin, benzersizliklerin yarattığı gerilimin, aslında görünenin herkes için aynı olmadığını göstermesi açısından, Dickens'in *İki Şehrin Hikayesi*'nin girişinde yazdıkları ilginçtir: "Tüm zamanların en iyisiydi bu... en kötüsü de! Bilgeliğin Çağıydı. Aptallığın çağıydı. İnançların dönemi. İnançsızlığın da. Mevsim Aydınlığın mevsimiydi. Mevsim karanlığın

mevsimiydi. Umudun baharını, umutsuzluğun kışını yaşıyordu. Her şey geleceğindi. Gelecek hiçlikti. Hepimiz Cennete gidiyorduk; ya da tersine, Cehenneme.” (Dickens, 1994: 5) Bu, Dickens’in “Çağ” dediği şeyin, bir başka açıdan ‘zamanın ruhu’nun görselliğidir; her fotoğraf gibi uygarlığınki de kendi “arabı”na, yani aynalar oyununun labirenti kente işte ancak bu kadar benzemektedir. Kent ve insan, birbirinden beslenen, hem tamamlayıcı hem de ayırmalayıcı iki temel kurguya dönüşmüştür. Kent, zenginliğin, soyluluğun ve bilimin gücü yanında, hastalığın, sefaletin ve düşkünlüğün de omuzlarında, bir arada yükselir. “Kentsel alan” sınıflandırılmış “ayrılmayı göstergeler” alanlarına bölünmekte, yeniden üretilen anlamların “derinlemesine” boyut kazandığı, “devasa bir ayıklama ve sınırlama” bütünlüğüyle karşımıza çıkmaktadır (Baudrillard, 2002: 123).

Italo Calvino, *Görünmez Kentler*’inde isimlerini kendi uydurduğu ellinin üzerinde kenti, Marco Polo’nun ağzından, yaşadığı kentten başka yer görmemiş Kubilay Han’a anlatır. Bu kent adları Diomira, İsidora, Dorotea, Zaira, Anastasia, Tamara, Zora, Despina, vd. gibi yeryüzünde tarihin ve coğrafyaların pek çoğuna göndermeler yapan, kadın adlarıdır (Calvino, 1990). Kentler, daha isminden başlayarak, kahramanın yalnızca hayaliyle avunabileceği bir arzu nesnesine dönüşmüştür. Anlatının sonunda, aslında anlatılan her bir kentin, sanki bir resim paletindeki boya katmanları kadar çoğalmış ve üst üste gelmiş, yine aynı kentin katmanları olduğu hissini ediniriz. Anlatılan, parçalara ayrılmış ve “şizoidçe” algılanan, modern kentin üst üste binen, çok olanaklı ve herkesin bir başka katmanının zamanını ve mekânını algıladığı parçasıdır.

Calvino, çağımızın parçalarıyla birbirine değmeyecek kadar uzak gibi duran, ama bir o kadar da iç içe geçmiş olan kentini öykülemiştir. Göstergeler çoğalıp parçalara bölündükçe, “kent imgesi aynı çerçevede bir araya gelir ve var olmaya başlar” (Calvino, 1990: 29).

Geleneksel roman biçimlerinden belirgin bir kopuşun görülebileceği yeni anlatılarda kent, hem kaynaşıp hem bulanıklaşan pek çok olanaksız parçayı bir araya getirirken, bütünlüklü bir yapı sergilemez. Bir imgeler bolluğu içinde yaşayan kahraman, imgelere bölünmüş ve bir aynalar oyununun yarattığı yansımalarla çoğalmış bir dünyada yaşamaktadır (Calvino, 1991: 76-77). Biricikliğin peşindeki kahraman için kent dokusu, parçalara bölünmüş bir "sınavlar labirenti"ne dönüşünce, kahraman da, seyrelip parçalara bölünür. Çünkü roman gerçekliği, tıpkı Uzakdoğu resimlerinde görüntünün aynı anda birkaç başka açıdan ve bir arada resmedilmesi gibi, birçok gerçekliğin farklı katmanlarından meydana geldiği iddiasındadır.

Kahramanın Uçucu Bir Benlik Peşindeki Yolculuğu ve Geleneksel Anlatıda Ayrışma

J. L. Borges, panteist* bir din bilimciye dayanarak, yeryüzünde ne kadar İncil okuru varsa, o kadar da İncil olduğunu, bir Musevi din adamının buna, 'tanrının kutsal kitabı, her kulu için ayrı ayrı yazdığını' eklediğini söyler. (Borges, 1994: 81) Baktığımız ve bizi her gün yeni baştan yapan dünya gibi, romanın dili de çoğalır, dillere bölünür. Faulkner'in *Döşegimde Ölürlen* romanında, anlatı öznelere, anlatı dili monologlarla öznel tarihlere dönüşürken, gerçeğin göreceliliği öne çıkar. Aynı olayın pek çok farklı bakış açısıyla ve geri dönüşlerle anlatıldığı bir diğer örnek, Japon yazar Ryunosuke Akutagawa'nın *Ormanda* adlı öyküsüdür. Bir samuray öldürülür, samurayın karısı, bir haydut, bir oduncu, bir polis, hatta bir medyum aracılığıyla konuşan ölmüş samurayın ruhu bu olayı mahkemede, diğer öykülerle taban tabana zıt, bambaşka kurgularla anlatırlar. (Akutagawa, 1966: 17-34) Ama her biri aynı derecede inandırıcı olan

* Kökleri Antik Yunan Felsefesi'nde bulunan Panteizm, tanrının bir bütün olarak evrenin tamamına içkin olduğu yorumudur, yaşamını tek tanrılı dinlerde farklı biçimlerde sürdürmüştür. Bu konuda daha fazla bilgi için, bkz., Hançerlioğlu, 1996: 199-200)

öykülerden hiçbiri, bizi kendine yakın hissettirmez ve şüphede bırakır; çünkü birçok gerçeğin ya da ona benzeyenin katmanlarından oluşan gerçeklik, öyküyü bir arada tutan her bir parça kadar çoğalmış, merkezsizleşmiştir. Kahramanın önünde, kesinliklerin silindiği, izlerin belirsizleşmeye başladığı ve onu içine almaya başlayan, her an değişen bir renkler ve sesler labirenti açılmaktadır.

Joyce, *Ulysses*'in bir ön taslağı sayabileceğimiz *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*'nde kahramanına Stephen Dedalus adını vermiştir. (Joyce, 1994) *Dae Dalus* Yunan Mitolojisinde, Girit Kralı'nın bir labirente hapsedtiği İkarus'un babasının adıdır. Sonradan gelen Ulysses metnini de göz önünde bulundurduğumuzda, kahraman yaşadığı dünyada, aile, din ve ulusun ezici etkileri altında bir labirente gibidir. Odysseus'un yolculuğu gibi pek çok konaktan geçer, deneyimleri onu değiştirir. Anlatının sonunda Dedalus, labirentten çıkışının, ancak sanatçı gibi kanatlar takınarak olacağına karar verir, böylece kişinin "ben" peşindeki yolculuğu, aklileştirilmiş bir sona ulaşır. Ama bu çözüm de, avangard'ın düşüşünü, İkarus'un düşüşü gibi bir paradoks ile bağlar: "Şimdi"den kaçış yolu, gerçeklikte kahramanı kestirme bir yoldan, yine labirentin karanlık merkezine ulaştırır.

İletişim araçları, "dünyayı imgelere dönüştürmek" ve tıpkı bakışan bir sürü aynanın yol açtığı yanılsamayla bu dünyayı parçalayarak çoğaltmak işlevine sahiptir. Oluşmasına katkıda bulunduğu bu "imgeler bulutu", "birey-ben"i de bir parçası olduğu dünya gibi parçalara ayrılmış, dağınık, çözülen ve uçucu bir belirsizliğin, ama son raddesinde "şiiirsel bir muğlaklığın" (Calvino, 1991, s. 76-82) meydana çıkışına da aracılık etmektedir. Şimdi kahraman, yüz yüze geldiği gerçeklikleri, "sahip olduğu benlik parçalarından herhangi bir ile kavramaya çalışmaktadır." (Harvey, 2003: 64) Romanın zamansallığındaki eş anlılık ve kahramanın tek boyutluluktan çok boyutluluğa geçişi bir araya gelmesi olanaksız katmanları saydamlılaştırmış, anlatı ise bu katmanlar arasında yeni bir zaman ve kimlik kurgusu inşa edebilme yeteneği edinmiştir.

Orhan Pamuk Romanında Kahramanın “Ben” Arayışı

Modern anlatılardan kopuş, yeni ve parçalanmış anlatı evrenlerinin süreksizlik ve gelip geçiciliğe, yeniden yapıp bozulan dillere, öznesiz ve merkezsiz metinlere, nostaljiye, amaçsızlık ve hedefsizliğe, zaman ve mekan kaymalarına, yalnızca dışından okunabilen köksüz, etkisiz nesnelere de söz veren yeni bir anlatı alanına geçişi ifade eder. Metinde yazarın ve öznelere “iktidar”larının kırılmalarına uğradığı bu yeni alan, diğer “modernizm”lerin sorgulayamadığı, sesine kulak kabartmadığı “sunulamayan”ın peşine düştüğü iddiasındadır. Bunu yaparken, eklektizmden, kolajdan, pastişten, metinler kurmak için başka tarihsel ya da edebi, hatta popüler metinlerden yararlanır. Olanaksızların bir aradılığı metne dahil edilir; edebi kategorilerin reddedildiği, paradoksu çözme niyeti, veya belirgin bir hedef/amaç yerine “oyun”un tercih edildiği edebi kurgu, “şizoid” bir özellik sergiler.

Anlatıda özne, kalıcılık ya da gerçek peşinde koşmaz, böyle bir niyeti de yoktur, olsa olsa bir oyundur anlatı, kimse için bir araç, ya da bir amaç değildir. Kuralları yazar tarafından konulan, ya da kural konmayan bu oyunda, beklenmedik gelişmeler serüveni sekteye uğratmak şöyle dursun, kahramanın anlatıda yeni katmanlara yeni kimlikler edinerek nüfuz etmesi için yeni kapılar açar.

Günümüz anlatılarının "şimdi" kurgusu, söylensi bir "dün"den koparılmış parçaları, modernizmin "bir araya gelmesi olanaklı olmayan" dünyalarını da parçalayarak yan yana getirir ve yineler. Hiyerarşik bir düzenle kurulmayan karakterlerin çok sesliliği, yeni bir dil oluşturmak için "modern"i parçalara ayırırken bu parçalardan kendi eklektik dilini de yeniden üretir.

Örneğin Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ında, romanın bölümlerini, karakterlerden biri olan köşe yazarı Celal'in gazetede çıkmış kimi yazıları oluşturur. (Pamuk,

1990) Temalar uyku, apartmanlar ya da gelecekte geçen suları çekilmiş bir İstanbul Boğazı üzerinedir ve asıl metinle ilişkilidirler. Bölümler bir sinema oyuncusunun repliğinden Mesnevi'ye, bir roman alıntısından gazete röportajında sarf edilmiş bir söze kadar, pek çok epigrafla açılır. Roman'ın kahramanı Galip, bir başka Odysseus öyküsünü andıran kentteki yolculuğu boyunca, iki kayıp kişiyi (Rüya ve Celal) arar ve aslında bu iki kişinin var olup olmadığından, hatta köşe yazılarını "Celal" takma ismiyle Galip'in kendisinin yazıp yazmadığından emin olamayız. Roman hep başkası olmak istediği, ya da öyle görüldüğü için asla kendisi olamamış insanların öykülerini anlatır. Romanın bölümlerinden biri, kendisi olmayı dert edinmiş bir şehzade üzerinedir. Şehzade ömrünü bildiklerinden, biriktirdiklerinden, anılarından, alışkanlıklarından, çevresini sarmalayan eşyalardan kurtulmaya ve kendisi olmaya harcar, niyeti hem yaşama çevresini hem zihinselliğini örten bu kalın tortuyu kazımak, onların altında bulmayı arzuladığı “ben”e ulaşmaktır. Öykünün başında, kahramanın kurtulmaya çabaladığı kimliğin bireysel bir kimlik olduğunu zannederiz, oysa onu rahatsız eden, bir kolektif doğulu kimliğidir, batının bilgi ve deneyimlerinden beslenen, melez ve huzursuz bir kimliktir bu. Pamuk, diğer romanları *Yeni Hayat* ve *Benim Adım Kırmızı*'da da aynı temayı yineler. (Pamuk, 1998a ve 1998b). Kahramanlar, olduklarını zannettikleri kişi olmadıklarını fark ederler bir noktada, bu farkındalık, kahramanın ızdırabını katmerlendirir ve arayış, yani yolculuk başlar. Roman kurgusu, tıpkı labirentin odaları gibi, birbirinden bağımsız epizotlara bölünmüş, içine aldığı kahramanı o anın dokusuna benzemeye, uyum sağlamaya davet etmektedir. Kahraman aslında kendini bulmak için yola çıktığını anlar yolun sonunda. Bu durum Calvino'nun *Varolmayan Şövalye* kurgusunun (Calvino, 1985) tersyüz edilmiş hali gibidir. Tek eksiği bir türlü sahip olamadığı bedeni olan Varolmayan Şövalye yerine, varlığından şüphe duymadığımız, ama o olduğundan emin olmadığımız kahraman, sahip olduğu kimliklerin, kendisi de kuşkuludur. Pamuk, bu temayı anlatısının bölümlerinde yineler ve bir ana temaya dönüştürür.

Aslında yazar da, öykünün de tek ve bütünlüklü bir "görünen"in ötesinde anlamlar barındırdığının ipucunu verir ve tek boyutlu okumalara eğilimli oluşu yüzünden, zaman zaman metne müdahale edip okuru şöyle uyarır: "*Ressamın tatlı bir şakayla, kör bir dilencinin eline tutuşturduğu bir kara kitap, aynada ikiye ayrılmış, iki anlamlı, iki hikayeli bir kitaba dönüşüyor, birinci duvara dönüldüğünde kitabın baştan sona tek bir kitap olduğu, esrarın da içinde kaybolduğu anlaşılıyordu.*" (Pamuk, 1990: 370) Romanın cismani varlığı bile, gelecekte onu elinde tutması muhtemel görmez bir okurun elinde resmedilerek, romanı meydana getiren bir parçaya dönüşmüştür.

Anlatı zamansallığı, sanki "an"ları görünmeyen, ama güçlü kılcal yollarla birbirine açar. Kahraman bu kılcal yollardan, seyreilmiş bir uçuculuğa dönüşen kimliğiyle geçmekte, anlatı katmanları arasında gezinmektedir. Kurgusal ve gerçek mekanlar, isimler, modern anlatıların zamansallığından başkalaşmış "an"lar üst üste gelirken, anlatı katmanları bazen bir an için bile olsa, görünüp kaybolurlar. Pamuk'un "en iyimser romanım" dediği *Yeni Hayat*'ta kahraman sanki biz faniler arasına karışmış bir melektir. Yine biz fanilere nasip olmayacak bir bakışla, gündelik gerçekliğin perdesini aralayıp, sanki birbirinden bağımsız pek çok "şimdi"ye sıkışmış kasvetli bir huzursuzluğu, tek tek görünür kılar. Bu bakış zaman zaman "öteki"nin gözünden "ben"i de görür gibidir. Kahraman, kendisinin de başka bir kimlikle var olabileceği, daha doğrusu öznesi olmaktan huzur duyabileceği bir kimliği, bir yeni hayatı arar bu perdenin arkasında. Kendisi olmaktan başka derdi olmayan kahraman, daha doğrusu kendisinden başka her şey olan kahraman, merkezdeki "ben"e adım adım yaklaşır. Dante'nin *Yeni Hayat*'ta kavuşamadığı, dokunulmaz ve seyirlik bir aşkla anlattığı sevgilisi Beatrice, *İlahi Komedya*'da Cennet'i ziyaret ettiğinde ona yol gösteren bir melek olarak karşımıza çıkarken, Orhan Pamuk'un *Yeni Hayat*'ında sevgili Canan, tıpkı Dante gibi, kahramanın kavuşamadığı, ona yolculuklarının büyük çoğunluğunda

"aydınlık teni" ve "belirgin bir inceliğe sahip boynu" ile eşlik eden, ve apansız ortadan kaybolan kılavuz bir melek gibidir.

Kahramanın kırılmış birçok aynada çoğalmış olarak izlediği kendi yolculuğu, "ben"liğin arandığı bir labirentte ilerleyiş gibidir. Tehlikeli bölgelerden başka kimliklere bürünerek geçer ve hayatta kalır. Ama yolculuğunda kimliği, parçalara ayrılmak yerine, labirentin merkezine çekildikçe git gide seyrelişmiş, meleksi bir uçuculuğa dönüşmüştür. Her an başkalaşan, belirsizleşen, silinen "şimdi", kahraman üzerinde tasarım yapana dek eskir ve uçar. Kahraman, ona tutunmak, dokunmak şöyle dursun, onun uçuculuğuna kapılarak anlatının merkezine doğru çekilir. Kahraman, bilinçdışı bir yolculukta kendini izler gibidir, "ben"in pek çok parçaya bölünmüş hallerini seyreder, tutarlılık aranabilecek dil de, görüntüler gibi parçalanmıştır. Anlatı, bütünü oluşturan çoksesli, ama ortak tarihselliği olan parçalardan bir tümlük kurmaz.

Benim Adım Kırmızı ise, her biri bir başka nedenle aşk romanı, polisiye, gerilim, tarihi roman, vd., sayılabilecek özellikler sergiler. Bölümlerden birinde erotizm, diğerinde etik bir söylem ağırlık kazanabilir; bir bölümde konuşmacı "iman" ile konuşurken, diğer bölümde "tanrı ile arası ezelden beri açık olan" şeytan sözü alabilir. Ya da bir bölümde minyatür sanatına dair incelikli bir dil ile estetik, tarihsel bilgiler derinlemesine verilirken, hemen sonraki bölümde bir minyatürden konuşan bir at, açık saçık sözler edebilir.

Romanda, modern roman anlatısına has "özne", metne dağılarak çoğalmıştır. Romanın, içlerinde takma adlar kullanan karakterler, bohçacı bir kadın, bir kağıda çiziktirilmiş köpek resmi, ölüm, kalp bir para, şeytan, kırmızı rengi ve katilin de bulunduğu 17 farklı, birinci tekil anlatıcısı vardır. Her biri kendi dünyasını ve tanık olduklarını kendi bakış açısıyla anlatan romanın, ortak bir dil yerine çok dilli bir yapısı vardır. Bir ceset konuştuğunda acılı, hüznölüdür söyledikleri. Ama biraz sonra, dili de dişleri kadar sivri bir köpek eskizi

konuşmaya başlar: "*Bir köpeğim ben ve sizler benim kadar makul yaratıklar olmadığınız için, 'hiç köpek konuşur mu' diyorsunuz. Ama öte yandan, ölülerin konuştuğu, kahramanların bilmedikleri kelimeler kullandığı bir hikayeye inanır gözüküyorsunuz. Köpekler konuşur, ama dinlemesini bilene*" der. (Pamuk, 1998b: 18) Sonradan tüm bu dillerin, bir kahvede hikayeler anlatan bir meddaha ait olduğunu öğreniriz. Geleneksel meddahlık sanatı da, tıpkı Mesnevi'den, ya da Şeyh Galip Divanı'ndan çıkmış gibi kurulmuş olan "kıssa"lı öykülere benzeyen bölümlerde olduğu gibi, bir öykü anlatma aracına dönüştürülerek yeniden işlev kazanmış bir anlatım tekniği olarak kullanılmıştır.

Geleneksel edebi metinlerde insan dışı bir nesne, ancak büyülenmiş olarak dile gelip özneleşir. Masalların ya da çağdaş fantastik metinlerin insan-ötesi varlıklarının dile gelişleri olağandır. *Benim adım Kırmızı*'da ise pek çok özne, büyülu bir dil kullanmadan, gündelik, alaycı, iğneleyici, hatta kaba sayılan bir dille konuşur. Yazar, romanın evrenini oluşturan her unsura, iyi-kötü, güçlü-güçsüz, gerçek-düşsel, ayrımı yapmadan eşitlikçi davranmış, söz hakkı vermiştir. Örneğin şeytan söze; "*Elbette, ben söyledim diye tam tersine inanmaya hazır olduğunuzu biliyorum, ama... Kuran-ı Kerim'de elli iki kere geçen adımın, en çok anılan adlardan biri olduğunu bilirsiniz*" diye başlar. (Pamuk, 1998b: 330)

Roman, karıştıklıkların bile eşitçe söz alabildikleri, geleneksel bir etik tutum takınmayan, ya da bu türden çözümlemelere girişmeyen bir yere koyar kendini. Bir roman öznesi olma durumu, canlıdan cansıza, dünyadan fizik-ötesine kadar yayılmış, o "an"ı oluşturan tüm zamansal ve mekansal katmanlar eşitlikçi bir dille konuşmaya başlamışlardır. Örneğin bir sahte para konuşmaya başladığında, basıldığı günden şu anda konuştuğu yere kadar başından geçenleri, değiştirdiği elleri anlatırken, bir 16. yüzyıl Osmanlı iktisadının da resmini çizer, hatta bu iktisat tarihini edebi anlatının bir parçası yapar.

Romanın çoksesliliği, harcında başka tarihselliklerin bulunduğu parçaları, ait oldukları asıl katmandan alıp, kurallarını kendi koyduğu bir "oyun"a dahil eder ve bu yüzden bileşimi bir kolajı andırır. Konuşan her özne, aynı zamanda kendi zaman boyutunun "an"lık sesidir. Kesin bir siyah/beyaz ikiliği yoktur, çok seslilik, herhangi bir zaman diliminin "hem öyle-hem böyle" olabilmesine olanak sağlar. Aynı zamanda metin, gerçek ile metafizik arasında bir tercihte bulunmaz. Bir yandan romanın kuruluşunu sağlayan, dönemin Osmanlı toplumuna dair tarihsel, sosyolojik bilgiler, minyatür sanatına ait yoğun bilimsel detaylar, insan doğasının gerçekçi sunumu gibi gerçeklikler, öte yandan romanda söz alıp konuşan öznelerin gerçeküstü boyutları birbirleri ile eşitlenerek romanın dilini tutuklaştırmayan bir düzenle yönetilirler.

Metnin çoksesliliği, onun kaotik bir görünüme bürünmesine izin vermez. *Benim Adım Kırmızı*, kendi ekseninde yine kendisiyle uyumlu, ama özgür bir dil tutturmuştur. Bu yanıyla metin, özneleri, "dün" ya da "şimdi"den, bir başka "şimdi"yi kurmak için, parçalara ayırarak dönüştürürken, onları kendi sesleriyle konuşmaları için "şimdi"nin dışında bir boyuttan konuşuyormuş gibi rahatça konuşabilmelerine izin verir. Roman, aynı tema çerçevesinde, her biri güçlüce duyulabilen anlamlı sesler çıkaran birer müzik aleti, ya da bir resmi meydana getiren tüm bağımsız detayların toplamda var ettiği görsellik gibi çoksesli ve çok renklidir.

SONUÇ

Döneminin görselliğine işaret ve tanıklık eden "özel" bir iletişim formu olarak roman, nesnel gerçeklik katmanlarına karşılık, birbirini olumsuzlayıp bütünleşemeyen öznel hikaye parçalarına bölünmüş ve bu özelliğiyle anlatı dili ayrıışmış bir bütünlük sergileyen benliğin tümlüğü ya da güçlü zenginliği aksine, her bir parçası kahramanın dışında tasarlanmış benlikler halinde çoğalmıştır. "Şimdi"nin merkezinden yola çıkıp, tam da onun merkezinde korunaksız kalan

ve her an başkalaşmakta olan dünyanın çekimiyle başkalaşan kahraman, birbirinden bağımsız gibi duran epizotlara bölünmüş, içine aldığı kahramanı o odanın dokusuna benzemeye, ona uyum sağlamaya davet eden, dahası ona bu anı biçimlendirme olanağı da sunduğu yanılsaması yaratan bir “şimdi”nin etrafında dönüp durmaktadır. Şimdi bir reklam filmi, ya da gazete manşeti kadar hızlı, birikmeden ama zihninizde ortak bir resmin kalın hatların güçlendirecek kadar yoğun bir parlamayla görünüp kaybolan sahnelerde kahraman, bilinçdışı bir yolculukta pek çok parçaya bölünmüş hallerdeki kendini izler gibidir.

Campbell, “bilinç ile bilinçdışı arasındaki iletişim kesilmiştir” der; her şeyi kendi merkezine toplayan “ben” ne tarafından çekildiğini bilmeden, o bilmediği “şey”e doğru hareket etmektedir. (Campbell, 2000: 431) Kendisini esinleyen dünya gibi parçalara bölünen anlatı, katmanlarını incelmış kılcal yollarla birbirine bağlarken, kahraman, sahip olamadığı, peşinden sürüklendiği uçucu kimliklerin ardında, romanın kurduğu evrenin merkezine doğru, uyurgezer bir melek gibi, seyreterek sürüklenir. Çünkü dünya, her bir parçası birbirini gören, ama birbirinden düşünüş ve etki düzeyinde etkileşimlerden uzaklaşan mikrokozmoslara bölünürken, bu yeni ve geçici çekim merkezlerinde, her an başkalaşan milyonlarca gözü olan ve ne kadar yakından bakarsa o kadar az şey gören bir büyük göze dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

Akutagawa, Ryunosuke '*Ormanda*', **Raşomon**, Çev. Tarık Dursun K., Bilgi Yay., 1. Basım, Ankara, 1966

Bakhtin, Mikhail **Karnaval**dan **Romana**, Çev. Cem Soydemir, 1. Baskı, Der. Sibel Irzık, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001

Baudrillard, Jean **Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm**, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002

Belge, Murat **Edebiyat Üstüne Yazılar**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

- Benjamin, Walter **Pasajlar**, Çev. Ahmet Cemal, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998
- Borges, Jorge Luis **Yedi Gece**, Çev. Celal Üster, 1. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 1994
- Calvino, Italo **Amerika Dersleri**, Çev. Kemal Atakay, Can Yay., İstanbul, 1991
- Calvino, Italo **Görünmez Kentler**, Çev. Işıl Saatçioęlu, Remzi Kit., İstanbul, 1990
- Calvino, Italo **Varolmayan Şövalye**, Çev. Gül Işık, Ada Yay., İstanbul, 1985
- Campbell, Joseph **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, Çev. Sabri Gürses, 1. Baskı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000
- Dickens, Charles **İki Şehrin Hikayesi**, “Çağ”, Çev. Füsün Elioęlu, 5. Basım, Oda Yayınları, İstanbul, 1994
- Foucault, Michel **Kelimeler ve Şeyler**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994
- Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Sözlüęü**, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996
- Horkheimer, Max ve Adorno, Theodor W. **Aydınlanmanın Diyalektięi I**, Çev. Oğuz Özügül, 1. Baskı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 1996
- Joyce, James **Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi**, Çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 1994
- Lukacs, Georg **Roman Kuramı**, Çev. Cem Soydemir, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003
- Pamuk, Orhan **Benim Adım Kırmızı**, İletişim Yayınları, 1. B., İstanbul, 1998
- Pamuk, Orhan **Kara Kitap**, Can Yayınları, 1. B., İstanbul, 1990
- Pamuk, Orhan **Yeni Hayat**, İletişim Yayınları, 43. B., İstanbul, 1998

MODERN SANATTA KADIN İMGESİ

Yrd. Doç. Dr. Aytül PAPİLA^[*]

ÖZET

Kadın bedeni, sanatın temel konularından biridir. Günümüze gelebilmiş en eski sanat eserinden çağdaş sanata kadar, kadın bedeninin betimlenişi ve betimlemelerin taşıdığı anlamlar, sanat tarihi boyunca değişkenlik göstermiştir.

Batı toplumlarında büyük değişimlerin yaşandığı 20. yüzyılda sanat ve kadın imgesi de değişime uğramıştır.

Bu makalede, 1900-1980 yılları arasında, Batı resim sanatındaki kadın imgesi, tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte incelenmektedir. Kadın imgesini yansıtan figüratif resimler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kadın imgesi, modern sanat

ABSTRACT

Woman body has been a leading theme of the art. From the ancient works of art to the contemporary period, the depiction of the woman body and the meanings of these depictions have showed varieties.

The Western societies faced with important changes during the 20th century, and these changes affected the art and the woman image.

This essay discusses the woman image in Western paintings, with its historical and sociological dimensions, from the beginning of the 20th century to the 1980's. The emphasis is on the figurative paintings that have the quality of reflecting the woman image.

Keywords: Woman image, modern art,

^[*] Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

GİRİŞ

BATI SANATINDA KADIN İMGESİNE GENEL BİR BAKIŞ

İlk sanat eserlerinde doğurganlık simgesi olan Ana Tanrıça-kadın imgesi, insan topluluklarının toprağa yerleşimi ve ilk uygarlıkların ortaya çıkmasıyla dönüşüme uğramıştır. Erkek tanrının yanında bir süre varlığını sürdüren Ana Tanrıça, zaman içerisinde ikincil bir figüre dönüşür. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışından sonra, kadın imgesi, yeniden yorumlanmıştır. Yahudilik ve İslamiyet'in figüratif betimlemeden kaçınmasına karşın, Hristiyanlığın, görsel sanatları kendi öğretisini yaymak için kullanması nedeniyle, temel olarak iki kadın imgesi oluşmuştur. İdeal, kutsal anne Meryem Ana ve tövbekar Maria Magdalena. Ortaçağ Avrupa'sının üst sınıfına ait kadınları, Meryem Ana imgesinin izinde betimlenmişlerdir. Çıplaklık, günahkârlıkla eşdeğer tutulmuş ve çıplak kadın imgesi, cehennemde cezalandırılanları simgelemiştir.

Avrupa'nın ekonomik ve kültürel yapısını değiştiren Rönesans döneminde, Hümanizm felsefesinin etkisiyle, kadın imgesinin zenginleştiğini görürüz. Burjuva ve arsitokrat kadın imgeleri, "seçkinliği ve ayrıcalıklı olmayı" yansıtırken, mitolojik öykülerin betimlendiği resimlerdeki çıplak kadın imgeleri, yaşamın güzelliğiyle birlikte, "bedenin günaha çağrısını" ifade eder. Kadın imgesinin bu kısıtlı ifade biçimleri, Caravaggio gibi istisnai sanatçıların dışında, 19. yüzyıla kadar devam eder. Barok dönemin ve Gerçekçiliğin en büyük sanatçılarından Caravaggio, döneminin toplumsal eşitsizliklerinin altını çizdiği eserlerinde, Meryem Ana ve Maria Magdalena'yı fakir İtalyan kadınlarını model alarak betimler.

Romantik dönemde, Oryantalizm'in etkisiyle, egzotik, cinsel nesne olarak Doğu kadını Batı resim sanatına girer.

19. yüzyılda yaşanan endüstri devrimi, işçi sınıfını ortaya çıkarır. Bu dönemde yükselişe geçen Gerçekçilik akımının sanatçıları, çalışan alt sınıf kadınlarının gerçekçi betimlemelerini yapar.

20.yüzyıla kadar, üst toplumsal sınıfın kadınları edilgen konumlarda, alt sınıfların kadınlarıysa çalışırken betimlenir. Ingres'in Madame Moitessier (Resim 1) resminde olduğu gibi üst sınıfın şişman, beyaz tenli kadınları, zengin iç mekânlar ya da manzara içerisinde, konformizmi simgeleyen pozlarıyla, ailelerinin erkek bireylerinin sahip olduğu (maddi, siyasi, dini, v.b.) her türlü gücü yansıtırken, çalışırken betimlenen alt sınıfa ait kadın imgeleri, Millet'in "Başak Toplayan Kadınlar" resmindeki gibi (Resim 2), çalışmanın bu sınıfın kadınlarının görevi olduğunu ifade eder.

Sanayileşmenin getirdiği makineleşme, sanatsal üretimi de değiştirir. Fotoğraf makinesinin bulunmasıyla, resim sanatının birinci işlevi olarak görülen gerçeği kopyalama işlevi önemsizleşir ve sanatçılar yeni görme biçimleri geliştirmek durumunda kalırlar.

MODERN SANATTA KADIN İMGESİ

20. yüzyıla damgasını vuran Modernleşme, 18. yüzyılda başlayan bilim devrimini izleyen 19. yüzyıldaki endüstri devriminin etkisiyle yeni sosyo-ekonomik yapıların ortaya çıkışı olarak açıklanabilir. 20. yüzyılda, atom fiziği, elektrik teknolojisi, makineleşmiş üretim, uçak ve otomobilin üretimi ve yaygınlaşması gibi bilimsel ve teknolojik gelişmeler, Batının tüm ekonomik ve toplumsal yapısını değiştirir.

Batı modernizminin getirdiği toplumsal değişim içerisinde, sanat da kendinden önceki tüm anlatım biçimlerini reddetmiş ve modern yaşamın karmaşasını ve radikal değişimini anlatacak biçimlere yönelmiştir.

Modern sanatın ilk akımı olarak kabul edilen Fovizm akımı, İzlenimcilik sonrasının ifadeci renk tekniği ve ilkel sanatın saf biçimlerinden etkilenmiş, rengi betimleyici işlevinden koparan bir görsel teknik geliştirmiştir. Henri Matisse'in 1910 yılında yaptığı Dans adlı resmi, (Resim 3), dünya üzerinde dans eden kadın ve erkek figürlerinin eşitlikçi bir anlayışla yerleştirildiği basit görsel dili ve güçlü renk kullanımıyla dikkat çekmektedir. Bu eserde insan olmanın getirdiği eşitliğin, cinsiyet ayrımı olmaksızın vurgulanması, 20. yüzyılda ulaşılmak istenen demokrasiyi yansıtmaktadır.

Modern sanatın ilk büyük akımlarından biri olan, Alman Dışavurumculuğu, I. Dünya savaşı öncesi Alman toplumunun yaşadığı bunalımın bir sonucudur. Gelecekleri hakkında endişeli olan genç Alman sanatçılar, ülkelerindeki aydınların yeni toplumsal düzen arayışlarını Faşizm, Sosyalizm ve Anarşizm tartışmalarını izlemektedirler. Alman Dışavurumculuğunun görsel dili, Alman Romantizmi, İzlenimcilik sonrası ressamların eserleri, Fovizm'in renk tekniğinin ve Kuzey sanatının gizemciliğinin birleşimiyle doğmuştur. Sanatçılar, iç dünyalarını, şehir yaşamının getirdiği mutsuzluğu ve savaşın yarattığı karamsarlık ve geleceğe dair umutlarının yok oluşunu, çarpıcı renk kullanımı ve biçim bozma ile ifade etmişlerdir. Bu makalede incelenen Dışavurumcu sanat eserleri, 20. yüzyılın başında, Alman toplumunun farklı sınıflarından kadın imgelerini yansıtmaktadır.

Akımın öncüsü Ernst Ludwig Krichner, "Sanatçı Marcella" resminde, (Resim 4), yeni kadın sanatçı imgesini görselleştirmiştir. İç giysisiyle bir kanepede otururken gösterilen kadın figürü, dalgın ve hüzünlü yüz ifadesiyle dikkat çekmektedir. Dışavurumcu resim tekniğinin güçlü renkleri ve kalın fırça darbeleri, resmin duygusal atmosferini yaratmaktadır. 19. yüzyılın Burjuva kökenli kadın ressamların üst sınıftan olduklarını yansıtan giysileriyle betimlendikleri portrelerden sonra, bu resimdeki kadın sanatçı, Bohem yaşamın

getirdiği düzensizlik içerisinde, vücudunu ve iç dünyasını betimleyen anlatım biçimiyle, daha derin ve etkileyici bir kadın sanatçı imgesini yansıtmaktadır.

Modern yaşam, Batı'nın büyük şehirlerini, bilimsel, teknolojik, kültürel ve sanatsal her türlü üretimin merkezlerine dönüştürmüştür. Şehir yaşamında önce çekirdek ailenin, daha sonra yalnız yaşayan bireylerin ortaya çıkışı, kadın ve erkeklerin toplumsal rollerinde ve ihtiyaçlarında değişikliklere yol açar. Kirchner'in Berlin'den Cadde Görüntüsü resmi (Resim 5), içinde barındırdığı, ilkel sanata yakın, uzatılarak deforme edilmiş, kötülük ve yabancılığın karışımı ifadeleri barındıran kadın ve erkek figürlerinden oluşmaktadır. Bu resimde, ilkel ya da vahşi yanı öne çıkarılarak, kötülüğe yatkınlığı vurgulanan şehirli kadın imgesi, aynı zamanda, modern şehir yaşamının özgürlüğünün içerisinde insan ruhunun çirkin yanlarının ortaya çıkışını anlatmaktadır.

Alman Dışavurumculuğunun iki büyük kadın sanatçısının kadına bakışı farklılık göstermektedir. Gabriele Münter, "Teknede" resminde (Resim 6), burjuva kadınlarını, ayrıcalıklarının simgesi olan konformizm içinde resimlerken, 19. yüzyılın geleneksel kadın imgesini tekrarlamaktadır.

Münter gibi, burjuva sınıftan gelen Kathe Kollwitz ise, babasının Sosyalist görüşlerinin etkisi altında yetişmiştir. I. Dünya savaşının Alman toplumunda yarattığı yıkım ve kapitalizmin getirdiği toplumsal eşitsizliğin kurbanı olan fakir, acı çeken ve hasta kadınları betimleyen eserleriyle Dışavurumculuğun önde gelen sanatçılarından biri olmuştur. Kollwitz'in İşçi Anne ve Çocuğu resmi (Resim 7), sanatçının eserlerinin fakirlere ulaşması için seçtiği baskı resim tekniğiyle üretilmiştir. Ekonomik sıkıntıların yarattığı karamsarlık ve anneliğin gerektirdiği sorumlulukları bir arada yansıtan bu eser, işçi sınıfı kadınlarının yaşamlarının zorluklarını duygusal bir dille betimlemektedir.

Endüstri devriminin, çalışma yaşamına çekmeye başladığı, alt toplumsal sınıflardan kadınlar, eğitimsiz olmaları nedeniyle, düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kaldılar ve hakları yok sayıldı. Endüstriyel kapitalizminin gelişen ve değişen şartları, sınıf mücadelesini getirdiği gibi, 19. yüzyılın sonunda başlayan ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Batı toplumlarında kadın hakları konusunda önemli değişimleri gerçekleştiren Feminizm hareketi, cinsiyetler arasındaki hak paylaşımını da yeniden tanımladı.

Çıplak kadın imgesinin, “samimi ve çıplaklığından rahatsız olmayan bir duruş ve yüz ifadesiyle verilmesi” (Genç, 1994, s. 99) açısından, Manet’nin Kırdan Öğle Yemeği resminin bir devamı olarak görülebilen, Picasso’nun Kübizm akımını başlattığı kabul edilen eseri, “Avignon’lu Kızlar” daki (Resim 8), kadın imgeleri, çıplaklık ve kötülük arasındaki geleneksel ilişkiyi sürdürmektedir. Sanatçı bu resminde geliştirdiği yenilikçi görsel dile karşın, genelev kadınlarını betimlediği figürlerde, (özellikle Afrika masklarından esinlenerek hayvansı ifade verdiği sağdaki iki figürde), ürkütücü ve tehdit edici bir kadın imgesi geliştirmiştir. Bu imgenin ortaya çıkışında, kadın cinselliğinin erkek bilinci üzerinde yarattığı korku da etkilidir.

I. Dünya savaşı, yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi, sanat için de büyük bir yıkım getirmiştir. Savaş öncesi yetişen pek çok sanatçı askere alınmış, savaşta ölmüş ya da yaralanmıştır. Savaşa katılan gençler ve savaşmayan yaşlılar arasında büyük bir kuşak farkı doğmuştur. Genç kuşak, kendilerinden önceki kuşağı savaşa ve bu savaşın kaybedilmesine yol açtıkları için suçlamışlardır. (Hughes, 1996, s. 59). Savaşa katılmayan İsviçre’de toplanan sanatçıların yarattığı Dada akımı, savaşın getirdiği ölümcüllüğü içerisinde, sanatın işlevini sorgulamıştır.

Dada akımının öncüsü Marcel Duchamp’ın, dünya sanat tarihinin en bilinen imgesi olan Mona Lisa ile alay eden eseri, “L.H.O.O.Q.”, (Resim 9) adının

taşıdığı cinsel gönderme ile birlikte, Leonardo'nun eşcinselliğini vurgulamaktadır. Sanatçı, imgenin gücüyle olduğu kadar, erkeksileştirdiği kadın olma durumu ile de alay etmektedir.

1917'deki Sovyet Devriminin hedeflerinden biri de, kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmektir. Devrimin ideallerine ulaşmak için kadınlara öncü rol sunulmuş ve bu dönemde üretilen Konstrüktivist sanat eserlerinde, işçi kadınlar, güçlü, yaratıcı kadın imgesinin taşıyıcısı olmuşlardır. 1920'lerde gelişen Sovyet Toplumcu Gerçekçiliği, kadın ve erkeğin eşit olarak toplumsal yaşamı her alanında yer aldığı, propaganda niteliği de taşıyan eserleriyle, Sosyalizmin hedeflediği eşit ve özgür bir dünya düzeninin gerçekleştiğini iddia etmişlerdir.

Aynı yıllarda, Avrupa'da ortaya çıkan Gerçeküstücülük akımı, “insanın doğal dünyası olduğuna inandıkları fantezi, düş ve imgelemin üst gerçekliğini açarak sanatı uygarlığın düzenli ve kısıtlı kurallarına karşı kullanmayı” (Lynton, 2004, s.170) amaçlarken, bu akımın öncü sanatçıları, kadın imgesini yansıtırken, geleneksel cinsiyetçi bakışlarından kurtulamamışlardır. Freud'un kadınları cinsel olarak zayıf olarak tanımlamasının etkisiyle, Sürrealist resimlerde, tutku, saplantı ya da nefret nesnesi olarak, edilgen pozlarda sunulan kadın bedeni, erkek egemen bakışla ikincil konuma itilen geleneksel kadın imgesini tekrarlamaktadır. Salvador Dali'nin Manzarada Uyuyan Kadın resminde (Resim 10) sanatçının, zaman ve mekân kavramlarıyla oynamak için, geniş bir manzara içerisine yerleştirdiği, cansız vitrin mankenlerini andıran kadın bedeni, yüz ifadesinin eksikliği ve edilgen pozuyla, yalnızca cinsel bir nesne olarak sunulmaktadır. Bu resim, Ingres'in Odalık resminde olduğu gibi, 19. yüzyılın Oryantalist resimlerindeki Doğulu kadın imgelerinin “cinsel nesne” olarak sunumunun Batılı bir versiyonu olarak görülebilir.

II. Dünya Savaşı, ilkinden daha yaygın bir alanda büyük bir yıkım ve felaket getirir. Atom bombasının kullanımıyla sona eren bu savaşın ertesinde, ABD ile

SSCB arasındaki soğuk savaş, yarattığı bilimsel ve teknolojik rekabeti, uzay ve iletişim teknolojilerinde büyük gelişmeleri getirir. Batı'daki her türlü kitlesel üretimde yaşanan patlama, medya endüstrisinin gelişimini ve popüler kültür kavramını geliştirir.

II. Dünya Savaşından sonra New York, dünya sanatının merkezi olur. Savaş öncesi figüratif eğilimler gösteren Amerikan sanatı, savaş sonrasında Soyut Dışavurumculuğa yönelir. Bu akımın içerisinde yer alan Lee Krasner'in oto portresi (Resim 11), 20. yüzyılın başında Amerikan toplumunda bir kadın sanatçının konumunu ifade etmektedir. Krasner, New York'un üst sınıfından bir Yahudi ailesinde doğmuş, zengin bir kültürel ortam içerisinde yetişmiş, sanat eğitimi aldıktan sonra, bir ressam olarak mesleğini yapmaya başlamıştır. Aynı yıllarda tanıştığı, Amerikan Soyut Dışavurumculuğu'nun en büyük sanatçısı Jackson Pollock ile evliliği, Krasner'in sanatsal kariyerini gölgede bırakmış, onun yalnızca, Pollock'un eşi olarak anılmasına yol açmıştır. Sanatçının, kariyerinin ilk yıllarında yaptığı bu resminde, kendini, güçlü ve kendinden emin bir kişilik olarak betimlemiştir.

Krasner'in kendini betimlediği bu resimdeki giysileri, 1920'li yıllardan sonra gelişen Batılı kadın giysi tarzlarının temel çizgilerini taşımaktadır. 19. yüzyılın burjuva kültürünün belirlediği ev merkezli kadın imgesi, uzun saçlar, göğsü vurgulayan ve beli incelten korseler ve ayak bileklerine kadar uzanan kabarık eteklerle, cinsiyetçi bir giysi koduyla ifade edilmekteyken, 20.yüzyılın giysi tarzları kısa saçları, hareketini kısıtlamayan rahat giysileriyle, aktif, dinamik ve bağımsız bir kadın imgesini ifade etmektedir.

Krasner ile aynı dönemde eser üreten Amerikan Soyut Dışavurumculuğunun önemli sanatçılarından Willem de Kooning'in "Kadın" başlığıyla yaptığı bir grup resimde, Kübizmin geometrik soyutlamasını ve Dışavurumculuğun öze ulaşma çabasını birleştirmiştir. Ancak yaptığı tüm kadın resimlerindeki canavar-

kadın imgesi, sanatçının bilinçaltındaki kadın korkusunu dışavurmaktadır. (Resim 12)

1950’li yıllarda, İngiltere ile ABD’de aynı zamanda başlayan Pop-Art akımı, tüketim kültürünün eleştirisini içerir. Savaş sonrasında hızlı sanayileşmeyle artan endüstriyel üretim, kullan-at kültürünü doğurur. Bu kültürün aktarıcısı olan medyanın görsel dili sanatçıların esin kaynağını oluşturur. Bu tarihlerde Amerikan kültüründe kadınlara sunulan rol, “ideal ev kadını ile bebek kadın” arasında değişmektedir. Savaş sırasında toplumun gereksinim duyduğu güçlü kadın imgesi, erkek egemen toplumda ikincil konumunu benimsemiş, dış görünüşüyle var olan “zayıf kadın” imgesiyle yer değiştirmiştir. Bu durumu en iyi yansıtan sanat eserlerinden biri, Andy Warhol’un Marilyn Monroe baskılarıdır. Warhol’un fosforlu renklerle vurguladığı sarışın, bebek-kadın Marilyn Monroe, yapay, tüketim nesnesine dönüşmüş bir kadın imgesidir. (Resim 13)

II. dünya savaşı sonrası doğan kuşak, geçmişin değer yargılarını ve toplumsal düzenini radikal bir biçimde eleştirir. 1960’lı yıllarda, Batı’da geleneksel yaşam biçimlerine alternatif yaşam biçimlerinin arayışı söz konusudur. Aile, devlet, toplum, cinsellik gibi konularda yeni kuşak, kendinden öncekilerden farklı düşünmektedir ve bu düşüncelerini yaşama geçirirler. Hippie kültürü gibi, geleneksel yapıları reddeden alternatif yaşam biçimleri, Batı toplumlarını değiştirir. Bu durum, ekonomik liberalizm ve aile değerlerine geri dönüşün yaşandığı, elektronik çağının başladığı 1980’lere kadar devam eder.

Kökene 20. yüzyılın öncü sanat akımları olan Fütürizm ve Dada akımlarında olan Performans sanatı, 1950 ve 60’larda Batı sanatında güçlü bir akım olarak yer alır. Performans sanatında “kimlik, ırk ve din, cinsiyet ve cinsel tercih gibi çeşitli toplumsal kodlar görünür hale gelirken, bu kodlara yönelik önyargılar sorgulanır” (Antmen, 2008, s. 225). Bu bakışla, insan bedeni, sanatın konusu

olmaktan çıkarak, sanatın alanı ya da malzemesi haline gelir. Performans sanatının öncülerinden Yves Klein, “Antropometri” (Resim 14), adlı eserini, mavi boyaya bulanmış kadın ve erkek bedenlerini tuval üzerine bastırarak gerçekleştirmiştir. Bu eserde, yüz ifadesinin taşıdığı kimlik bilgileri olmaksızın, çıplak bedenlerin basitleştirilmiş, öze indirgenmiş imgelerinin taşıdığı anlam üzerinde durulmuştur.

1960’lardan itibaren, ABD’de yükselişe geçen ikinci dalga Feminizm hareketinin sanata yansması, “Feminist Sanatı” başlatır. Bir grup kadın sanatçı ve sanat tarihçisi, Batı sanatındaki erkek egemen sanat üretimi ve bu bakışla biçimlenmiş kadın imgesini eleştirirler. Kadın sanatçıların önünü açmayı ve kadın bedenine, “kadınsı bir bakış getirmeyi” amaçlayan Feminist sanat hareketi, Batı sanatı, popüler kültürü ve medyasındaki kadın imgesini reddeder. Başlangıçta, oldukça çarpıcı ve dikkat çekici bir görsel dil geliştiren feminist sanat hareketi, ikinci aşamasında, cinsel kimlikleri oluşturan toplumsal yapılar üzerine odaklanır. “Kadın bedenine ve temsillerine, doğurganlığa ve ana tanrıça kültüne odaklanan, kadın bedeninin biyolojik özelliklerini imgeleştiren ilk kuşak feminist sanatçıların ardından gelen sanatçılar, kadın bedeninden çok kadın bedenini kuşatan kültürel kodların eleştirisine yönelmiştir.”(Antmen, s. 242, 2008)

1960’lı yılların Feminist sanatı, Batı toplumlarının aynı yıllarda geçirdiği büyük değişimin bir parçasıdır. Modernizmin her türlü toplumsal yapıyı radikal eleştirisinin ürettiği teorik altyapı üzerine, savaş sonrası doğan kuşağın, ekonomik ve toplumsal sistemin kurumsallaşmış yapılarına inançsızlığı, yeni yaşam biçimleri arayışlarını getirir. Ekonomik, kültürel, dinsel ve toplumsal her türlü farklılığı reddeden ve tüm insanların eşitliğini savunan, doğal yaşamı olumlayan ve Doğu felsefesinden etkilenen pasifist Hippie hareketi kadar, toplumsal yapıları yıkıcı eğilimler taşıyan, rock müziğiyle beslenen anarşist hareketlerin gelenekselliği reddedişi, Feminist sanatın yeni görsel dili için

besleyici olur. Vietnam savaşının tüm ABD toplumu üzerinde yarattığı yıkım, alternatif araşıyların toplum üzerinde daha geniş bir kabulünü getirir.

Bu dönemin öncü Feminist kadın sanatçıları arasındaki, Amerikalı Miriam Schapiro'nun Cluny Duvar Halısı (Resim 15), Ortaçağ Gotik sanatın geleneksel tekniği olan duvar halısı tekniğiyle yapılmış olan ve ideal kadın imgesini betimleyen bir sanat eserinin, Feminist açıdan yeniden yorumlanmasıdır. Şatosunun güvenli duvarlarıyla çevrili bahçesinde (cennet bahçesi), hayali yaratık tekboynuz ve güç simgesi arslan ile bir arada betimlenen ve Ortaçağın egemen sınıfının sahip olduğu her politik, toplumsal ve estetik gücün simgesi olan lady imgesinin önüne, 19. yüzyılda çocuklar için üretilmiş kağıt bebek imgesi yerleştirilmiştir. Kağıt giysileri üzerine giydirilerek ideal bebek-kadına dönüşen bu imge, üretildiği dönem için olduğu kadar, erkek egemen toplumun ürettiği 20. yüzyılın, zayıf ve kişiliksiz, bebecsi, gelişmemiş, korunmaya muhtaç kadın imgesinin de ifadesidir. Sanatçı, bu eseriyle ideal kadın imgesinin tarihselliği içerisinde politik yanına vurgu yapmaktadır.

Amerikalı Feminist kadın porte sanatçısı Alice Neel'in, orta sınıftan bir Amerikan ailesinin protresi olan Westreich Ailesi resmi, (Resim 16) sanat danışmanı Thea Westreich, eşi Stanley ve üç çocuğunu konu almaktadır. Dışavurumculuğa yakın bir görsel dil taşıyan bu resim, 1970'lerin Amerikan toplumunun cinsiyetler arası güç ilişkilerinin bir ifadesidir. Resmin sağ tarafındaki Stanley, ailenin baskın kişiliği olarak, yanındaki eşi Thea, onun koruyucu ve aynı zamanda sınırlayıcı kolunun altında oldukça munis ve bastırılmış bir kişilik olarak görülmektedir. Çocukların sıkıntılı ve boşvermiş ifadeleri, ailelerinin durumunu kabullendiklerini anlatmaktadır. Bu resim, sanat alanında çalışan eğitimli bir kadının, geleneksel erkek egemen aile yapısının kadına sunduğu ikincil rolü benimsediğini göstermektedir.

1970’li yıllarda Batı sanatında yeniden gündeme gelen Foto-Gerçekçilik akımının Amerikalı temsilcisi Chuck Close’un Linda adlı resmi (Resim 16), orta yaşlarda sıradan bir Amerikalı kadının portresidir. Sanatçının fotoğraftan tuvale aktardığı imge, ayrıntılı çalışma tekniğiyle yansıttığı detaylı yüz ifadesiyle, yıpranmış, yorgun 20. yüzyıl kadının imgesidir.

SONUÇ

19. yüzyılda üretilmiş resimlerdeki kadın imgelerinin durağanlığına karşın, 20. yüzyıl resim sanatının dinamik ve derinlikli kadın imgeleri, değişen toplumsal yapının farklı yönlerini yansıtmaktadır.

Modernizmin getirdiği değişim, Batı’nın yücelttiği bireysel bakış için özgürleştirici olmuştur. Batı toplumlarının her sınıfı için, daha iyi yaşam koşulları ve kendini geliştirme olanakları sunan Modernizm, kadının toplumdaki konumu ve ona biçilen geleneksel rolleri de değiştirmiştir. Bu değişim, sanata da yansımış, daha önceden kadınlara sunulan ikincil, zayıf, güçsüz ve erkeğin yönetimine muhtaç kadın imgesinin yanında yavaş yavaş, kendi ayakları üzerinde duran, erkeklerle eşit haklar isteyen ve bunun için mücadele eden, tüm toplumsal alanlarda varlığını gösteren güçlü kadın imgesi ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ancak bu imgenin yorumlanması, sanatçıların bireysel kimliklerini oluşturan cinsiyet, toplumsal sınıf ve etnik köken gibi olgulara bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Yeni kadın imgesine olumlu bakan sanatçıların varlığının yanı sıra, geleneksel “kötülük kaynağı kadın” ya da “konformizmin simgesi olarak burjuva kadını” imgelerinin devam ettiği de görülmektedir.

KAYNAKLAR

ABBOTT, Pamela, WALLACE, Claire, An Introduction to Sociology, Feminist Perspectives, Routledge, Londra, 1997

AKKERMANN, Tjistske-STUURMAN, Siep (editörler). Perspectives on Feminist Political Thought in European History, From the Middle Ages to the Present, Routledge Londra 1998

ALEXANDER, Sally, Becoming A Woman and Other Essays in 19th and 20th Century Feminist History, New York, 1995

ANTMEN, Ahu, 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, Sel Yayıncılık, İstanbul 2008

ANTMEN, Ahu, Sanat/Cinsiyet, Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri, İstanbul 2008

ARNASON, H.Harvard, History of Modern Art, New York, 1986

BİNZET, Celal, *Kadının Nesne Olarak Portresi*, rhSanart, s. 55, İstanbul, 2008

BOWNESS, Alan, Modern European Art, Thames&Hudson, Londra 1997

BROUDE, Norma (editör), The Power of Feminist Art, The American Movement of the 1970's , History and Impact, Harry N. Abrams, New York, 1994

CHADWICK, Whitney, Women, Art and Society, Thames&Hudson, Londra 1996

GENÇ, Adem, *Figüratif Resimde Görsel Anlam*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi VIII-IX, İzmir 1994

GENÇ, Adem, Entropi (Entropy) ve Nedensizlik Açısından Dadacı Sanat Hareketlerinin Çözümlemesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Doktora Tezi, İzmir 1983

GOLDBERG, Vicki, New York Times, 27.03. 1994

HARRISON, Charles-WOOD, Paul, (ed.), Art in Theory, 1900-1990, An Anthology of Changing Ideas, Oxford, 1993

HUGHES, Robert, The Shock of the New, Thames&Hudson, Londra, 1996

KIRLANGIÇ, Asuman, *Re.Act Feminism, 60 ve 70'li Yıllardan Günümüze Performans Sanatı*, rhSanart, S. 58, İstanbul, 2009

LEPPERT, Richard, Sanatta Anlamanın Görüntüsü, İmgelerin Toplumsal İşlevi, İstanbul, 2002

LYNTON, Norbert, Modern Sanatın Öyküsü(Çev. Cevat Çapan-Sadi Öziş), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004

MCQUISTON, Liz, Suffragettes to She-Devils, Women's Liberation and Beyond, Phaidon Press, Londra, 1997

MULLIN, Amy, *Art, Understanding and Political Change*, Hypatia, Vol. 15, no. 3, University of Indiana Press, Purdue, 2000

NOCHLIN, Linda, *The Politics of Vision: Essays on Nineteenth Century Art and Society*, Thames & Hudson, Londra, 1994

NOCHLIN, Linda, *Women, Art, Power and Other Essays*, Harper&Row, New York, 1988

OSTERWOLD, Tilman, *Pop Art*, Köln, 1990

POINTON, Marcia, *Naked Authority: The Body in Western Art 1830-1908*, Cambridge, 1990

SCHOR, Mira, *Some Notes of Women and Abstraction and a Curious Case History: Alice Neel as a Great Abstract Painter*, Differences, Brown University Press, Providence, 2006

YURDAYÜKSEL, Münire, *Kadının Sanatı: Yoksa Başka Birşey mi?*, rh+sanart, S. 49, 2008

<http://www.bruecke-museum.de/englkirchner.htm>

<http://www.a-r-t.com/kollwitz/#facts>

http://www.moma.org/collection/browse_results.php?object_id=79766

http://pastexhibitions.guggenheim.org/amazons_of_the_avant_garde/index.html

<http://www.museumca.org/slideshow/dlange/index.html>

http://www.moma.org/collection/browse_results.php?criteria=O%3AAD%3AE%3A6246&page_number=29&template_id=1&sort_order=1

<http://www.artlex.com/ArtLex/f/feminism.html>

http://www.brown.edu/Facilities/David_Winton_Bell_Gallery/neel.html

RESİMLER

Resim 1: J. A. D. Ingres, “Madame Moitessier” (1856), tuval üzerine yağlıboya, National Gallery, Londra

Resim 2: J. F. Millet, “Başak Toplayan Kadınlar” (1857), tuval üzerine yağlıboya, 83,5 x 110 cm, Orsay Müzesi, Paris

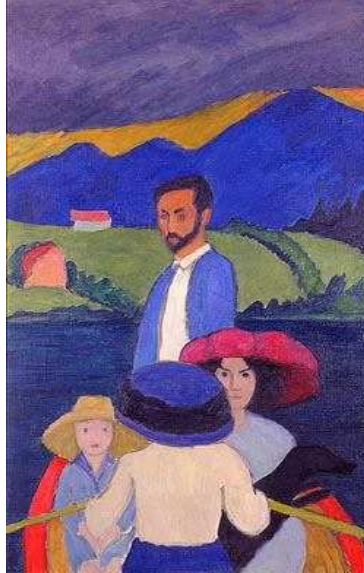
Resim 3: Henri Matisse, *Dans*, 1910, tuval üzerine yağlıboya, 260 x 391 cm, Hermitage Müzesi, Sen Petersburg

Resim 4: Ernst-Ludwig Kirchner, "*Sanatçı Marcella*", 1910, tuval üzerine yağlıboya, 100x76 cm, Brücke Museum, Berlin

Resim 5: Ernst Ludwig Kirchner, Berlin'den Cadde Görüntüsü, 1913, tuval üzerine yağlıboya, Brücke Museum, Berlin

Resim 6: Gabriele Münter, "Teknede", 1910, tuval üzerine yağlıboya, 125 x 75cm, Milwaukee Sanat Müzesi

Resim 7: Kathe Kollwitz: *Uyuyan Çocuğuyla İşçi Kadın*, 1927, taşbaskı,

Resim 8: Pablo Picasso, *“Avignon’lu Kızlar”*, 1907, tuval üzerine yağılıboya, 244 x 234cm. Modern Sanatlar Müzesi (MoMA), New York

Resim 9: Marcel Duchamp, L.H.O.O.Q., 1919, reproduksiyon baskı üzerine kurşunkalem, özel koleksiyon

Resim 10: Salvador Dalí, Manzarada Uyuyan Kadın, 1931, 27, 2 x 35cm, Peggy Guggenheim Koleksiyonu, Venedik

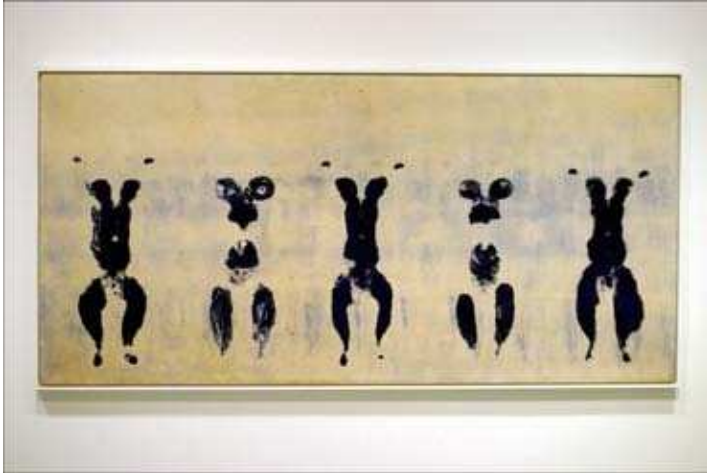
Resim 11: Lee Krasner, Otoportre, 1930, keten üzerine yağlıboya, 75 x 63 cm, Lee Krasner Vakfı Koleksiyonu

Resim 12: Willem de Kooning, "Kadın", 1952-53, tuval üzerine füzen ve yağlıboya, 154,5 x 114, 5cm, National Gallery of Australia,

Resim 13: Andy Warhol, Marilyn Monroe, 1962, 65 x 65cm, tuval üzerine serigraf baskı

Resim 14: Yves Klein, Antropometri, 1960, 144 x 299cm, tuval üzerine kağıt kolaj ve boya, (Smithsonian) Hirshorn Museum, Washington DC

Resim 15. Miriam Schapiro, “Cluny Duvar Halısı”, 1975, kağıt üstüne akrilik ve kolaj, 68x48 cm. özel koll.

Resim 16: Alice Neel, *Westreich Ailesi*, 1978, tuval üzerine yağlıboya, Brown University, David Winton Bell Gallery, Rhode Island

Resim 17. Chuck Close, *Linda*, 1975-76, tuval üzerine akrilik ve kurşunkalem, Akron Museum, Ohio

SÖYLEŞİ:
EKONOMİK KRİZ Mİ?
YOKSA YENİ BİR KAPİTALİZM Mİ?

Söyleşiyi Gerçekleştiren: Prof. Dr. Muhittin Karabulut

Konuşmacı: Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR ^[*]

ÖZET

Ekonomik/finansal kriz üzerine Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR'ı, Prof. Dr. Muhittin KARABULUT ve Araş. Gör. Esra ERZENGİN konuk ederek görüşlerini aldılar. Aşağıda bu söyleşi yer almaktadır. Dr. SAYAR, son küresel krizi geçici bir durum/dinlenme olarak görmekte ve kapitalizmde köklü bir değişim beklememektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, geçici durum, radikal değişim

ABSTRACT

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT and Rsc. Assist. Esra ERZENGİN received Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR's comment on the recent global financial crisis. Dr. Sayar, a professor of economics at Beykent University, views the latest global crisis as a temporary situation, and expects no radical change in capitalism.

Keywords: Capitalism, temporary situation, radical change

[*]Prof. Dr. Ahmed Güner SAYAR, Beykent Üni., İktisat Böl.

Söyleşiyi Gerçekleştiren: Prof. Dr. Muhittin KARABULUT, Beykent Üni., İşletme Böl.

Yayına Hazırlayan: Araş. Gör. Esra ERZENGİN, Beykent Üni., İktisat Böl.

Muhittin KARABULUT (MKB): 29 Nisan 2009 günü gazetelere, televizyon ve radyolara düşen haber; Lehman Brothers, General Motors vb. batmaz denilen firmaların, Amerika örneğinde, batır hale geldiği, Citi Groups’da olduğu gibi, 40 dolar civarındaki senetlerin 1-2 dolara kadar düştüğü; hatta, Amerikan hükümetinin, şirketlere el koyarken bile, hisseler bu tür değerler biçtiği görülmektedir. Küreselleşmenin varmış olduğu bu tabloyu nasıl değerlendiriyorsunuz? Küreselleşme bir ütopya mıydı? Bunun sonuna mı geldik, bitti mi bu ütopya? Yeni bir reel tabloyla mı karşı karşıyayız? Eğer öyleyse, acaba nedir bu? Şirketlerin/girişimlerin önündeki engellerin kaldırılmasını savunan liberal kapitalizm anlayışı konusunda, bu gün, “ne kadar kapitalizm, o kadar regularizm/düzenleyicilik” denilmektedir. Oysa biz, liberal kapitalizm adına, 1980’li yıllardan beri, nerede ise tüm kamu şirket ve varlıklarını sattık. Küresel alanda 2008’in ikinci yarısından itibaren, bu duruma nasıl gelindi ve bundan sonra ne olacak? Lütfen, bize, bunun ipuçlarını, verir misiniz?

Ahmed Güner SAYAR (AGS): Evvela küreselleşme olgusunu merkez ekonomilerinin çevreyle olan bağlantısı, bunun eklenmesi, hatta bir adım daha öteye gidip, önlenemez bir yükselişi olan teknolojinin bilgisayar ağıyla bunu lehimlenmesi olarak kısaca tanımlayabiliriz. Bu keyfiyet, dünyayı avcumuzun içersinde küçültüyor. Merkezin derdi çevreyi hükümlanlığı altında tutmaktır. Bu insana yapışık bir kaderdir ve metafizik bir keyfiyet arzeder. Buna emperyalizm de diyebilirsiniz. Kapitalizm öncesinde de bu yaşanmıştır. Kapitalizm doğuşu ve ertesinde, bilhassa salt iktisat politikası iktisadi liberalizm yahut laissez-faire uygulaması ki Adam Smith, David Ricardo arası zaman dilimine sıkışmıştır, bu tarihten sonra işin görünen bugünkü tablosu Jeremy Bentham tarafından şekillenmiş ve Gibbon Wakefield tarafından yerine oturtulmuş, yani laissez-faire olgusunun yürüyebilmesi için kolonileşme keyfiyeti buraya raptedilmiştir.

Bugünkü küreselleşme olgusu, bundan aşağı yukarı 150-200 sene evvel kolonileşme meselesi idi. Tabi ki ‘hardcore’, işin özü, aynı fakat olay esvabını değiştiriyor. Bu çağda kolonileşme olmaz, ama küreselleşme olur. Şimdi geldiğimiz noktaya, buhranın analizine baktığımız zaman burada işin özü merkezin problemlerinden kaynaklanmakta olduğu görülecektir.

MKB: Sözü ettiğiniz “merkez” kavramını biraz açar mısınız? Yani, kimdir merkez?

AGS: Merkez, rasyonel iktisadi toplumlar, Amerika’yla Avrupa Birliği’dir. Zaten bu iki entegrasyonun dışında, bu iki farklı coğrafi birlikteliğin dışında dünyanın kalan ülke ekonomileri rasyonel değildir. Buna Rusya dahildir, buna Çin dahildir, buna Türkiye dahildir. Aklınıza gelen her ülke dahildir.

MKB: Japonya da buna dahil mi?

AGS: Japonya’yı herhalde bu irrasyonel kefeden ayrı tutmak gerekiyor. Ama, coğrafi konumu itibariyle Japonya farklı bir özellik arz ediyor. Yoksa, Japon ekonomisi rasyoneldir. Ama kapsama alanı, yani bütün içersindeki payı, o kadar büyük değildir. Bir başka deyişle, bir Avrupa Birliği gibi ya da bir Amerika gibi etki gücü yoktur. Belki buna yakın gelecekte bu çizgide Avustralya ile Yeni Zelanda’yı da katmak gerekecektir. Onlar da yeni bir halka oluşturacaklar. Bunu bilmiyoruz, o zaman içinde şekillenecek ama, bir merkezden kastettiğim bunların rasyonel iktisadi birey esaslı ekonomiler olması. Bunu Batı başarmış. 17. yy’ın ilk çeyreği itibariyle Hollanda – İngiltere ekseninde ekonomiler ağır, temkinli, tartılı, dikkatli, terazili ve spontan olarak rasyonel bir bireyi inşa etmiş.

MKB: Peki, varılan bu aşamada, teorik iktisat anlamında baktığımızda, bunlar “uygulama kazaları” mı, yani, teori doğru uygulanmamış mı?

AGS: Bunlar uygulama kazaları olabilir. Bu tabiriniz doğru. Ben buna metafizik rüzgar da diyorum. Çünkü burada metafizik kelimesinin altını çizmek lazım.

Esasen bu dünyada hayatın akışı, hususiyle ekonomilerin akışı pürüzsüz değildir. Darlık ve bolluk, harp ve sulh, bin türlü mihnet ve meşakkat, zaten dünyanın doğası bu. Rasyonel ekonomiler de bunun dışında değil, bunlarla mücadele veriyorlar. Ama, rasyonel ekonomiler sağlığına dikkat eden bir insan gibidir. Muntazam check-up'ını yaptırır, ama bu onu ölümsüz kılmaz. Dolayısıyla, ekonomilerin de tabii inişleri ve çıkışları vardır. Bu dışsal olaylardan da kaynaklanır. Yani, Adam Smith'in görünmez eli gibi. Bir olay var, metafizik rüzgar denebilir, siz biraz evvel uygulama kazası dediniz, bunlar olabilir. Şimdi uygulama kazasının en önemlisi 1929'da yaşandı. Ama, 1929'da vuku bulan çöküş günlük, anlık değildi, aşağı yukarı 25 senelik bir geçmişi vardı. Batı dünyasında iktisadi bir problem işsizlik olarak ortaya çıktı, ancak sebebini birden keşfedemediler. 19.yy'ın hemen başı itibarıyla, Adam Smith – David Ricardo döneminde parayı biriktirenler ve biriken paranın yatırımı yapanlar aynı kimselerdi. Fakat bir yüz yıl içerisinde borsanın ortaya çıkışıyla, tasarrufu yapanlarla yatırımı yapanlar ayrı insanlar, ayrı iktisadi karar birimleri oldu ve bunların beklentileri de iktisadi çıkar açısından farklı olmaya başladı.

MKB: Bir 'gap'/gedik oluştu burada...

AGS: Tabii. Köklü bir transformasyon, köklü bir değişim, buna metamorfoz da denilebilir, bu oldu. Yani, parayı koyanlarla üretimi yapanlar, sermayedarlarla girişimciler arasında ciddi bir ayırım ortaya çıktı. Ve bunların beklentilerindeki farklılık paranın piyasaya pürüzsüz akışını engelledi. Engellenen para içeride tutulmaya, tevkif edilmeye başladı. Biz buna gömüleme [hoarding] diyoruz. Para var, fakat şu veya bu sebeple piyasayı terk etti. İşte şu veya bu sebebi aştığınız zaman salt ekonomik alanla uluslararası iktisadi ilişkilerin önüne geçebiliyorsunuz. Bilhassa, Avrupa'nın 1900'lerden itibaren çizdiği trend içerisinde, Rusya'nın 1917 sonrasında yükselişinin bir korku ve tehdit unsuru olduğunu, buna daha sonra 1930'ların başında Hitler'i de katacak olursak, bu II.

Dünya Harbi'ne giden günlerde Avrupa'nın rasyonel iktisadi bireyini hakikaten derinden derine düşündürdü. Paranın piyasaya akması yerine elinde tutmasının önüne geçmek veya paranın piyasaya çekilmesi için iktisat siyaseti tedbirlerini zorladı. Ancak, işsizlik kartopu tesiriyle büyüdü ve 1929'da piyasalar çöktü.

MKB: Ben aynı zamanda uluslararası ticaret dersi okutuyorum. Burada görmüş olduğumuz güzel bir noktaya değindiniz. Bu 1929-1932 krizinin sonunda oluşan bazı şeyler var, mesela faşist, nazist vb. bir takım rejimler, korumacı iktisat politikaları var. Bu tür gelişmeleri, biz, bu defa bekleyecek miyiz?

AGS: Hayır. Şunu ifade etmek isterim ki, bugünü 1929 krizi ile irtibatlandırarak olanlar ütöpik alanlara, metafizik tuzaklara düşüyorlar ki bunun hiçbir anlamı ve manası yoktur. Dünyayı artık rasyonel iktisadi bireyin yürüttüğü açıktır, bunu iktisat tarihi bulgularıyla, vurgularıyla ortaya koydu. Bu demektir ki, ekonomik düzlemde çarkı çeviren rasyonel iktisadi bireydir. Bu adam hata yapmaz, 1929 krizine giden hatalardan ders almıştır. Dolayısıyla, aynı hatayı iki kez tekrarlamaz. Netice itibariyle, ortada ne kapitalizmin bitişi, ne de Keynesci politika olarak, iktisadi liberalizm dışında iktisadi korumacılığa veya sistem olarak iktisadi hürriyetçilikten iktisadi eşitliğe dönüş söz konusu olamaz. Sadece, oratada krizin aşılması, kaybolan güvenin tesisi, bir manada politikalar yoluyla, uluslararası iktisadi ilişkiler açısından bir güvenin tesisi, dünyada sulh ve sükunun gelmesi, içeride de krizin aşılabilmesi için, para arzının genişletilmesi yani Keynesyen politikalara merkez ekonomilerinin ihtiyacı vardır. Bu bir manada, dengenin tesisi için geçerlidir ama ekonomi yerinden oynamışsa esasen tıpkı 1929 kriziyle 1939 yılı arasındaki 10 yıl Keynes'i haklı çıkaracak derecede çok önemlidir. Ama denge sağlandıktan sonra, buna ihtiyaç yoktur. O halde, ortada bir bitiş, bir yok oluş söz konusu olmadığından radikal bir transformasyon beklentileri abesle iştigaldir. Dolayısıyla, böyle söylentilerle kulak asmamak gerekir.

MKB: Bu para arzı enflasyonu tetikleyebilecek mi?

AGS: Burada Avrupa ve Amerika'daki merkez bankalarının tecrübesi çok kuvvetli. 1929 krizinden alınan en büyük ders, onları dengeden kaosa yuvarlanışta, krizden çıkabilmek için para arzını nasıl kontrol edeceklerini öğretmesi olmuştur. 1929'a gidiş kitabı bir uygulamanın sonucudur. Büyük ekonomik çöküşü hazırlayan en önemli faktör, ki gözlerden kaçmıştır, 1924 senesinde, İngiltere Merkez Bankası'nın tamamen klasik ekole bağlı başkanı R. G. Hawtrey'nin, dönemine göre önemli bir iktisatçıydı, mekanistik uygulamasından kaynaklanıyor; para arzını daraltarak buhranın gelişini hızlandırmıştı. Şöyle ki, tüm ekonomik göstergelerden, bilhassa 1903'ü 1929'a bağlayan çizgiye bakacak olursanız, gayri safi milli hasıla düşmeye başlıyor. Bu düşme karşısında İngiltere Merkez Bankası yöneticisi Hawtrey'in aldığı karar, oransal olarak gayri safi milli hasıladaki yıllık düşüş kadar para arzını düşürerek fiyat istikrarını sürdürmeyi hedefliyor. Bu ateşe benzin dökme anlamına geliyor. Bu hata şimdi yapılmıyor. Şimdi para muslukları Keynesyen iktisadın bulgularının da ışığında Merkez Bankası'nın dirayeti ve dikkati ile ayarlanabilir.

MKB: Bu kriz bir bakıma faaliyet hacmiyle pazarda bulunan paranın uyumsuzluğu gibi bir tablo. "Bankacılar ve sermaye pazarı çevrelerinin kâr iştahının fazla kabarık hale gelmesi gibi bir durum, bunu yarattı" deniliyor. Bir köpükleşme meydana geldi...

AGS: Bunu balonun şişmesi olarak düşünebilirsiniz, ama burada biçimsel olarak merkez ekonomilerinin, hususiyile Amerika'nın sorunu, türev piyasalarının işleyişi bu şişmeyi yaratmış olmasıdır. Öte yandan, unutulmaması gereken şey, Amerika'nın uluslararası ilişkiler temel alındığında dengeyi uzun vadede kontrol edebilmek için enerji koridorlarını tutması gerekliliğidir. Bunu yapabilmesinin ona hakikaten maddeten pahalıya patladığını söyleyebiliriz.

Amerika bu sıkıntılı sürece askeri Keynescilikle çözüm aradığı için ekonomisi ister isatemez ısınıyor. Buna mukabil, Avrupa ekonomilerini Almanya – Fransa çizgisi olarak ele aldığınız zaman, bunlar Amerika’nın katlandığı askeri harcamaları yaşamadılar, rahat, rehavi bir yol aldılar. Bu, bir manada çok yorgun bir ekonominin tatile çıkması gibi, dinlenmesdir. Yahut aşırı şişen balonun, 40 dolara kadar vardı dediğimiz hisse senetlerinin 1’e kadar düştüğü borsalarda patlaması olarak düşünülebilir. Ama balon yeniden şişecektir. Balonun şişmesi için bir ‘art’a, bunu yapacak olan başarılı yöneticilere ‘artist’lere ihtiyaç vardır. Bunlar da becerikli politikacılar olacaktır.

MKB: Bu, reel politik gibi, reel ekonomiye dönüş mü bekleyeceğiz bunun sonucunda?

AGS: Gayet tabii. Piyasaya verilen güven tekrar üretimi artırıcı yönde olacak. Şu anda, para evde tevkif edilmiş durumda. Çünkü Amerikalı girişimci için parayı evde veya elde tevkif etmekle bankada tutmak arasında çok büyük bir fark yok, zira burada söz konusu edilecek olan spekülatif motif kapitalizm için çok geçerli, hayati bir öneme sahiptir. Bu para, şimdi trampelen tahtasında, şu anda evin içersinden ekonomiye atlayabileceği zamanı ve uygun alanı beklemektedir. Tabii şu anlamda; dibe vurmuş hisse senetleri borsada bir cazibe merkezi olabilir ya da yeni firmalar ortaya çıkabilir. Biraz evvel bu sohbette işaret ettiğim gibi, rasyonel iktisadi birey hata yapmaz. Rasyonellik ona, şimdilik parasını tatile çıkartmasını emretmiştir. Olay budur!

MKB: Sizin, merkezi ekonomi olarak nitelendirdiğiniz gelişmiş ekonomiler yanında, bizim gibi ekonomiler, bizden daha geri ekonomiler üzerindeki bu finansal ve sonrasında reel ekonomi krizinin etkileri için 2007’ler 2008’ler bir daha hiçbir zaman geri gelmeyecek deniliyor...

AGS: Mesele bu gelecek ya da gelmeyecekten ziyade, merkezin ayakları üzerinde yeniden bu dinlenmeden sonra dirilmiş olarak reel ekonomiyi harekete

geçirmesi, tekrar üretime başlaması keyfiyetidir. Bu hususta tüm dikkatlerin merkeze odaklanması gerekir. Bu hesaplar nedir, buradaki rasyonel iktisadi bireyin menfaat alanındaki en yakın düşmanı diyelim, bizatihi Japonya ile AB ülkeleridir, kısaca rasyonel Avrupa'dır. Buralarda da büyüme hızının kesilmesi gerekmektedir. Demek oluyor ki, ayakları üzerinde yeniden basacak ekonomiler yeni pazar arayışları içersine geçecektir.

MKB: Üretim yönü itibariyle baktığımızda bu ekonomilerin bir bakıma kendi üretimlerini dışarıya transfer ettikleri yani Çin'in bir küresel üretim merkezi haline geldiği vesaire görülüyor.

AGS: Ne ürettiğine bağlı, Çin'in o manada o kadar büyük bir şeyler yaptığını zannetmiyorum. Önemli olan, Çin'in bir Amerikan ekonomisi tarzında olmadığını söylemek isterim. Kitleli ihracaatta, üretim içersinde, bir otomotiv sanayii, bir beyaz eşya çeşitliliği Çin'de yok. Dökümünü fazla bilmiyorum ama Çin ekonomisinden kaynaklanan temel sorunu belki, Batı'lı ekonomiler ve Amerika için biriken dolarların bu alana kaydırılmasında aramak gerekiyor.

MKB: Şunu kastediyorum; yani, üretimlerini dışarıya transfer etmek (dış ülkelerde üretirmek) suretiyle kendi ülkelerinde işsizlik yaratma durumları doğdu. Halen de, eğer bu geri dönüş, yani kendileri üretime geçecek olurlarsa, bu bir defa korumacılık gibi olacak...

AGS: Korumacılıktan kastettiğiniz nedir?

MKB: Yani, bazı ticari engeller getirmek suretiyle gümrük duvarını yükseltmek veya dışarı ile ilişkileri biraz daha kısıtlamak, mesela İngiltere örneğinde olduğu gibi, son olarak İşçi Partisinin bazı sektörleri teşvik ederek koruyacağı konusu... Dolayısıyla, bu sefer de ticari hale gelmiş yapının yine endüstriyel hale gelmesi gibi hizmet ve ticaret esasına dayalı olan bu ekonomilerin bir bakıma yapısal değişimlerin yeniden üretime dönüşlerini bekleyebilecek miyiz? Çünkü,

herhalde bir dünya fiyatıyla ülke içersindeki fiyatlar arasındaki farktan kaynaklanan bir yapı da vardı bu kriz öncesi.

AGS: Öyle olmak mecburiyetinde. Bu kaçınılmaz. Aksi takdirde merkez diğer ekonomileri gütmeyecek olursa, merkez olma vasfını kaybeder. Burada, “bir dinlenme, bir tatile çıkma” söz konusudur. Merkez ekonomilerin ısınması söz konusu, bu bir dinlenme aşaması. Bir dibe vuruşun mutlaka kalkacağı bir zemin ve zaman olacaktır. Şimdi bunun tahminleri yapılıyor.

MKB: Merkez ekonominin, özellikle Amerika örneğinin, izlediği yol, önceki varsayım ve politikalarından vazgeçme ve kısmi bir devletleştirme tarzı davranışlar gözlenmektedir. Büyük transatlantikler batmasın düşüncesiyle bunlara yavaş yavaş dolaylı olarak el koyma girişimleri söz konusu...

AGS: Veya destek verme söz konusu. Ortada mülkiyet açısından bir dönüşüm olduğunu zannetmiyorum. Bu bir bakıma, firmaları borçlandırma yoluyla ayakları üzerine oturtma, yeniden faaliyete geçirme sürecine girmek demektir. Ancak, üretimin canlılığının muhafazası için burada devlet desteğine ihtiyaç vardır. Bu destekler zaman içersinde çözülecek, dengeye dönüş normale avdeti beraberinde getirecektir.

MKB: Bu, kapitalizmin, “yoruldum, artık tatile çıkacağım, dönüşüm muhteşem olacak” gibi, beklentiler, liberal ekonominin, daha önce savunduğu ilkelere aykırı değil mi?

AGS: Evet, aykırı. Batan batsın, ama ortada esaslı bir sorun var. Üretimin düşmesi, tahsisi olarak işsizliği tetikleyeceği endişesi var. İşsizlik rasyonel iktisadi birey için önemli bir sorundur. İki temel sorun vardır: Fiyat istikrarının muhafazası ve işsizlik. Buna göz yumamaz. Ancak işsizliği de tam istihdama getiremeyeceğinin de bilincindedir.

MKB: Yani, Keynesyen ekonomiye bu anlamda sosyal yönü itibariyle bir geri dönüş mü?

AGS: Ben bunu pek kabul etmiyorum. Esasen Amerika ekonomisinin yapmakta olduğu askeri harcamalar ile askeri bir Keynesçiliğe battığına yukarıda işaret etmiştim. Borçlanmanın kaynağı bu. Sıfır maliyetle bastığı dolarları çok güzel satıyor. Bir yüz doları kaç mal edersiniz? Herhalde 1-1,5 sente mal edersiniz. Dünyanın hiçbir yerinde böyle kazançlı iktisadi bir üretim alanı yoktur.

MKB: Bu, biraz da bütün bunlara rağmen, bu ülkeye duyulan güvenden mi kaynaklanıyor?

AGS: Elbette. Mesela, bizim ülkemize baktığınız zaman, yordamlamayla söylüyorum, herhalde; 75-80 milyar dolar civarında bir paranın halkın elinde bulunduğunu tahmin ediyorum. Buna merkez bankasının rezervlerini kattığınızda Amerika'nın senyorajdan ne kadar istifade ettiğini görürsünüz.

MKB: Bunu şöyle mi anlayalım: Yani 1929-1932 krizi, bir bakıma, Keynesyen ekonomi anlayışını ortaya çıkarttı. Bu ekonomik krizden de yeni bir ekonomi düşüncesi çıkar mı?

AGS: Hayır çıkmaz. Sadece yerinden oynayan ekonomilerin yerine oturtulması ve sonra laissez-faire çizgisinde istihdama devam edilmesi sürer, gider. Bütün bu yaşadıklarımızı sizin de işaret ettiğiniz gibi, bir iş kazası gibi düşünebiliriz.

MKB: Bekleyişim, sanki yeni bir yaklaşımın, yeni bir teorinin eşliğindeyiz gibi.

AGS: Hayır. Teori üretmek kolay, fakat onu 'operational' kılmak zordur. Teori üretimindeki hız hele iktisatta çok düşüktür. Açıkça söylemek gerekirse, Marshall'dan beri iktisat teorisine pek fazla ilavede bulunulmadı. Buna Keynesian teori de dahildir. Çünkü, Keynes ekonomisi pozitif olmaktan uzak, giderek sadece para arzı ile oynayarak maliye politikaları ile buhranın

aşılmasında ortaya koyduğu reçetelerde esaslı bir mutakabat yok. Görülen o ki, bu reçetelerin uygulanması bir hekimin işidir. Hekimin başarısını sağlayacak olan ilacın laboratuardan çıkmasıdır. Biz laboratuarda ilaç üretemiyoruz. Sadece üretilmiş ilaçların dozlarını ayarlıyoruz. Bu dozların ayarlanması ‘art’dır. Bu ‘art’ içerisinde Keynes’in çok mühim ufuk açıcı payı vardır. Ama bu ‘science’ değildir. Zira, ortada makro-iktisat için genel kabul görmüş bir teori yoktur. İktisat bilimi tıkanmıştır, soyut düşünce buhran içersindedir. Bu keyfiyetin altını birkaç defa çizmek lazımdır.

MKB: Peki, o zaman ne yapmamız gerekir?

AGS: Ne yapmamız lazım? İş burada politikacılara düşüyor. Yani, maharet sahibi, becerisi olan, ‘art’ı kullanan güvensizlik bunalımını aşacak ‘artist’lere ihtiyacımız var. Bu da öncelikle merkezdeki ‘artist’lerdir.

MKB: Yani, bir bakıma, yeni hastalığı mevcut ilaçlarla tedavi gibi...

AGS: Dediğim gibi, yeni bir ilacımız yok. Sadece doktorların var olan ilaçlardan bir ayarlama yapması, yeni bir reçeteyi uygulamaya koyması söz konusu. Burada tabiatıyla maliye politikaları işin içine giriyor. Yeni vergi kalemlerin ihdası kadar, mevcut vergi kalemlerindeki oranların düşürülmesi söz konusudur. Burada, eğer Türkiye örneğine gelirsek, sorun Merkez Bankası’na dokunmadan, kısaca para arzını genişletmemesi gerekir ki fiyat istikrarı korunsun. Merkez Bankası’nın otonomisini muhafaza ederek, bunu da anayasal bir güvence ile destekleyerek, söz konusu hedef elde edilir. Bu defa dikkatler dış kaynaklara yönelirken, dışardan gelecek haberlere, dış yardım, dış borç ve yabancı sermayeyle, bütün bu girişler güvenle dışardan içeriye para akışını sağlar. Elde edilecek başarı, içerideki politikacının maharetinden kaynaklanacaktır. Dünyanın genelinden ülkemiz özeline geldiğimiz vakit, kanaatime göre, 29 Mart 2009 seçimlerinde ortaya bir güven oylaması çıkmıştır. Çünkü, mevcut hükümet %40’a varan oyla güven tazelemesini, krize rağmen,

yapmıştır. Artık sorun, politikacının bağlantılar kurarak çözüme gitmesidir. Mesela, gelişmiş ülkelerle, G20 bağlantısı içersinde, Dünya Bankası ve IMF ile yapılan anlaşmalarla, bunun muhtemelen yani verilecek tavizleri bilmiyorum, ama bu bağlantılar ekonomiyi rahatlatır. Neticede, Türkiye’de tevkif edilmiş olan para miktarı ki üç farklı damar içersinde topaklanmıştır. Bunlar altın, ikincisi döviz, üçüncüsü bizatihi Türk Lirasıdır. Bu birikim banka-borsa sistemine akıyor. Kurulan bağlantılar bu topakların çözülmesini, özellikle evdeki parayı dolanıma çekecektir. Bu meyanda, bankalar, özellikle yabancı bankalar, girişimcilere vanaları kapattılar ve krizin uzamasında tetikleyici bir unsur oldular. Hükümet, bu bağlamda, bankaları muslukları açmama konusunda serbest bırakmamalıydı. Maalesef, bu hata yapılmıştır.

MKB: Yani, nispi bir kabızlık yaşanıyor.

AGS: Evet, işaret ettiğiniz gibi. Şimdi bunun aşılması için dışarıdan gelecek iyimser rüzgarlara ihtiyaç vardır. Dışarıda krizin uzaması içeriye, Türkiye’de özellikle ihracaatçıyı etkiliyor.

MKB: Eskiden, “Amerika nezle olursa Avrupa zatürre olur” ve benzeri bir yaklaşım vardı...

AGS: Bu doğru, ama bu mantığa baktığınız zaman burada esas belirleyici gücün rasyonel iktisadi bireyin hakim unsurunun Amerika’da olduğunu görürsünüz. Bugün Japonya da iyi durumda değil, Batı Avrupa ülkeleri de o manada iyi durumda değil. O halde, esas aktöre iyi bakmak lazım, o aktörün hareketini yakından izlemek lazım. O aktör, elinde tuttuğu parayı ne zaman piyasaya aktaracaktır. Bu reel ekonomiyi canlandırmak için çok önemli bir hadisedir. Demek oluyor ki, piyasayı terk eden paranın piyasaya geri dönmesi, işte esas mesele budur.

MKB: Yani, öyle anlıyorum ki bu hastalığın, merkez ekonomideki uzman doktoru Amerika’da bulunuyor.

AGS: Evet uzman doktorlar Amerika’da. Bir manada, doktorlar da bu hastalığı teşvik etmişlerdir. Tekrar ifade edelim ki, rasyonel iktisadi birey hata yapmaz.

MKB: Bir başka anlamda, hekim de hasta mı?

AGS: Hekim hasta değil. Bu bakış açısıyla sanki bir parça da olsa komplo teorisine yaklaşıyor gibiyiz. Ortada, diğer ekonomilerin tuşlanması gibi bir mesele var. Amerika yaptığı askeri harcamalardan dolayı kaybettiği kanı dinlenerek toplamak istiyor. Benimle beraber siz de istirahata çekilin, sizde de ekonomik faaliyet düşün, bu dünyayı size bırakmam der gibi bir hali var Amerika’nın.

MKB: Buradaki hekim, daha ziyade, pratisyen mi?

AGS: Bu hekim pratisyen, ne var ki laboratuardan yeni ilaç gelmiyor. Yani, ilaç yazan hekim laboratuarda ilaç üretemiyor. Esas mesele, laboratuarda ilacın üretilmesidir. Biz, yeni teori üretemiyoruz iktisat yazınında. Biraz evvel de ifade ettiğim gibi, soyut iktisat düşüncemizde ciddi bir buhranı fiyat istikrarıyla birlikte tam istihdamı veren teorisizliği yaşıyoruz. Kilitlenmiş vaziyetteyiz, çözemiyoruz. Tünelin ucundaki ışığa yordamlama ile ulaşacağız.

MKB: Bu anlamda acaba merkez ekonomilerden çok şey mi bekliyoruz?

AGS: Çok şey bekliyoruz, çünkü hakim unsur orası. Üretim orda, üretimin kanal ve kaynakları orda, karar vericiler onlar, dünyaya hakimler. Bunun içersinde, maddeyle oynuyor, laboratuarlarının ışığı hiç sönmüyor, yeni teknolojik buluşlar, bulgular, bunlar ekonomik hayata can veriyor. Böylesi bir hayatıyet çevre ekonomilerden gelmiyor.

MKB: Biz de bir çevre ekonomisi olarak ne yaparız? Kısa ve orta vadede sokaktaki vatandaş nasıl etkiler?

AGS: Dediğim gibi, belirleyici unsur merkez olduğu için oradaki müspet kıpırdanmaların etkisini beklemek lazım. Orada bu hastalık devam ettiği müddetçe biz ayaklarımız üzerine sağlıklı bir biçimde basamayız. Yani, oradaki hastalık devam ederken dış yardım, dış borç, yabancı sermaye girişinde daralmalar olacaktır. Ama, bütün bunlara rağmen, merkezde faiz oranları %1’lerde seyrederken bu oran Türkiye’de %10 civarındır. Bu, büyük bir makas açıklığıdır. Bugün, 29 Nisan 2009 itibariyle, aşağı yukarı geçen 1 ay içerisinde 23 binlere vuran borsa şimdi 28 bini görüyor ve 30 binlere yaklaşıyor. 30 bin eşiği aşılar ve bir de IMF’den “anlaştık, para geliyor” haberleri ulaşırsa, elbette buna dışardan akacak olan kayıtlı ve kayıtsız parayı da katarsanız işte o zaman, zannediyorum Batı ekonomileri karşısında dirsek temasımız sürekli olur. Batı’nın toparlanması bizdeki bu hastalığı çabuk atlatmamızı, şifa bulmamızı sağlar. İçerde, eğer dibe vurmuyorsak burada kayıt dışı ekonominin payını görmemezlikten gelemeyiz.

MKB: Duruma iktisat teorisi dışında, bir de ticaret teorisi açısından bakacak olursak, herhalde, bu tablonun ihracatları da olumsuz yönde etkileyen bir yönü var; tersi durumda da ithalat da olumsuz yönde etkileniyor. Burada nasıl bir gelişme bekleyebiliriz?

AGS: Batı’nın reel ekonomilerinde üretime geçmesi, sizin ihraç mallarınıza olan talebi tetikler, ithalatı da tetikleyecektir. Oradaki durgunluk, burayı etkiliyor. Bunu biliyoruz. Yoksa, Türkiye ekonomisinde son 3 ay içerisinde, Ocak, Şubat, Mart 2009 itibariyle, ihracattaki gerileme %35’dir. Bu demektir ki, ihracaat sektöründe çalışan her üç kişiden biri işsizdir. Bu manada denilebilir ki, Türkiye’de Denizli bitmiştir. Bu doğru, çünkü tekstil, ağırlıklı olarak, oradan ihraç ediliyor. Madencilik vb., kısaca, dışa bağlı üretim büyük yara almıştır.

Bunların toparlanması için dışardan gelecek pozitif sinyallere ihtiyaç vardır. Talebinin tetiklemesi ile burası hareketlenir, buna mukabil dibe vurmamanın maddi anlamda söylüyorum çareleri var. Evvela para şu anda evde. Evdeki para, tahminime göre, üç damardan bahsetmiştim ya, altın, döviz ve bizatihi Türk Lirası, bunların toplamı 200 milyardan fazla. Bunların harekete geçmesi lazım. Mesela, hükümetin Temmuz ayına kadar geçerli olmak üzere yaptığı ÖTV ve KDV'deki indirimlerin neticelerini gördük. Demek ki sorun, başka yerde kilitlenmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin sıkıntısı; yaşadığı güvensizliği, paranın içerde tutulması, banka ve borsa sistemine akması, belki de dışarıya çıkması söz konusu. Buna mukabil, öyle bazı göstergeler var ki şaşırıyoruz. Kurumsal faktörler dediğimiz, iktisat dışı unsurlar piyasadaki talebi canlı ve diri tutuyor. Mesela, akla gelir mi bilmiyorum; Kurban Bayramı, Kasım 2008 ortalarıydı, İstanbul'a yüz tane kurbanlık koyun geldi diyelim, bunların hepsi talep edildi. Kriz olsaydı, böyle bir hikaye olmazdı. Bunun bütüne taşınacak bu ciddi bir gösterge olmadığını biliyorum. Söylemek istediğim şey, pozitif tedbirlerle birlikte insanların krizi harcamayla aşabileceklerini söyleyebiliriz. Zorunlu tüketim maddelerinde bir daralma yok, hayat devam ediyor. Sorun tekstilde, sorun otomotivde, sorun madencilikte.

MKB: Bazı görüşlere göre de bu tasarruflar vatandaşın tasarrufları şu an tüketime sürüldü. Mesela 12 milyar dolar yurtdışına çıkmış ama Merkez Bankası'ndan bu anlamda ciddi bir para çıkmamış gibi.

AGS: O trendi bilmiyorum. İhtimal ki, yurt dışından kayıtdışı para da içeriye akmış olabilir. 'Nereden buldun?'un sorgulanmaması. Bir manada yurt dışından paranın içeri gelmesini cazip hale getirebilir ama bu bağlam içerisinde, benim aklıma takılan hadise yurt dışında %1 olan banka getirisi Türkiye'de %10'dur. Rasyonel iktisadi birey için Türkiye cazip bir ülkedir. Burası, paranın akışı için bir cazibe alanıdır.

MKB: Peki acaba bu kriz araştırma geliştirme çalışmalarının yani ARGE'nin, önemli ölçüde farklılık yaratamamanın bir sonucu olabilir mi?

AGS: Bunu, merkez ülkeler için mi söylüyorsunuz?

MKB: Evet

AGS: Zannetmiyorum. Merkez ülkelerde laboratuvarların ışığı sönmez. Onlar bu trendi yakalamışlar.

MKB: Yani, araştırmalarda, önemli farklılık yaratamamak anlamında söylüyorum.

AGS: Teknolojinin tıkanıdığı manasında olabilir. Mesela açıkça söylemek gerekirse, 2000'li yıllara, uzay çağının arifesinde girdik. Görüyorsunuz, bilgisayar ortamı bizi nerelerden aldı nerelere getirdi. Dünyayı avucumuzun içersinde taşır olduk. Ama, burada bir kırılma olabilir mi? Bu gelişme çok şiddetli oldu, küreselleşmenin belki en önemli etkeni de bilgisayar ağının önlenemez yükselişi ile oldu. Acaba burada söz konusu teknolojik gelişme ve araştırmada bir tıkanma oldu mu? Olmuş olabilir. Bu hususta ben fazla bir şey söyleyemem.

MKB: Benim aşağı yukarı 8-10 yıl kadar önce söylemiş olduğum bir söz var: "Dünyanın yeni Japonlara ihtiyacı olduğu" konusu...

AGS: Neden Japonlar?

MKB: Çünkü Amerika'nın peşinden dünyada araştırma geliştirme konusunda farklı araştırma ve geliştirmeler yapmak konusunda tipik bir trend izlediler. Çin, bunu başaramadı. Çin şu anda taklit olarak devam ediyor. Ama merkez ülkelerde böyle çok sayıda, fevkalade bir önem arzeden araştırmalar yok. Dolayısıyla Japonların bir dönemde yaptıkları gibi, rekabetçi farklılık yaratabilecek bir ülke de yok Japonlarda da bir tıkanmaya görülüyor. Esasen,

Japon kültürünün, yaratıcılıktan çok taklide ve adaptasyona uygun olduğu savları da var...

AGS: Evvela, Avrupa'ya bakacak olursak; Avrupa yorgun. Avrupa insanoğluna verebileceğini verdi, istirahata çekildi. Artık laboratuvarlarından esaslı bir şey çıkmıyor. Dolayısıyla, özellikle Hitler sonrası, kahırdan lütuf, bütün beyinler Amerika'ya koştu. Artık laboratuvar Amerika. Bilimsel gelişmelerde bir tıkanıklık varsa bu da işin doğasından kaynaklanıyor. Burada maddenin ikramında bir tıkanmadan bahsedebiliriz. Japonlarda da bir dinamizm var. 1860'dan itibaren onlar da aşağı yukarı yüzelli sene önce bir patlama yaşadılar. Bu sohbetimizin bir yerinde geçti; Japonya, nüfus ve coğrafya olarak dezavantajlara sahip, önce ana kütleden coğrafya olarak kopuk. İkincisi, bütün içerisindeki yeri o kadar büyük değil. Ayrıca enerji koridorlarına sahip değiller. Unutmayalım; Çin burunlarının dibinde.

MKB: Sayın hocam, vardığımız bu aşamada yeni bir ekonomik teori getiremiyoruz. Ama farklı yeni uygulamalar olabilir, diyorsunuz...

AGS: Burada farklı uygulamalardan kastım şu: Eldeki iktisat politikası reçeteleri biliniyor, yeni bir şey yok! Hep bilinen çizgiler içerisinde, metafizik rüzgarların da yardımıyla, uygulamanın, yani hastaya verilecek tabletlerin başarısı artık politikacıya ait. Maharet sahibi politikacıya ihtiyaç var. Gerçek bizi bu noktaya getiriyor, çünkü artık politikacıya iktisatçı bilim adamının vereceği yeni bir reçete yok. Çünkü, iktisat teorisi yeni bir şey söyleyemiyor. Belki dönüm noktasına varıldı, iktisat bilimi kendi bilimselliğini dahi tartışmaya açacak kadar tıkanmış.

MKB: Bu tıkanma hali, yine, sizin hep söylemiş olduğunuz rasyonellik anlamında, yani kapitalizmin sonuna geldi noktasında mı?

AGS: Hayır. Çünkü ona mümasil, ona eş, ona benzer, ona alternatif bir şey yok. Yani, bu alternatif iktisadi sistem eğer iktisadi eşitlikse, bu metafiziktir. İktisadi eşitlik düşüncede ölmez, ama uygulamada pürüzsüz akışkanlık getirmez. İktisadi eşitlik, rasyonel iktisadi bireyi dışladığı için sorunları çözemez..

MKB: Sadece bir durup bekleme dönemi öyleyse...

AGS: Evet, bir durup bekleme döneminin içindeyiz. Bu durup bekleme içerisinde sosyalizan fikirler, Marksist fikirler prim yapabilir. Çünkü, ortada ezilen var, istismara uğrayanlar var. Dolayısıyla, bu metafizik kendi gücünü asla kaybetmez. Ama iş somutta yani ‘operational’ olmaya geldi mi, olmuyor. Bunu Rusya örneğinde gördük. Dolayısıyla, rasyonel iktisadi birey ekonomik evin tuğlasıdır. Rasyonel iktisadi birey ne kadar sağlamsa ev de o kadar sağlam olur. İrrasyonel ekonomilerde ise ev prefabriktir.

MKB: Güzel. Peki, bu tabloda, kim kazanıyor, kim kaybediyor?

AGS: Her dönemde köşeyi dönenler varsa, köşeye sıkışanlar da vardır. Burada köşeyi dönen Amerika’dır. Sıkışanlar da, bana kalırsa, Japonya ve Avrupa’dır. Bu tablo, bu analiz, ilk aşamada, tamamiyle rasyonel şemsiye altında bulunan ülkeler için geçerlidir. Buna mukabil, bu şemsiye dışında olanların temel sorunu zaten rasyonelleşmedir. Bir şeyi kazanabilmenin şartı evvela rasyonel iktisadi birey olmaktan geçiyor.

MKB: Peki küreselleşme ne olacak? Ben şunu diyordum: “Roma’da Romalı ol” sözü gibi, aslında yaratılmak istenen “herkesin Romalı olduğu” bir dünya. Şimdi, bu, acaba yeni bir Romalılaşma mı? Yoksa Roma’nın yıkılışı mı? Diğer bir deyişle, ulusal duyarlılıklar artar mı?

AGS: Efendim, bu, “maddenin ikramına” bağlı. Maddenin de bir canı var. Parayla bilimsel bilginin evliliği sanayi ihtilalini doğurmuştur. Para bir tarafta, öbür tarafta laboratuvar, bu ikisinin evliliği, bir patlamayla, sanayi ihtilalini

meydana getirdi. Yol belli artık, çizilmiş: parayla laboratuardan gelecek bilginin evliliği. Parada, buhran dönemleri dışında, bir tıkanma yok. Ancak, maddenin insana olan ikramında tıkanma olabilir. Bu da bilimsel gelişmenin sonuna vardığı anlamına gelmese bile, orada da bir bekleme, yeni arayışlar içersine girme meselesi söz konusudur. Şimdiki durumda, maddenin ikramı olduğu müddetçe, daima azalan verim kanunu yeni ürünlerin ortaya çıkışıyla yeni bir dönüşüme geçiyor. Neticede, toplam üründe bir düşüş yaşanmıyor. Yeni maddelerin piyasayı sel gibi işgal etmesi, yeni bir trende sıçramayı gerektiriyor ve bu hal devam ediyor. Burada, laboratuardan gelen bilimsel bulguların parayla piyasaya kazandırılması, onun da insan hayatını iyiye, güzele, doğruya götürmesi önemlidir. Bu, bitmeyen bir takiptir. Zaten, kapitalizm budur. İnsanın hayat uslubunu sürekli olarak yaratıcı yıkımla değiştiriyor. Çünkü, insanlar bu dünyada yaşamak istiyor, sıkıntı istemiyor. Halbuki, sohbetimizin başında, bir metafizik gerçek olarak, dünya halinin bolluk ve kıtlıktan, varlık ve yokluktan, harp ve sulhtan, bir sürü mihnet ve meşakkatten ibaret olduğunu söylemiştik. Hakikaten öyle. Ama insan bunu aşmak istiyor. Bunu aşmak söz konusu olmasa bile, maddeden gelen ikramla hayatı yaşanılır hale getirmek, bir uslub yaratmak arzusundan vazgeçmiyor. Kapitalizm de bunu çok güzel yapıyor.

MKB: Evet efendim. Bugünkü tabloda böylesi bir tıkanma dönemi yaşanıyor ve bunun aşılabileceğini ve kapitalizmin yoluna devam edebileceğini bekliyorsunuz. Peki burada bazıları iyi pratisyenler, ülkeler itibariyle iyi politikacılar, burada kendi ülkelerinde çıkış yapabilirler, daha farklı hale getirebilirler, bir fırsat olarak da değerlendirilebilir. Bu fırsat neye bağlı olarak gelebilir?

AGS: Efendim, bu fırsatın değerlendirilebilmesi bir parça da metafizik rüzgarlara bağlı. Metafizik rüzgarların yönünü, şiddetini, kalıcılığını bilemeyiz. Çünkü, olaylar insanlardan büyüktür. Reel, normdan büyüktür. Dolayısıyla, bunun tahminini ve tahlilini yapmak bize düşmez.

MKB: Yani, etkileme itibariyle bu rüzgarın önünde...

AGS: Herkes bu rüzgarın önünde, ama mesela bir Irak Harbi'nden ne hasıl olmuştur? Bakıyorsunuz, 2002 – 2007 yıllarında bugünkü hükümet ilk döneminde başarılı. Ama o rüzgar kesildi. Şimdi ne olacak?

MKB: Peki, hani komplo teorisi değil de, bir de uzun vadeli stratejiler bakımından, mesela petrol şirketlerine baktığınız zaman, 25-30 yıllık stratejilerinden söz ediyoruz. Ya da NASA'nın planlarında vs. bunları görebiliyoruz. Biz, şu an 2009'u konuşuyoruz. Çünkü, şu noktada canımız acıyor, o acıyı şu an duyuyoruz. Ama birileri belki de 2040'ı 2030'u planlamış oldukları için bu tabloyu yaratmış olabilirler...

AGS: Olabilir. Tabii, yalnız öngörebilmek meselesi; insan plan yapar, eski dille söylüyorum: 'kul tedbir alır kader ona gülermiş'. Tedbiri alması 'norm'dur, kader 'reel'dir. Normla reel uygunsa uygulamaya konulan norm, normal demektir. Ama çatışma varsa, o zaman 'norm'unuzu gözden geçirmeniz lazım ki, reele tekrar adım atasınız, uyum sağlayabilesiniz. Bu yolla, insanın somut iktisadi hayattaki bir sorununu çözebilirsiniz.

MKB: Harvard'da bir mezuniyet töreninde, bir mezunun konuşması var, Harvard'ın o şaşalı döneminin sonuna gelindiğine işaret ederek, "Tanrıların sonu geldi" diyor ...

AGS: Kimmiş o tanrılar?

MKB: Harvard gibi üniversitelerden bir mezunun bir işe girdiğinde 100-150 bin dolarla işe başlaması vs. gibi şeyler. Artık böylesi bir tablo mevcut değil. Bu anlamda, acaba gerek büyük şirketler, gerek büyük devletler ve büyük ekonomiler açısından bakacak olursak, acaba, bu anlamda, "Tanrıların" sonu gelmiş olabilir mi?

AGS: Bu olabilir. Çünkü biraz evvel işaret ettiğiniz noktaya geliyoruz. Rekabet ortamı içersinde farklı ülkelerde aynı işi daha ucuza yapacak insanlar çıkabilir. Bu onların büyüsunü bozmuş, karizmasını çizmiş olabilir.

MKB: Evet, sayın hocam, çok teşekkür ediyoruz bu güzel sohbetiniz için.

AGS: Ben teşekkür ederim.

MKB: Bizim de bu kaotik ortamda bir ışığa ihtiyacımız var. Bizi aydınlattığınız için çok teşekkür ederiz.

AGS: İyimser olmak lazım. Çünkü bizim bu dünyada hissemiz var, rızkımız var, insanoğlunun rızkı var bu alemde. Rızıkta bir daralma var; bolluk ve kıtlık gibi. Şimdi sarkaç kıtlığa doğru gidebilir ama orada kalmaz. Dolayısıyla, denge ve kaos hali de metafiziktir. Denge de sürekli değildir, kaos da sürekli değildir. Bu geliş ve gidişler bizi tarih felsefesi yapmak kadar, dengede daha uzun soluklu durabilmenin, kaosa girmişsek hemen çıkabilmenin yollarını aramayı öğretmesi gerekir. Dengede durabilmenin yolu ‘science’dir, kaostan çıkabilmenin yolu da ‘art’dır.

MKB: Yani sosyo-ekonomik alanda da sanata ve bir sanatkara ihtiyaç vardır. Sayın hocam çok teşekkür ediyoruz.

AGS: Ben teşekkür ederim.

YAYIN KURALLARI:

Yazarlara Not: TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı Komitesi, bu yayın kurallarına %100 uyulmasını istemektedir. Lütfen makaleleri bu kurallara uygun olarak hazırlayıp gönderiniz.

1. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda İKİ kez (altı ayda bir) yayınlanır.
2. Hakemli ve özgün çalışmaları amaçlayan bir dergidir. Makalelerin, hakem değerlendirilmesine girmek üzere, yayın kurulu sekreterliğine yazar adı, e-postası, cep /telefonu ile gönderilmesi gerekmektedir. Yazarlar makalelerinde hakemlerin de değerlemelerinde dikkate alacağı aşağıdaki kriterleri de gözden uzak tutmamalıdır:
 - a. Makalelerindeki eksen, dayandığı temel fikri, ikincil kaynak incelemesi ve bunlara göre yeniliği, sosyal bilimler ve uygulama alanına katkısı,
 - b. Araştırmalarının makalenin ana eksenine katkısı, hipotez ve metodolojisi, istatistiksel analiz tekniğinin yeterliliğini,
 - c. Makalenin mantıksal bütünlüğü ve kendilerini tatmin edip etmediğini,
 - d. Makalenin başlığa uygunluğu ve anahtar kelimelerin makaleyi yansıtabilmesini,
 - e. İyi kalitede bir model, şekil, tablo vb. ile öğretime katkı seviyesini değerlendirmelidirler. Ampirik çalışmalara öncelik tanınacağı makalelerin yayınlanabilmesi için, yazılar:
- 3.1. Metin, çift aralıklı ve 12 puntuyla Microsoft Word (6.0 ve üstü) yazılım programında Times New Roman karakterinde yazılacak ve internet/Web ortamında veya CD olarak ve 3 kopya “hard copy”/çoğaltılmış olarak gönderilecektir.
- 3.2. Makalelerin 20 sayfa (A4 boyutlu ve 2 aralıklı) geçmemesi gerekmektedir. Yazılar ve şekiller sayfaya soldan 3,5 cm, alt/üst ve sağdan 2,5 cm boşluk bırakacak şekilde konumlandırılmalıdır.
- 3.3. Atıflar, dip notlarda değil, metin içinde ve parantezle (soyad, yıl: sayfa) verilecektir.
- 3.4. Açıklama notları numaralandırılarak ilgili sayfa altında yazılacaktır.
- 3.5. Tablolar numaralandırılıp tablo üstünde, şekiller şekil altında (atıf varsa, tablo ve şekil altında, kullanım izni referansı ile birlikte), denklemler yayın biliniyor ve açıklamalı olarak gösterilecektir.
- 3.6. Makale sonunda atıflarla gönderme yapılan kaynakçaya (soyad, ad, eser “makaleler tırnak içinde”, yayın yeri, yayınlayan, yıl, -dergiler:sayı, ay, yıl

ve sayfa baş ve sonu-) yer verilecektir. Sanal ortam atıfları, güncel olarak tarih ve saati ile verilecektir.

- 3.7. Makalelerin başlık ve yazar isminin altında, 200 kelimeyi geçmeyen hem Türkçe hem İngilizce özetlerle (katkı ve sonuç içerikli) 3-5 anahtar kelimeye yer verilecektir.
- 3.8. Makalelerin Özet, Giriş, Yöntem/Yaklaşım, Gelişme, Bulgular, Sonuç, Uygulamaya Katkısı ve Kaynakça bölümlerinden oluşmasına özen gösterilmesi beklenir.
- 3.9. Yazar/ların ismi makalenin altında yer almalı, unvanı ve çalıştığı kurum, birinci sayfada yıldızlı dip not olarak gösterilmelidir.
- 3.10. Yayın, danışma ve hakem kurullarında görev alanlar, kendi makalelerinin görüşmelerine ve hakem görevlendirmelerine katılamazlar.
- 3.11. Yayını uygun görülen makaleler yayın sırasına konur. Gönderilen makaleler ve düzeltme talepleri sonrasında da yayını uygun görülmeyen yazılar iade edilmez ve yazarına gerekçesiyle bildirilir.
- 3.12. Makalelerin bilimsel ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu yazar/larına aittir. Bir başkasından yaralanılan şekil, resim ve tablo alıntılarında, ilgili yazar/yayıncıdan izin yazısı alınmalı ve makale ekinde sunulmalıdır
- 3.13. Her sayıdaki hakem isimleri ve raporları beş yıl süreyle arşivlenecektir.
- 3.14. Yazar/lar, yayınlanması halinde, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesine devrettiklerini belirten aşağıdaki belgeyi de makaleleriyle birlikte göndermelidir: Bu belgenin imzalanıp gönderilmemesi halinde, bu haklarını, Beykent Üniversitesi'ne otomatik olarak devrettikleri anlamına gelir.

TELİF TRANSFERİ:

Yayını halinde..... başlıklı makalenin yazar/ları olarak, tüm telif haklarını Beykent Üniversitesi'ne devrediyorum/z.

Yazar/lar: Ad/Soyad:

İmza:

Kurumu:

Adres:

İLETİŞİM:

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sıra Selviler 34437 Beyoğlu – İstanbul
Tel: 0212 444 1997
Faks: 0212 867 55 76
www.beykent.edu.tr

PUBLICATION REGULATIONS:

To Writers: Writers should write their articles to the following regulations which are also requested by the committee of TÜBİTAK-ULAKBİM.

1. Journal of Social Sciences of Beykent University is published TWICE (once every six months) a year.
2. It is published after the inspection of arbitrators and aims to support authentic studies. Articles must be sent to the Publication Committee Secretary containing the name of the writer, writer's e-mail address, and his/her mobile or landline number when sent to arbitrators for evaluation. Writers must consider the following criteria which will be taken into consideration by arbitrators in their evaluations:
 - 2.1 Writers, in their articles, must be able to demonstrate the axis of the periodical and secondary source evaluation and their novelty in accordance with such criteria and their contribution and application to social sciences.
 - 2.2 They must also prove the contribution of research articles to the main axis of the periodical, articles' adequacy of statistical analysis and techniques using hypothesis and methodology.
 - 2.3 Also writers must demonstrate logical unity of articles and show whether articles can be deemed relevant and/or satisfactory.
 - 2.4 Articles' congruency to its title and whether key words are able to reflect contents of articles must be established.
 - 2.5 Articles contribution to education by setting a high-quality model with diagrams and tables used must be illustrated. Articles concerning empirical studies will be given priority and writers submitting articles must follow the following criteria:
- 3 All articles must be written in Times New Roman, 12 point, using Double, Spacing in Microsoft Word (version 6.0 or above). They must be sent over the internet or sent in CD format. Three hard copies must also be sent.
 - 3.1 Articles should be no longer than 20 pages (A4 size paper with double spacing). Texts and figures should be located with a gap of 3.5 cm from the left and a gap of 2.5 cm from the top and the bottom of the page.
 - 3.2 References are not to be given in the form of footnotes but must be noted in brackets (surname, year: page number) within the text.
 - 3.3 Explanatory notes are to be numbered and written under the relevant pages.
 - 3.4 Tables are to be numbered and the numbers are to be written on top of tables, explanation of figures are to be noted under figures (if references

are used, they must be noted under tables and figures along with the permission reference number), equations are to be shown in a form that is commonly accepted along with their explanation.

- 3.5** A Bibliography (surname, name, for references, work “articles in quotation marks” place of publication, publishers, - in periodicals: issue, month, year, head and bottom of page-) year of publication, used must be attached to articles. Internet related references must be updated to include dates and time.
- 3.6** Under the heading and the name of articles, a summary of 200 words both in Turkish and in English (containing attributions and a conclusion) and 3-5 keywords must be included.
- 3.7** It is expected that special care is paid to make sure that articles contain a summary, an introduction, method/approach used, development, findings, a conclusion, contribution to its application and a bibliography.
- 3.8** The name of the writer must be included at the bottom of the article and the writer’s title, the institution s/he works for must be noted on the first page with a star symbol as a footnote.
- 3.9** In the related issue, those who serve in the Publication Committee and Committee of Arbitrators are not allowed to join meetings about the article concerned. Articles that are considered to be suitable for publication shall be put in the publication queue.
- 3.10** Articles sent and articles that are considered to be unsuitable for publication after required corrections will not be returned.
- 3.11** Responsibility for the articles from a scientific point of view and other related topics belong to the writer(s). With regard to references relating to figures, pictures and tables, a permission letter from the writer(s) or the publisher(s) concerned must be obtained.
- 3.12** If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned.
- 3.13** The referees names and their reports will be kept in our rewards for five years.
- 3.14** If the article is published, writer(s) must send the following document stating that all copyrights are to be transferred to Beykent University along with the article concerned. In any case or in the neglect situation, writer(s) transfer(s) all Copyrights to Beykent University.

TRANSFER OF COPYRIGHT:

In the event of its publication we, as the writer(s) of the article titled
transfer all of its copyrights to Beykent University.

Writer(s): Name/Surname

Signature:

Institution: Address:

CONTACT INFORMATION:

Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Beykent University, Institute of Social Sciences),
Sıraselviler 34437 Beyoğlu - İstanbul

Telephone: 444 1997

Fax: 090212 867 55 76

www.beykent.edu.tr

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEM DEĞERLENDİRME RAPORU/ REFEREE EVALUATION REPORT

Makale Başlığı: Subject Title

Dosya/File No:

GENEL DEĞERLENDİRME* General Evaluation	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Makale başlığı içeriğe uygun mudur? Is the subject title compatible with the context?										
Özet ve anahtar kelimeler içeriğe uygun mudur? Are summary and key vocabulary compatible with the context?										
Yazının dili/yazımı/semboller anlaşılabilir midir? Are the language used, spellings and symbols clear enough?										
Makale, ilgili bilim dalına veya uygulamaya katkı yapabilecek nitelikte midir? Does the text have the necessary features that'll contribute to the relevant scientific field?										
Yazıda kullanılan ikincil / birincil verilerle araştırma yöntemi amaca uygun mudur? Is research technique used in the text regarding primary /secondary data compatible with the objective?										
Sonuçlara objektif bir biçimde erişilmiş midir? Was an objective approach maintained when reaching the result?										
Konuyla ilgili kaynaklar yeterli ve güncel midir? Are the resources related to the subject current and adequate?										

Bulguların uygulamaya aktarımı/implementation irdelenmiş midir? <i>Are the data verified to see if they are applicable?</i>										
Tablolar metne uygun ve anlaşılabilir midir? <i>Are the tables perceptible and consistent with the text?</i>										
Şekiller metne uygun ve anlaşılabilir midir? <i>Are the figures perceptible and consistent with the text?</i>										

Total marks/evaluation:

* 1'den 10' a kadar puan veriniz (10 = En olumlu... 1 = En olumsuz).

*Award marks from 10 for the highest and 1 for the poorest.

DEĞERLENDİRME SONUCU Evaluation Result	Hakemin unvanı, adı ve soyadı: Name and title of referee:
() Olduğu gibi yayınlanabilir. () It can be published as it is.	
() Küçük düzeltmelerle yayınlanabilir. (1) () It can be published with minor modifications.	e-posta/e-mail:
() Önemli değişikliklerin yapılması zorunludur. () Major modifications must be made.(2)	Telefon/Phone:
() Kesinlikle yayınlanamaz. () Can not be published under any circumstances	

Değerleme raporunuzu tarafımıza en geç 15 gün içerisinde, /Please send your evaluation report in 15 days to mkarabulut@beykent.edu.tr mail adreslerine göndermeniz önemle rica olunur.

Posta Adresi/ Post Adress:

Beykent Üniversitesi

Sıraselviler 34437 Beyoğlu - İstanbul

Tel: (212) 444 1997

**T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
BEYKENT UNIVERSITY**

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMİN DİKKATİNE

To the referee: Any critics and explanation/comment

Puanlı değerlendirme sonrasında makalenin genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, bu sayfada, makalenin daha iyi bir hale gelmesi için gerekli gördüğünüz hususları (1, 2) kısaca açıklayınız. Eleştirileriniz, yazarlara önemli ölçüde yardımcı olacaktır.

Değerlendiren hakem/ Referee:

İmza/Signature:

İLETİŞİM BİLGİLERİ:**Editör:**

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Beykent Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sıraselviler 34417 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 444 1997
e-posta: mkarabulut@beykent.edu.tr

Editör Yardımcıları:

Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN
Beykent Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık (İng.)

Ayazağa, Şişli - İstanbul
Tel: (212) 444 1997
e-posta: gulsensayin@beykent.edu.tr

Dr. A.Banu KOÇER REISMAN
Beykent Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık (İng.)

Ayazağa, Şişli - İstanbul
Tel: (212) 444 1997
e-posta: banukocer@beykent.edu.tr

Yayın Sekreteri:

İbrahim SEVİLDİ
Beykent Üniversitesi
Grafik Tasarım Sorumlusu

Beykent, B.Çekmece - İstanbul
Tel: (212) 444 1997
e-posta: ibrahim@beykent.edu.tr

CORRESPONDENCE ADDRESSES:**Editor:**

Prof. Dr. Muhittin KARABULUT
Beykent University
Institute of Social Sciences

Sıraselviler 34417 Beyoğlu - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997
e-mail: mkarabulut@beykent.edu.tr

Associate Editors:

Yrd. Doç. Dr. Gülşen SAYIN
Beykent University
Department of Translation and
Interpretation Ayazağa Campus

Ayazağa, Şişli - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997
e-mail: gulsensayin@beykent.edu.tr

Dr. A.Banu KOÇER REISMAN
Beykent University
Department of Translation and
Interpretation Ayazağa Campus

Ayazağa, Şişli - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997
e-mail: banukocer@beykent.edu.tr

Puplishing Secretary:

İbrahim SEVİLDİ
Beykent University
Puplic Relations and Puplicity Office
The Coordinator of Graphic Design
e-mail: ibrahim@beykent.edu.tr

Beykent, B.Çekmece - İstanbul
Tel: +90 212 444 1997
e-posta: ibrahim@beykent.edu.tr